MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

ACADEMIA MILITARĂ A FORŢELOR ARMATE
„ALEXANDRU CEL BUN”

Revista Militară

STUDII DE SECURITATE ŞI APĂRARE

Nr. 1 (21) / 2019

Ministerul Apărării al Republicii Moldova
Academia Militară a Forţelor Armate
„Alexandru cel Bun”

Revista Militară

Studii de securitate şi apărare

Nr. 1 (21) / 2019

Chişinău, 2019

Revista Militară

Studii de securitate şi apărare. Publicaţie ştiinţifică. Nr. 1 (21)/2019

Fondator: Academia Militară a Forţelor Armate „Alexandru cel Bun”

Redactor-şef:
colonel (r) **Constantin Manolache**, doctor habilitat în ştiinţe politice, conferenţiar universitar

Secretar responsabil:
locotenent-colonel (r) **Igor Sofronescu**, doctor în ştiinţe tehnice, conferenţiar universitar

Colegiul de redacţie:
maior **Marin Butuc,** doctor în filologie
Svetlana Cebotari, doctor în ştiinţe politice
colonel **Vitalie Ciobanu**, doctor în istorie
colonel (r) **Valeriu Cuşnir**, doctor habilitat în drept, profesor universitar
Chen Hui, doctor habilitat în literatură (Republica Populară China)
Mikola Jelezneak, doctor în filologie, conferenţiar universitar (Ucraina)
Victor Juc, doctor habilitat în politologie, profesor cercetător
colonel (r) **Constantin Moştoflei**, doctor în ştiinţe militare (România)
Alexandru Roşca, academician
Gheorghe Rusnac, academician
Antonio Sandu, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar (România)
colonel (r) **Mircea Tănase**, doctor în ştiinţe militare (România)
Pantelimon Varzari, doctor habilitat în politologie, profesor cercetător
Ion Xenofontov, doctor în istorie
Liu Zaiqui, doctor habilitat în istorie (Republica Populară China)

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conţinutul ştiinţific al textelor.

Adresa redacţiei: str. Haltei 23, mun. Chişinău, Republica Moldova, MD-2023
Tel.: (+373 22) 54-51-60

ISSN 1857-405X

©Academia Militară a Forţelor Armate „Alexandru cel Bun”, Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate, 2019.

SUMAR
SUMMARY

SECURITATE ŞI GEOPOLITICĂ
SECURITY AND GEOPOLITICS

6 ***Veaceslav PERJU***
PRECISION GUIDED MISSILES: ANALYSIS
RACHETE DE PRECIZIE ÎNALTĂ: ANALIZA

22 ***Sergiu CHETRARU, Svetlana CEBOTARI***
SECURITATEA SPAŢIULUI AERIAN ÎN CONTEXTUL NOILOR AMENINŢĂRI AEROSPAŢIALE
THE AIR SPACE SECURYTY IN THE CONTEXT OF NEW AEROSPACE THREATS

30 ***Ion SÎRBU***
NOILE TEHNOLOGII, SECURITATEA ŞI PERSPECTIVA ANTROPOECOLOGICĂ
NEW TECHNOLOGIES, SECURITY AND ANTROPOECOLOGIC PERSPECTIVE

44 ***Ion VÂRŢANU***
EVOLUŢIA TRANSMISIILOR PRECESIONALE
EVOLUTION OF THE PRECESSION TRANSMISSIONS

49 ***Ion VÂRŢANU***
INGINERIA MOLDAVĂ ŞI TEHNOLOGIILE SPAŢIALE
MOLDOVAN ENGINEERING AND SPACIAL TECHNOLOGIES

54 ***Ion SÎRBU***
MANIPULAREA – UN FENOMEN SOCIAL
MANIPULATION – A SOCIAL PHENOMENON

ŞTIINŢA MILITARĂ ŞI INTERDISCIPLINARITATEA
MILITARY SCIENCE AND INTERDISCIPLINARY

65 ***Veaceslav BÂRDAN***
EVOLUŢIA BUGETELOR MILITARE ALE STATELOR UNIUNII EUROPENE DIN ULTIMII ANI
MILITARY BUDGETS EVOLUTION OF THE EUROPEAN UNION'S STATES IN THE LAST YEARS

72 ***Andrei COVRIG***
PERSOANELE DISPĂRUTE ÎN CONFLICTELE ARMATE:
UNELE ASPECTE PRACTICO-LEGALE
PERSONS DISAPPEARED IN THE ARMED CONFLICTS:
SOME PRACTIC-LEGAL ASPECTS

ISTORIE
HISTORY

80 ***Artur LEȘCU***
ORGANELE DE DREPT ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVIII-LEA –
ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA. INTRODUCEREA DREPTULUI
RUSESC ÎN BASARABIA
LAW ENTITIES IN MOLDOVA IN THE XVIIIth – EARLY XIXth CENTURY.
INTRODUCTION OF RUSSIAN LAW IN BESSARABIA

88 ***Anatolie LEȘCU***
MIȘCAREA MIGRAȚIONISTĂ DIN BASARABIA CA FORMĂ
DE PROTEST FAȚĂ DE ABUZURILE ADMINISTRAȚIEI
RUSE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA
MIGRATION MOVEMENT FROM BESSARABIA AS A PROTEST AGAINST
THE ABUSES OF THE RUSSIAN ADMINISTRATION IN THE SECOND
HALF OF THE XIXth CENTURY

91 ***István BANDI***
MOMENTUL ISTORIC 1989 ÎN RELAȚIILE ROMÂNO-MAGHIARE
ÎN CONTEXTUL SCHIMBĂRILOR DIN CADRUL PACTULUI
DE LA VARȘOVIA
THE 1989 HISTORICAL MOMENT IN THE ROMANIAN-HUNGARIAN
RELATIONSHIP IN THE LIGHT OF THE CHANGES
IN THE WARSAW TREATY

LECȚII DE ISTORIE
HISTORY LESSONS

104 ***Ion Valer XENOFONTOV***
ROMÂNIA ÎN „EPOCA NICOLAE CEAUȘESCU” (1965–1989)
ROMANIA DURING THE „NICOLAE CEAUSESCU EPOQUE” (1965–1989)

FOTO ENCICLOPEDIA
PHOTO ENCYCLOPEDIA

134 ***ION VÂRȚANU***
FILE DIN DESTINUL ROMÂNULUI BASARABEAN EFIM VÎRȚAN
FILES FROM THE DESTINY OF EFIM VÎRȚAN,
BASARABEAN ROMANIAN

APARIȚII EDITORIALE. NOTE DE LECTURĂ
NEW BOOKS. NOTES FOR READING

139 ***CRISTIAN BOLOTNICOV***
„TUDOR CASAPU – ETERNUL CAMPION”
”TUDOR CASAPU – ETERNAL CHAMPION”

PRECISION GUIDED MISSILES: ANALYSIS

Veaceslav PERJU[1]

The general data are presented related to the certain types of the precision guided missiles (PGMs) produced in China, India, Israel, Russia, Turkey and USA. The analysis of PGMs was made concerning the guidance technologies, range of activity, destination, platform launch, speed and precision of target hitting.

Keywords: precision, guidance, missile, range, destination, platform, launch, target, hitting.

INTODUCTION

Precision guided missiles (PGMs) represents one of the key modern military technology in many countries due to ability to destroy the targets with great accuracy, to avoid a collateral damage, to minimize civilian and military casualties.

The PGMs can solve tactical, operational-tactical, operational and strategic objectives. Forces with high precision weapons and delivery systems for them become the main factor of deterring large-scale conflicts and local wars.

In section 1 of the article are presented the general data of some types of the PGMs produced in China, India, Israel, Russia, Turkey and USA.

In section 2 there were determined the guidance technologies (GT) used in PGMs - TV, Radio, Wire, Radar, Laser, Satellite, Inertial, Digital Scene Matching Area Correlation (DSMAC) and Thermal/Infrared technologies. It was established the frequency of using the GT in PGMs and of the number of GT used in one PGM.

In section 3 are described the categories of the PGMs depending of their range of activity: of short, medium and long range. It was determined the percentage of the PGMs of different categories.

In section 4 are presented the data regarding the destination of the PGMs. The PGMs were classified in the following groups: anti-air, anti-ground targets, anti-ships, anti-submarines and anti-tanks. It was determined the percentage of the PGMs of different groups.

In section 5 there were determined the main kinds of the PGMs launching platforms: air launched – from aircrafts and helicopters; ship-launched; submarine-launched and land - launched. It was determined the percentage of the different kinds of the used launching platforms.

In section 6 was determined of the targets accessing time based on the speed of the PGMs and their range of activity.

In section 7 is described the PGM' precision of the target hitting (PTH). As metric of PTH was used Circular Error Probability (CEP). It was determined the diapason of the CEP for PGMs of different operational range and guidance technologies.

1. THE GENERAL DATA OF THE PRECISION GUIDED MISSILES

For analysis there are selected 36 types of the precision guided missiles, produced in China, India, Israel, Russia, Turkey and USA (Table 1). The general data of the

[1] *Veaceslav PERJU, doctor habilitate, Armed Forces Military Academy, Republic of Moldova.*

described PGMs are presented in the Table A1 (Annex 1).

The analysis shows that the PGMs are characterized by different guidance technologies, range of activity, weight-diameter-length parameters, destination, platform launch, speed and precision of the target hitting.

Table 1. PGMs by countries and types

Nr.	Country	Types/references
1.	China	CHETA HY-1/HY-2/HY-4/C-611 Silkworm [11,35,36]; CHETA KD-63 [11, 37]; CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803 [10, 11, 38]; HN-1/2/3 [13, 39];
2.	India	3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S [9, 11, 40]
3.	India and China	Novator 3M-54 Club/Kalibr[11, 41]
4.	Israel	LAHAT [17, 19, 42, 43]
5.	Russia	Kh-31P/A/MP/MA [11, 15, 44]; Kornet-EM [12, 45]; Palma/Sosna [12, 46, 47]; Raduga3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit[11, 48, 49]; Raduga Kh-22M Burya[11, 50, 51]; Raduga Kh-55/55M/SM Kent [11, 16, 52]; Raduga Kh-59/59M/D Ovod[11, 53]; Ugroza[19, 54]; 9K111 Fagot [26, 27]; 9K114 Shturm[28, 29]; 9K115 Metis M1 [30-32]; 9K720 Iskander[33, 34]; 9M113M Konkurs[14, 55]
6.	Turkey	Cirit [19, 56]
7.	USA	AGM-65B/H/J/KMaverick[5, 19, 20]; AGM-65D/F/G Maverick [57]; AGM-84Harpoon [11, 58, 59]; AGM-86C CALCM [20, 60, 61]; AGM-88 HARM [7, 19, 62]; AGM-114 Hellfire[2, 19, 63]; AGM-123 Skipper II [3, 19, 64]; AGM-142 series [4, 11, 65]; AGM-158 JASSM [3, 20, 66, 67]; APKWS [1, 8, 19, 68, 69]; BGM-71 TOW [22, 23]; BGM-109 Tomahawk [20, 70, 71]; FGM-148 Javelin [24, 25]; MGM-140 ATACMS [18, 72]; SLAM/SLAM-ER [6, 20, 21, 73]

2. THE GUIDANCE TECHNOLOGIES USED IN PGMs

In the Table 2 are described the guidance technologies used in PGMs, such as TV, Radio, Wire, Radar, Laser, Satellite, Inertial, Digital Scene Matching Area Correlation (DSMAC) and Thermal/Infrared technologies.

The analysis of the data shows, that in the guidance systems most frequently are used the Radar and Inertial technologies – every of them in 12 PGMs (17,4%).

Follows the Thermal/Infrared technologies – in 10 PGMs (14,5%), Laser and Satellite technologies – in 9 PGMs (13,1%) of each, TV technologies – in 7 PGMs (10%), DSMAC technologies – in 5 PGMs (7,3%), Wire technologies – in 4 PGMs (5,8%) and Radio technologies – in 1 PGM (1,4%).

Table 2. PGMs guidance technologies

	Guidance technology	PGM' nr in Table A1	PGMs		PGM' kind
			Nr	%	
1.	Radar	3,5,6,13,15, 19,23,25,26, 27,28,31	12	17,4	AGM-84, AGM-88 HARM, AGM-114 Hellfire, CHETA HY-1/HY-2/ HY-4/C-611 Silkworm, CHETA YJ-8/ YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, Kh-31P/A/MP/MA, Novator 3M-54 Club/Kalibr, Raduga 3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit, Raduga Kh-22M Burya, Raduga Kh-55/55M/ SM Kent, Raduga Kh-59/59M/D Ovod, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/ PJ-10 Brahmos A/S
2.	Inertial	4,9,12,15,18,22,23,25, 27,29,31,35	12	17,4	AGM-86C CALCM, AGM-158 JASSM, BGM-109 Tomahawk, CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, HN-1/2/3, M-39 ATACMS, Novator 3M-54 Club/ Kalibr, Raduga 3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit, Raduga Kh-55/55M/ SM Kent, SLAM and SLAM-ER, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S, 9K720 Iskander
3.	Thermal/ Infrared	2,8,9,10,13, 17,20,24, 28,29	10	14,5	AGM-65D/F/G Maverick, AGM-142 series, AGM-158 JASSM, APKWS, CHETA HY-1/HY-2/HY-4/C-611 Silkworm, FGM-148 Javelin, Kornet-EM, Palma/ Sosna, Raduga Kh-59/59M/D Ovod, SLAM and SLAM-ER
4.	Laser	2,6,7,10,16,20,21,24,30	9	13,1	AGM-65D/F/G Maverick, AGM-114 Hellfire, AGM-123 Skipper II, APKWS, Cirit, Kornet-EM, LAHAT, Palma/ Sosna, Ugroza
5.	Satellite	4,9,12,18,22,23,29,31,35	9	13,1	AGM-86C CALCM, AGM-158 JASSM, BGM-109 Tomahawk, HN-1/2/3, M-39 ATACMS, Novator 3M-54 Club/Kalibr, SLAM and SLAM-ER, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/ PJ-10 Brahmos A/S, 9K720 Iskander
6.	TV	1,8,11,13,14,20,24	7	10	AGM-65B/H/J/KMaverick, AGM-142 series, BGM-71 TOW, CHETA HY-1/ HY-2/HY-4/C-611 Silkworm, CHETA KD-63, Kornet-EM, Palma/Sosna
7.	DSMAC	12,18,27,29,35	5	7,3	BGM-109 Tomahawk, HN-1/2/3, Raduga Kh-55/55M/SM Kent, SLAM and SLAM-ER, 9K720 Iskander
8.	Wire	11,32,34,36	4	5,8	BGM-71 TOW, 9K111 Fagot, 9K115 Metis M1, 9M113M Konkurs
9.	Radio	34	1	1,4	9K115 Metis M1
		Total PGMs	69	100	

Number of Guidance Technologies (GT) used in one PGM vary from 1 until 4 (Table 3). In 15 PGMs (41,7%) is using only one GT, in 10 PGMs (27,8%) are using 2 GT, in 10 PGMs (27,8%) are using 3 GT, and only in 1 PGM (2,7%) are using 4 GT.

Table 3. Number of guidance technologies used in PGM

Nr of used guidance technologies	PGM' nr in Table A1	Total PGMs		PGM' kind
		Nr	%	
1	1, 3, 5, 7, 14, 16, 17, 19, 21, 26, 30, 32, 33, 34, 36	15	41,7	AGM-65B/H/J/KMaverick, AGM-84, AGM-88 HARM, AGM-123 Skipper II, CHETA KD-63, Cirit, FGM-148 Javelin, Kh-31P/A/MP/MA, LA-HAT, Raduga Kh-22M Burya, Ugroza, 9K111 Fagot, 9K114 Shturm, 9K115 Metis M1, 9M113M Konkurs
2	2, 4, 6, 8, 10, 11, 15, 22, 25, 28	10	27,8	AGM-65D/F/G Maverick, AGM-86C CALCM, AGM-114 Hellfire, AGM-142 series, APKWS, BGM-71 TOW, CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, M-39 ATACMS, Raduga 3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit, Raduga Kh-59/59M/D Ovod
3	9, 12, 13, 18, 20, 23, 24, 27, 31, 35	10	27,8	AGM-158 JASSM, BGM-109 Tomahawk, CHETA HY-1/HY-2/HY-4/C-611 Silkworm, HN-1/2/3, Kornet-EM, Novator 3M-54 Club/Kalibr, Palma/Sosna, Raduga Kh-55/55M/SM Kent, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S, 9K720 Iskander
4	29	1	2,7	SLAM and SLAM-ER
		36	100	

3. THE RANGE OF ACTIVITY OF THE PGMs

Based on the range of activity, the PGMs can be divided in 3 categories: of short range - until 100km, medium range 100-1000km, and long range - more than 1000km (Table 4). From total number of PGMs, 17 PGMs (47,5%) are of short range, 16 PGMs (44,5%) – of medium range and 3 PGMs (8%) – of long range.

Table 4. PGMs operation range

Range	PGM' nr in Table A1	Total PGMs		PGM' kind
		Nr	%	
Short	1,2,6,7,8,10,11, 16,17,20,21,24, 30,32,33,34, 36	17	47,5	AGM-65B/H/J/KMaverick, AGM-65D/F/GMaverick, AGM-114 Hellfire, AGM-123 Skipper II, AGM-142 series, APKWS, BGM-71 TOW, Cirit, FGM-148 Javelin, Kornet-EM,LAHAT, Palma/ Sosna, Ugroza,9K111Fagot,9K114Shturm, 9K115MetisM1, 9M113M Konkurs
Medium	3,5,9,13,14, 15,18,19,22,23, 25, 26,28,29,31, 35	16	44,5	AGM-84, AGM-88 HARM, AGM-158 JASSM, CHETA HY-1/HY-2/HY-4/C-611 Silkworm, CHETA KD-63, CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, HN-1/2/3, Kh-31P/A/MP/MA, M-39 ATACMS, Novator 3M-54 Club/Kalibr, Raduga 3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit, Raduga Kh-22M Burya, Raduga Kh-59/59M/D Ovod, SLAM/SLAM-ER, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S, 9K720 Iskander
Long	4,12,27	3	8	AGM-86C CALCM, BGM-109 Tomahawk, Raduga Kh-55/55M/SM Kent
	Total	36	100	

4. THE DESTINATION OF PGMs

Regarding the destination, PGMs can be categorized in the following groups: anti-air, anti-ground targets, anti-ships, anti-submarines and anti-tanks. The data which reflects the PGMs destination are presented in the Table 5. As shows from this data, 17 PGMs (30,9%) applications are referred to anti-ground targets, 17 PGMs (30,9%) - to anti-ships applications, 12 PGMs (21,8%) - to anti-tanks applications, 7 PGMs (12,8%) - to anti-air applications, and 2 PGMs (3,6%) are referred to anti-submarines applications.

Table 5. PGMs destination

Destination of PGM	PGM' nr in Table A1	Total PGMs applications		PGM' kind
		Nr	%	
Anti-air	6,16,17,18, 24,33,35	7	12,8	AGM-114 Hellfire, Cirit, FGM-148Javelin, HN-1/2/3, Palma/Sosna, 9K114 Shturm, 9K720 Iskander
Anti-ground targets	1,2,6,9,10,11,12, 14,17,19,22,23,29,32,33, 34,35	17	30,9	AGM-65B/H/J/KMaverick,AGM-65D/F/GMaverick, AGM-114 Hellfire, AGM-158 JASSM, APKWS, BGM-71 TOW, BGM-109 Tomahawk, CHETA KD-63, FGM-148 Javelin, Kh-31P/A/MP/MA,M-39 ATAC-MS, Novator 3M-54 Club/Kalibr, SLAM and SLAM-R,9K111 Fagot,9K114 Shturm, 9K115MetisM1, 9K720 Iskander
Anti-ships	1,2,3,6,7,13, 14,18,19,23, 24,25,26,28, 29,31,35	17	30,9	AGM-65B/H/J/KMaverick, AGM-65D/F/GMaverick, AGM-84, AGM-114 Hellfire, AGM-123 Skipper II, CHETA HY-1/HY-2/HY-4/C-611 Silkworm, CHETA KD-63, HN-1/2/3, Kh-31P/A/MP/MA, Novator3M-54Club/Kalibr, Palma/Sosna, Raduga 3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit, RadugaKh-22M Burya, RadugaKh-59/59M/DOvod, SLAM/SLAM-ER, 3K-55/3M-55/Kh-61Yakhont/PJ-10 BrahmosA/S
Anti-submarine	18,29	2	3,6	HN-1/2/3, SLAM/SLAM-ER,9K720Iskander
Anti-tanks	1,2,6,11, 17,20, 21,32, 33,34,35, 36	12	21,8	AGM-65B/H/J/KMaverick,AGM-65D/F/GMaverick, AGM-65A/D, AGM-114 Hellfire, BGM-71 TOW, FGM-148 Javelin, Kornet-EM, LAHAT, 9K111 Fagot, 9K114 Shturm, 9K115 Metis M1, 9M113M Konkurs
		55	100	

5. THE LAUNCHING PLATFORMS OF THE PGMs

The main types of the PGMs launching platforms are determined: air launched – from aircrafts and helicopters; ship-launched; submarine-launched and surface-launched. The data regarding the PGMs' launching platforms are presented in the Table 6. From this table can be observed, that 16 PGMs (32%) using surface-launched platforms, 15 PGMs (30%) - aircrafts launching platforms, 7 PGMs (14%) - submarine launching platforms, and on 6 PGMs (12%) - helicopters and ships launching platforms.

Table 6. PGMs launching platforms

PGM' launching platform	PGM' nr in Table A1	Total kinds of PGMs launching platforms		PGM' kind
		Nr	%	
Air launch – aircrafts	1,2,3,4,5,8, 9,10,15,19, 25,26,27,28, 31	15	30	AGM-65B/H/J/K Maverick, AGM-65D/F/G Maverick, AGM-84, AGM-86C CALCM, AGM-88 HARM, AGM-142 series, AGM-158 JASSM, APKWS, CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, Kh-31P/A/MP/MA, Raduga 3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit, Raduga Kh-22M Burya, Raduga Kh-55/55M/SM Kent, Raduga Kh-59/59M/D Ovod, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/ PJ-10 Brahmos A/S
Air launch – helicopters	10,11,16,17, 29,33	6	12	APKWS, BGM-71 TOW, Cirit, FGM-148 Javelin, SLAM/SLAM-ER, 9K114 Shturm
Ship-launched	12,15,18,23, 31,33	6	12	BGM-109 Tomahawk, CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, HN-1/2/3, Novator 3M-54 Club/Kalibr, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S, 9K114 Shturm
Submarine-launched	3,12,15,18, 23,27,1	7	14	AGM-84, BGM-109 Tomahawk, CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, HN-1/2/3, Novator 3M-54 Club/Kalibr, Raduga Kh-55/55M/SM Kent, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S
Surface-launched	3,11,15, 17, 18,20,21,22, 24,27,30,31, 32,33,34, 36	16	32	AGM-84, BGM-71 TOW, CHETA YJ-8/ YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803, FGM-148 Javelin, HN-1/2/3, Kornet-EM, LAHAT, M-39 ATACMS, Palma/Sosna, Raduga Kh-55/55M/SM Kent, Ugroza, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S, 9K111 Fagot, 9K114 Shturm, 9K115 Metis M1, 9K720 Iskander, 9M113M Konkurs
		50	100	

6. THE SPEED OF THE PGMs

Based on the data presented in the Table A1, we can divide the PGMs in 3 groups: of Subsonic, Transonic and Supersonic speed (Table 7).

Table 8. PGMs delivery speed and range of activity

Speed of PGM [74]	PGM' nr in Table A1	Total PGMs		PGM' kind	Range of activity	Time of the target' accessing
		Nr	%			
Subsonic <Mach0.8* (<980km/h)	3, 19, 29	3	33	AGM-84 Harpoon, Kh-31P/A/MP/MA, SLAM/SLAM-ER	103-270km	16.5min
Transonic Mach 0.8-1.3 (980–1470km/h)	6	1	11	AGM-114 Hellfire	8km	20sec
Supersonic Mach 1.3-5.0 (1470–6126km/h)	5, 23, 25, 26, 31	5	56	AGM-88 HARM, Novator 3M-54 Club/Kalibr, Raduga 3M-80/3M-82/Kh-41Moskit, Raduga Kh-22M Burya, 3K-55/3M-55/Kh-61 Yakhont/PJ-10 Brahmos A/S	150-550km	5.4min
	Total	9	100			

- Mach 1 = 1234,8 km/hour

The data presented in the Table 7 show that 56% of the PGMs are of the Supersonic speed level and can access the targets in 5.4 min on the distance up to 550km, 33% of the PGMs are of the Subsonic speed and can access the targets in 16.5 min on the distance up to 270km and 11% of the PGMs are of the Transonic speed and can access the targets in 20 sec on the distance up to 8km.

7. PRECISION OF THE TARGET HITTING

Precision of the target hitting can be characterized by Circular Error Probability or CEP [75]. In tests, a number of weapons are launched at a target and then an imaginary circle is draw around the 50% of strikes closest to the aim point (see Figure 1). The radius of that circle becomes the CEP (or accuracy) of that weapon.

The data presented in the Table A1 shows that the CEP of the PGMs vary from 0.5 meter for PGM APKWS to 7 meters for PGM 9K720 Iskander (Table 8).

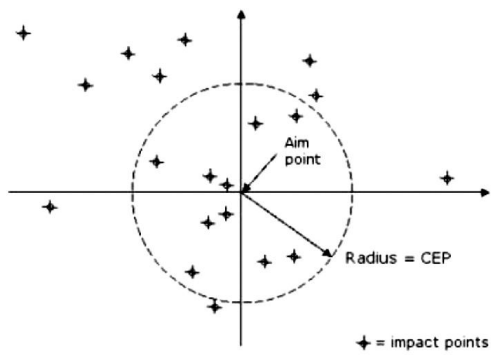

Figure 1. Circular error probability of weapon

Table 8. The precision of the target hitting

Nr.	PGM Type	Country	CEP, meters	Guidance Technology	Range	Destination
1	AGM-86C CALCM	USA	under 5	INS/GPS	Long range 1100km	Subsonic strategic
2	APKWS	USA	<0.5	Laser and infrared guided, Distributed Aperture Semi-Active Laser Seeker	Short Range - up to 14km	Anti-armor
3	Cirit	Turkey	1.5	Laser, semi-active laser homing seeker	Short Range - 8km	Attack helicopters
4	Ugroza	Russia	0.8-1.8	Laser-guided	Short Range - 1.5–8km	Defeat of small ground targets (tanks, infantry fighting vehicles, armored personnel carriers, etc.)
5	3K-55/3M-55/ Kh-61 Yakhont/ PJ-10 Brahmos A/S	India	1	Mid-course guidance by INS, Terminal guidance by active radar homing, GPS/GLONASS/ GAGAN satellite guidance	Medium Range - 450km	Anti-shipping
6	9K720 Iskander	Russia	5–7	Inertial, optical DSMAC,GPS/ GLONASS	Medium Range - 50-500km	Missile, multiple launch rocket systems, long-range artillery pieces); air and missile weapons, aerodrome; aircrafts, command posts, communications nodes; troops in concentration; critical civilian infrastructure

From the Table 8 is evident that the PGMs of short operational range ensure the precision of the target hitting CEP 0.5-1.8 meters. The guidance technologies of these PGMs is based on laser systems.

The PGMs of medium operational range ensure the precision of the target hitting CEP 1-7 meters. The guidance technologies of these PGMs represent the combination of inertial, radar, satellite and optical DSMAC systems.

The PGM of long operational range ensure the precision of the target hitting CEP under 5 meters. The guidance technologies of this PGM represent the combination of inertial and satellite systems.

CONCLUSION

1. There are summarized the general data of 36 types of the precision guided missiles produced in China, India, Israel, Russia, Turkey and USA. The analysis shows that the PGMs are characterized by different guidance technologies, range of activity, weight-diameter-length parameters, destination, platform launch, and precision of the target hitting.

2. There were determined the guidance technologies (GT) used in PGMs from which are TV, Radio, Wire, Radar, Laser, Satellite, Inertial, Digital Scene Matching Area Correlation (DSMAC) and Thermal/Infrared technologies. The analysis shows, that in the guidance systems most frequently are used the Radar and Inertial technologies – every of them in 17,4% of PGMs. Follows the Thermal/Infrared technologies – in 14,5% of PGMs, Laser and Satellite technologies – in 13,1% of PGMs each, TV technologies – in 10% of PGMs, DSMAC technologies – in 7,3% of PGMs, Wire technologies – in 5,8% of PGMs and Radio technologies – in 1,4% of PGMs. The number of Guidance Technologies (GT) used in one PGM vary from 1 until 4. In 41,7% of PGMs is using only one GT, in 27,8% of PGMs are using 2 GT, in 27,8% of PGMs are using 3 GT, and in 2,7% of PGMs are using 4 GT.

3. Based on the range of activity, the PGMs can be divided in 3 categories: of short range - until 100km, medium range 100-1000km, and long range - more than 1000km. 47,5% of PGMs are of short range, 44,5% of PGMs – of medium range and 8% of PGMs – of long range.

4. Regarding the destination, PGMs can be categorized in the following groups: anti-air, anti-ground targets, anti-ships, anti-submarines and anti-tanks. 30,9% of PGMs applications are referred to anti-ground targets, 30,9% of PGMs - to anti-ships applications, 21,8% of PGMs - to anti-tanks applications, 12,8% of PGMs - to anti-air applications, and 3,6% of PGMs are referred to anti-submarines applications.

5. The main types of the PGMs launching platforms are determined: air launched – from aircrafts and helicopters; ship-launched; submarine-launched and surface-launched. 32% of PGMs are using surface-launched platforms, 30% of PGMs - aircrafts launching platforms, 14% of PGMs - submarine launching platforms, and 12% of PGMs - helicopters and ships launching platforms.

6. It was determined, that 56% of the PGMs are of the Supersonic speed level and can access the targets in 5.4 min on the distance up to 550km, 33% of the PGMs are of the Subsonic speed and can access the targets in 16.5 min on the distance up to 270km and 11% of the PGMs are of the Transonic speed and can access the targets in 20 sec on the distance up to 8km.

7. It is described the PGM' precision of the target hitting (PTH). As metric of PTH it was used Circular Error Probability (CEP). It was determined that the PGMs of short operational range ensure the precision of the target hitting CEP 0.5-1.8 meters. The guidance technologies of these PGMs is based on laser systems.

The PGMs of medium operational range ensure the precision of the target hitting CEP 1-7 meters. The guidance technologies of these PGMs represent the combination of inertial, radar, satellite and optical DSMAC systems.

The PGM of long operational range ensure the precision of the target hitting CEP under 5 meters. The guidance technologies of this PGM represent the combination of inertial and satellite systems.

BIBLIOGRAPHY:

1. Advanced Precision Kill Weapon System https://en.wikipedia.org/ wiki/ Advanced_Precision_Kill_Weapon_System
2. AGM-114 Hellfire. https://en.wikipedia.org/wiki/AGM-114_Hellfire
3. AGM-123_Skipper_II. https://en.wikipedia.org/wiki/AGM-123_ Skipper_II
4. AGM-142. http://www.designation-systems.net/dusrm/m-142.html
5. AGM-65 Maverick https://en.wikipedia.org/wiki/AGM-65_ Maverick
6. AGM-84H/K SLAM-ER. https://en.wikipedia.org/wiki/AGM-84H/K_SLAM-ER
7. AGM-88 HARM https://en.wikipedia.org/wiki/AGM-88_HARM
8. Apkws-laser-guided-rocket. https://www.baesystems.com/en/ product/apkws-laser-guided-rocket
9. BrahMos. https://en.wikipedia.org/wiki/BrahMos
10. C-801. https://en.wikipedia.org/wiki/C-801_anti-ship_missile
11. Carlo Kopp. Regional Precision Guided Munitions Survey. www.ausairpower.net/SP/DT-Missiles-01-06.pdf.
12. High-Precision Weapons. Rostec, Special Edition №01, 2017. http://www.promweekly.ru/archive/hpw/High_Precision_Wepons_1_2017.pdf
13. Hongniao. https://en.wikipedia.org/wiki/Hongniao
14. KapurVivek. Precision Weapons in Aerial Warfare. Institute for Defense Studies & Analyses. https://idsa.in/issuebrief/ Precision WeaponsinAerialWarfare_vkapur _080512.
15. Kh-31. https://en.wikipedia.org/wiki/Kh-31
16. Kh-55. https://en.wikipedia.org/wiki/Kh-55
17. LAHAT Laser Homing Attack Missile http://www.iai.co.il/ 2013/34290-37347-en/System-MissileandSpace MBT Missiles Precision GuidedMunitions.aspx
18. MGM-140. https://en.wikipedia.org/wiki/MGM-140_ ATACMS
19. Precision-Guided Munition. https://En.Wikipedia.Org/Wiki/ Precision-Guided_ Munition.
20. Raska Michael. The Development of Precision Guided Munitions. http://www.michaelraska. de/research/PGM_History_M_ Raska_2012.pdf.
21. Standoff Land-Attack Missile-Expanded Response (SLAM-ER). http://www.defensedaily.com/standoff-land-attack-missile-expanded-response-slam-erma/
22. BGM-71 TOW. https://en.wikipedia.org/wiki/BGM-71_TOW
23. TOW Anti-tank guided missile. http://www.military-today.com/missiles/tow.htm
24. Javelin Lockheed Martin Anti-tank infrared guided missile. https://www.armyrecognition.com/united_ states_us_ army_light_ and_heavy_weapons_uk/fgm-148_javelin_infrared_anti-tank_ guided_missile_ technical_data_sheet_description_information_ uk.htm
25. FGM-148 Javelinhttps://en.wikipedia.org/wiki/FGM-148_Javelin
26. 9K111 Fagot. https://en.wikipedia.org/ wiki/ 9K111_ Fagot.
27. Portable anti-tank complex 9K111_Fagot.http:// rbase.new- factoria.ru/ missile/ wobb/fagot/fagot.shtml
28. 9K114 Shturm. https://en.wikipedia.org/wiki /9K114 _Shturm
29. 9K114 Shturm. http://weaponsystems.net /weaponsystem /HH06%20-%20AT-6%20 Spiral %20(9M114).html
30. 9K115-2 Metis-M. https://en.wikipedia. org/wiki/ 9K115-2_Metis-M
31. 9K115 Metis. https://en.wikipedia.org /wiki/9K115 _Metis
32. 9K115 Metis anti-tank missile complex.http://military-informer.narod.ru/ antitank-metis.html
33. 9K720 Iskander.https://en.wikipedia.org/wiki/9K720 _Iskander.
34. 9K720 Iskander-M (SS-26 Stone). https://www. globalsecurity.org/ wmd/world/ russia/ss-26.htm
35. PLA Cruise Missiles. http://www.ausairpower.net/APA-PLA-Cruise-Missiles.html
36. Silkworm (missile). https://en.wikipedia.org/wiki/Silkworm_ (missile)
37. KD-63/YJ-63 And KD-88/YJ-83K Air Launched Cruise Missile (ALCM). http://megamagtest. blogspot.com/2014/04/kd-63yj-63-and-kd-88yj-83k-air-launched.html

38. YJ-8 (C-80X) SERIES ANTI-SHIP MISSILES. http://www.globalmil.com/military/navy/china/systems/armament/2017/0204/396.html
39. Hong Niao Series (HN-1/-2/-3). https://missilethreat. csis.org/ missile/hong-niao/
40. PJ-10BrahMos.https://www.globalsecurity.org/military/ world/india/ brahmos.htm
41. 3M-54 Kalibr. https://en.wikipedia.org/wiki/3M-54_Kalibr
42. LAHAT. https://en.wikipedia.org/wiki/LAHAT
43. LAser Homing Attack Missile (LAHAT). https://www.army-technology.com/projects/laser-homing-attack-missile/
44. AGMs and Standoff Weapons. https://defence.pk/pdf/threads/agms-and-standoff-weapons.99878/page-6
45. 9M133M Kornet-M. https://en.wikipedia.org/wiki/9M133M_ Kornet-M
46. PALMA: Air defense missile/gun and gun system. http://kbtochmash.com/press-eng/articles-eng/articles-eng_3.html
47. 9M337 Sosna-R.https://en.wikipedia.org /wiki/9M337_Sosna-R
48. Moskit Kh-41 ALCM SS-N-22 Sunburn.https://www. globalsecurity. org/military/world/russia/ moskit.htm
49. P-270 Moskit. https://military.org.uk/wiki/P-270_Moskit
50. Kh-22. https://en.wikipedia.org/wiki/Kh-22
51. Soviet/Russian Cruise Missiles. https://www.ausairpower.net/APA-Rus-Cruise-Missiles.html
52. AS-15 Kent (Kh-55 Granat). http://missiledefenseadvocacy.org/ missile-threat-and-proliferation/missile-proliferation/russia/as-15-kent-kh-55-granat/
53. Kh-59 Ovod. https://en.wikipedia.org/wiki/Kh-59
54. Ugroza. https://en.wikipedia.org/wiki/Ugroza
55. 9M113 Konkurs. https://en.wikipedia.org/wiki/9M113_Konkurs
56. RoketsanCirit. https://en.wikipedia.org/wiki/Roketsan_Cirit
57. AGM-65 Maverick .https://military.wikia.org/wiki/AGM-65_Maverick
58. Harpoon missile. https://en.wikipedia.org/wiki/Harpoon_(missile)
59. Harpoon. http://weaponsystems.net/weaponsystem/HH10+-+Harpoon.html
60. AGM-86 ALCM. https://en.wikipedia.org/wiki/AGM-86_ALCM
61. AGM-86C CALCM. http://www.military-today.com/missiles/ agm_86c_ calcm.htm
62. Raytheon (Texas Instruments) AGM-88 HARM. http://www.designation- systems.net/dusrm/m-88.html
63. AGM-114 Hellfire II Missile. https://www.army-technology.com/ projects/hellfire-ii-missile/
64. Emerson Electric AGM-123 Skipper II. http://www.designation-systems.net/dusrm/m-123.html
65. AGM-142 Raptor. https://fas.org/man/dod-101/sys/smart/agm-142.htm
66. AGM-158 JASSM. https://en.wikipedia.org /wiki/AGM-158_JASSM
67. AGM-158 JASSM: Lockheed's Family of Stealthy Cruise Missiles. https://www.defenseindustrydaily.com /agm-158-jassm-lockheeds-family-of-stealthy-cruise-missiles-014343/
68. APKWS Laser-Guided Rocket. https://www.baesystems.com/en-us/product/ apkws-laser-guided-rocket
69. Advanced Precision Kill Weapon System (APKWS). https://en.wikipedia.org/ wiki/Advanced_Precision_Kill_Weapon_System
70. Tomahawk. https://en.wikipedia.org /wiki/Tomahawk_(missile)
71. BGM-109 Tomahawk. https://fas.org/man/dod-101/sys/smart/bgm-109.htm
72. Lockheed Martin (LTV) MGM-140 ATACMS. http://www. designation- systems.info/dusrm/m-140.html
73. AGM-84K SLAM-ER.https://www.military.com /equipment/agm-84k-standoff-land-attack-missile-extended-range-slam-er
74. Mach number. https://en.wikipedia.org/wiki/Mach_number.
75. Cole Chris "Smart Weapons Systems": Are we being Misguided about "Precision Strikes"?. https://www.globalresearch.ca/smart-weapons-systems-are-we-being-misguided-about-precision-strikes/5493560

ANNEX 1

Table A1. PGMs, Kinds and Parameters

Nr	Kind	Country	Guidance system	Accuracy (circular error probable at target)	Operational range	Weight, Diameter, Length, Speed	Platform launch	Destination
1	AGM-65B/ H/J/K Maverick	USA	Electro-optical/TV/ CCD		More than 22km	210-306kg	Air launch - aircrafts	Against tanks, ships, missile launchers and armored vehicles
2	AGM-65D/F/G Maverick	USA	Electro-optical, infrared or laser		More than 22km	220-306kg (136kg penetrator or 57kg high-explosive warhead), 2.49m	Air launch - aircrafts	Against tanks, ships, missile launchers and armored vehicles
3	AGM-84 Harpoon	USA	Radar altimeter/active radar terminal homing		124km	Diameter -34cm; Weight-691kg; Length-3.8m; Speed -Mach0.71	Multi-platform:RGM-84A surface-launched; AGM-84A air-launched UGM-84A submarine-launched	Anti-shipping
4	AGM-86C CALCM	USA	INS/GPS	under 5 meters	1100km	6.3m; high-explosive charge of 1360kg	Air launched	Subsonic strategic
5	AGM-88 HARM	USA	Radar guided		150km	Diameter 254mm; Weight 355kg; Length 4.1m; Unit cost US$284000; Speed -over Mach2.0	Air launched – F-4G, EA-6B, F-15E, F-16, F/A-18,EA-18G, Tornado IDS/ECR, Euro fighter Typhoon, J-22 Orao, F-35	Air-to-surface anti-radiation missile. Can detect, attack and destroy a radar antenna or transmitter
6	AGM-114 Hellfire	USA	Semi-active laser homing radar seeker		8km	Diameter7.8 cm; Weight45.4–49kg; Length 1.63m; Speed -over Mach1.3		Anti-tank, unmanned air vehicles, ships and ground vehicles
7	AGM-123 Skipper II	USA	Laser-guided		25km	450kg	A-6E Intruder, A-7 Corsair II, F/A-18	Anti-shipping
8	AGM-142 series	USA	TV (AGM-142A), thermal imaging (AGM-142B), TV/ penetrator (AGM-142C), thermal imaging/penetrator (AGM-142D),zoom capable seeker (AGM-142F,H);daylight CCD seeker (AGM-142G)		80km	351kg of I-800 penetrator warhead;	Air launched – B-52H F-111C; F-4E	
9	AGM-158 JASSM	USA	GPS/INS completed with imaging infrared seeker in the terminal phase		370km	450kg high-yield explosive warhead	Air launched – B-52, B-1B, B-2A, F-15E, F-16C aircrafts;	Destroy the enemy's high-value targets

10	APKWS	USA	Laser and infrared guided,Distributed Aperture Semi-Active Laser Seeker	< 0.5 meters	Up to 14km	Length- 1.87m, Diameter - 70mm, Weight- 15kg, Unit cost: $30000	Air launched –UH-1Y VenomAH-1W Super CobraAH-1Z Viper Bell 407GTAH-64 ApacheEuro copter TigerMH-60S/R SeahawkAV-8BHarrier II, OV-10 Bronco F-16 Fighting Falcon A-10 Thunderbolt II	Anti-armor
11	BGM-71 TOW	USA	Optically tracked wire command link guided		65–3750m	Weight - 18.9kg Length - 1.16m	Ground, vehicle and helicopter platforms	Anti-tank, anti-bunker, anti-fortification and anti-amphibious
12	BGM-109 Tomahawk	USA	INS TERCOM/GPS and terminal guidance in the target area by optical Digital Scene Matching Area Correlation system		1600 km	Missile length with booster is 6.25m, weight 1,587kg	Submarine or ship-launched	Land-attack
13	CHETA HY-1/ HY-2/HY-4/C-611 Silkworm	China	Active radar seeker; infrared homing seekers, television seekers		135-200km	3,000kg (HY-2); 513kg shaped charge warhead		Anti-ship, coastal defense and ship-borne ASM; subsonic sea skimmer
14	CHETA KD-63	China	Television/data-link terminal guidance		186km			Against land and maritime targets
15	CHETA YJ-8/YJ-81/C-801, YJ-82/C-802 and YJ-83/C-803	China	Inertial navi-gation/ active radar homing terminal gui-dance		50 - 250km	815 kg	Aerial, naval and land-based	Anti-ship and air-to-surface
16	Cirit	Turkey	Laser,semi-active laser homing seeker	1.5 m	8km	70mm	T-129 Attack, AH-1P Cobra, AH-1W Super Cobra	Attack helicopters
17	FGM-148 Javelin	USA	automatic infrared guidance,fire-and-forget system		4750m	Length - 1.1m Diameter - 127mm Weight - 22.3kg	Ground, vehicle and helicopter platforms	Anti-tank, anti-armor vehicles, against helicopters and ground-fighting positions
18	HN-1/2/3	China	"Map matching" + topography matching + inertial guidance + GPS auxiliary correction + other auxiliary guidance		600-3000 km	Weight- 1.6 – 2.5 tones, Speed-Mach 0.7 – 0.9;	Xian H-6, Xian JH-7, ships, submarines, & ground launchers	Aerial, submarine and ship deployment
19	Kh-31P/A/ MP/ MA	Russia	L-111E seeker (Kh-31P); active radar seeker (Kh-31A/MA)		25-103km	Speed–Mach4.5 at altitude, and Mach2.7 at sea level	Air launched – Su-30MK	To suppress Patriot and Hawk batteries (Kh-31P); anti-ship (Kh-31A/MA)

20	Kornet-EM	Russia	Laser guidance; technical vision with automatic target tracker; TV+IR thermal imager		150m – 10km	320 m/s flight speed; 33kg weight with launch tube; 1210mm length of launch tube	Portable and combat vehicle; low load bearing capacity platforms (1-1.2tons for single launcher and 1.7-1.9tons for double launcher)	Anti-tank
21	LAHAT	Israel	Semi-active laser homing		8km		Smoothbore tank guns	Anti-tank
22	MGM-140 ATACMS	USA	Terminal guidance GPS/INS		300km		Multiple Launch Rocket System M270	High payoff targets, surface-to-surface missile sites, AA missile launchers, rear bases, bridges and even tube and rocket artillery posts
23	Novator 3M-54 Club/Kalibr	India and China	Active radar seeker and Glonass satellite and inertial guidance		300km	Subsonic cruise airframe Mach2.9	Ship (Club N) and submarine (Club S) launched weapons	Anti-ship and land attack
24	Palma/ Sosna	Russia	Laser guidance, TV system, thermal imaging, target acquisition and tracking.		10km		Various carriers with capacity more than 3.5tons	Anti-air, anti-ship
25	Raduga 3M-80, 3M-82 and Kh-41 Moskit	Russia	INS and Altair active radar seeker		90 - 200 km	4.5tons super-sonic rocket-ramjet missiles; high altitude Mach3, or sea skimming Mach2.2;	Air launch, Su-27/30/33 family strike fighters;	Supersonic sea-skimmer
26	RadugaKh-22M Burya	Russia	Radar or anti-radiation seekers		270-550km	900kg warhead; 3tons of fuel and oxidizer are carried; Mach4.6 in cruise	Air launched – Tu-22M3 Backfires	Anti-shipping
27	Raduga Kh-55/55M/SM Kent	Russia	TERCOM aided INS; Sprut and BSU-55 guidance package, Kalman filtering with digital map, radar altimeter for terrain profiling, DSMAC technology		3000km	95kg, length 0.85m, diameter 0.33m; 520mm diameter;	Air launched from the Tu-95MS (Kh-55/AS-15A); launched from the Type 671 Victor, Type 945 Sierra and Type 971 Akula submarines (RKV-500A/SS-N-21 Sampson); launched from a MAZ-543M (MAZ-7310) 8x8 TEL (RK-55/SSC-X-4)	

28	Raduga Kh-59/59M/D Ovod	Russia	Optical seeker, thermal imager, radar seeker (Kh-59MK2)		115km	920kg;	Air launched – Su-27SMK/30MK (Kh-59M/MK2); Su-30MK2 (Kh-59MK2)	Anti-shipping
29	SLAM/ SLAM-ER	USA	INS/GPS,infrared homing terminal guidance,command guidance data link to control-ling aircraft, DSMAC Automatic Target Acquisition		270km	Length- 4.4m, Diameter – 35cm, Weight- 675.5kg, Speed -855km/h Mach0.7 Unit cost: $500000	Air launched – F/A-18C/D Hornet F/A-18E/F Super Hornet F-15E Strike Eagle P-3C Orion P-8 Poseidon, S-3 Viking, A-6 Intruder	Attacking land and sea targets
30	Ugroza	Russia	Laser-guided	0.8-1.8m	1.5–8km	Length- 1.65m, Diameter – 8cm, Weight- 15kg, Speed -480 m/sec	Multiple rocket launchers	Defeat of small ground targets (tanks, infantry fight-ing vehicles, armored personnel car-riers, etc.)
31	3K-55/3M-55/ Kh-61 Yakhont/ PJ-10 Brah-mos A/S	India	Mid-course guidance by INS Terminal guidance by active radar homing GPS/GLONASS/ GAGAN satellite guidance	1m	450km	3tons at launch; Speed Mach2.0-2.5;	Ship, submarine, air (Su-27/30) and ground launched variants;	Anti-shipping
32	9K111 Fag-ot	Russia	Semi-automatic command to line of sight (SACLOS) wire-guided		70–2500m	Length - 1100mm Diameter - 120mm Weight - 12.5kg	Ground, vehicle	Anti-tank
33	9K114 Shturm	Russia	SACLOS radio guided		400-6000m	Length - 1625mm Diameter - 130mm Weight - 31.4kg	Ground, vehicles, helicopters and ships	Anti-tank, he-licopters etc.
34	9K115 Metis M1	Russia	Semi-automatic wire-guided		40–1000m	Length - 980mm Diameter – 130mm Weight - 13.8kg	Ground, combat vehicles	Anti-tank, can penetrate 460mm of armor
35	9K720 Iskander	Russia	Inertial, optical DSMACGPS/ GLONASS	5–7m	50-500km	Length - 7.3m Diameter - 0.92m Weight - 3800kg	Mobile TEL	Missile, launch rocket sys-tems, artillery pieces; com-mand posts, communica-tions nodes;
36	9M113M Konkurs	Russia	Wire-guided SACLOS		Up to 4km	Length- 1150mm, Diameter – 135mm, Weight- 14.6kg,	Combat vehicle or remote launcher	Anti-tank

SECURITATEA SPAȚIULUI AERIAN ÎN CONTEXTUL NOILOR AMENINȚĂRI AEROSPAȚIALE

Sergiu CHETRARU[1]
Svetlana CEBOTARI[2]

THE AIR SPACE SECURYTY IN THE CONTEXT OF NEW AEROSPACE THREATS

Currently, in the conditions of the existing terrorism, organized crime, cyber attacks – the threats to both the international and regional security, it is necessary to analyze the airspace security. The present article examines the international political-legal framework, including the national framework of the airspace security.

Keywords: security, air space, air management, Republic of Moldova.

Pentru o mai bună comprehensiune a fenomenului asigurării securității, inclusiv a amenințărilor aerospațiale care pot destabiliza securitatea statului, apare necesitatea de a supune cercetării cadrul politico-juridic al securității aeriene. În acest context, merită atenție termenul de regim juridic al spațiului aerian. Astfel, prin regimul juridic al spațiului aerian se înțelege totalitatea legilor și a celorlalte acte normative în vigoare, ce reglementează un domeniu de activitate. Încă de la apariția primelor aeronave, statele au fost preocupate să reglementeze regimul juridic al spațiului aerian și al aerului liber. Primele discuții referitoare la navigația aeriană au avut loc la Paris, în anii 1889 și 1890, cu participarea statelor ca Anglia, Brazilia, Franța, Mexic, Rusia și SUA, fără să dea anumite soluții, în principal din cauza existenței tehnicii aviatice în faza unor proiecte.

De la începuturile dezvoltării dreptului aerian, cu unele excepții, s-a recunoscut extinderea drepturilor legate de securitatea teritoriului și asupra spațiului aerian, principiu ce guvernează în prezent relațiile între state. Acest drept a fost recunoscut, printre altele, în Convenția franco-germană din 1913, în Convenția de la Paris din 1919, de cea de-a doua Conferință de la Paris din 1929 și în Convenția privind verificarea unor norme relative la transportul aerian de la Varșovia, din 1929, cu un protocol modificator, semnat la Haga în 1955. Astfel, etapele importante ale reglementării problematicii securității aeriene sunt:

- 1944 – Conferința de la Chicago, unde s-a adoptat Convenția privind aviația civilă internațională;
- 1965 – s-a instituit Organizația Aviației Civile Internaționale (ICAO), ca instituție specializată a Organizației Națiunilor Unite (ONU);
- 1990 – constituirea EUROCONTROL [8], ca organism european pentru controlul spațiului aerian.

De la înființarea sa și până în prezent, ICAO, prin comisiile sale de specialitate, a elaborat norme și principii care stau la baza executării zborurilor internaționale și care

[1] *Sergiu CHETRARU, Republica Moldova, Chișinău, Miniserul Apărării, Secția Apărare Antiaeriană și Aviație J3, Direcția Operații a Marelui Stat Major al Armatei Naționale, ofițer principal.*

[2] *Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat, conferențiar universitar, Republica Moldova, Chișinău, Academia Militară „Alexandru cel Bun"; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale.*

se referă, în principal, la: delimitarea căilor aeriene și condițiile pe care acestea trebuie să le îndeplinească; procedeele de navigație aeriană și procedurile de apropiere la aterizare; infrastructura minimă pentru un aeroport; regulile de trafic aplicabile diferitelor categorii de zboruri. Aceste norme și principii sunt numai recomandări ale ICAO, deoarece fiecare stat își stabilește reglementările sale aeronautice și regimul juridic al spațiului aerian în virtutea dreptului și puterii pe care o are, ca stăpân al întregului său teritoriu, inclusiv al spațiului aerian. De aceea, fiecare aeronavă este obligată să respecte, deasupra unui teritoriu, regulamentele de utilizare a spațiului aerian stabilite de statul peste al cărui teritoriu zboară.

În virtutea principiului securității asupra spațiului aerian, fiecare stat își elaborează legile de utilizare ale acestuia, în funcție de interesele sale. Acestor puncte de reper li se adaugă reglementările internaționale sau regionale pe probleme specifice (unele emise ca urmare a unor acte ilicite), care au dus la intensificarea dialogului și cooperării între state, între autoritățile civile și cele militare, în beneficiul comun, ameliorând coordonarea civil-militară până la nivelul maxim posibil de integrare a facilităților sistemelor de control al traficului aerian. În ceea ce privește avioanele militare, regimul lor juridic nu este reglementat în prezent de nici o convenție internațională multilaterală, el fiind stabilit de fiecare stat în parte. Cu toate acestea, câteva reguli juridice rezultă din practica generală a statelor. Problematica folosirii reciproce a spațiilor aeriene naționale în scopuri militare este reglementată, de cele mai multe ori, prin tratate bilaterale. În ultima perioadă de timp, pe fondul destinderii relațiilor internaționale și ca urmare a încetării războiului rece, au fost inițiate diferite forme de colaborare pentru reglementarea, în special, a transporturilor aeriene militare și comerciale de produse specifice din domeniile apărării naționale, ordinii publice și siguranței naționale. În opinia specialiștilor, cadrul normativ internațional trebuie să se perfecționeze, în direcția asigurării securității naționale depline a statelor asupra spațiului aerian, accesului neîngrădit în aerul liber, dezvoltării legislației internaționale privind cosmosul, integrării spațiului aerian la nivel subregional, ca primă etapă a integrării acestuia la scară mai largă. Regimul juridic al spațiului aerian al Republicii Moldova este inspirat din regulile unanim admise ale dreptului internațional și răspund interesului apărării securității și independenței statului moldovenesc. În mod firesc, actul suprem care consfințește securitatea deplină a Republicii Moldova și indivizibilitatea acesteia este Constituția Republicii Moldova. De asemenea, problema securității spațiului aerian este relevată în Strategia națională de apărare [3], conform căreia se menționează că sistemul național de apărare se regăsește ca unul dintre interesele naționale fundamentale care se referă la supravegherea, cercetarea prin radiolocație și controlul spațiului aerian. Un alt document care se referă la apărarea saţiului aerian este Strategia militară [11], care stabilește cadrul general de prevenire și apărare a intereselor naționale fundamentale prin mijloace militare.

În acest context se înscrie și Legea nr. 143 din 21.06.2012 [4] privind modul de acțiune împotriva aeronavelor care utilizează neautorizat spațiul aerian al Republicii Moldova, unde se precizează situațiile, măsurile, modul de acțiune și competențele privind aprobarea executării măsurilor împotriva aeronavelor care utilizează neautorizat spațiul aerian al Republicii Moldova.

Nu mai puțină importanță în procesul de management al spațiului aerian îi revine Legii nr. 1237-XIII din 09.07.1997 [5], care reglementează raporturile ce apar în legătură

cu utilizarea spaţiului aerian al Republicii Moldova şi cu activitatea în domeniul aviaţiei civile pe teritoriul Republicii Moldova. Tot aici evidenţiem şi Codul aerian al Republicii Moldova [1], care reglementează activitatea aeronautică civilă în spaţiul aerian naţional şi se referă, în principal, la administrarea aviaţiei civile; spaţiul aerian naţional; naţionalitatea şi drepturile asupra aeronavelor civile; regimul aerodromurilor civile; personalul aeronautic civil şi siguranţa zborilor.

Nu mai puțină atenție o merită și analiza instituției Autoritatea Aeronautică Civilă (ACC) [6], care adoptă decizii cu caracter administrativ, aprobă regulamente, instrucţiuni şi alte acte normative obligatorii spre executare de către persoanele fizice şi juridice care efectuează activităţi în domeniul aviaţiei civile. Evidenţiem unele dintre cele mai notorii, cum ar fi Reglementările aeronautice civile (RAC), care sunt actele normative elaborate de către ACC, dintre care un rol mai important le au Reglementările aeronautice civile – Autorizarea zborurilor (RAC – AZ) [7] privind autorizarea zborurilor regulate şi neregulate a transporturilor aeriene de pasageri, bagaje şi marfă, asigură siguranţa zborurilor şi inviolabilităţii spaţiului aerian al Republicii Moldova şi Reglementările aeronautice civile – Regulile aerului (RACR – RA) [10], proiect propus spre aprobare la 1 august 2018 privind regulile generale de desfăşurare a zborului în spaţiul aerian, care are la bază stabilirea regulilor aerului şi dispoziţiilor operaţionale privind serviciile şi procedurile din navigaţia aeriană, care să fie aplicabile traficului aerian general în cadrul domeniului de aplicare a legii aviaţiei civile.

În contextul analizei cadrului juridic militar care vizează supravegherea și controlul spațiului aerian evidențiem Regulamentul Comandamentului Forțe Aeriene [11] și Regulamentele de luptă, care constituie, la rândul lor, acte normative privind folosirea forţei armate pentru promovarea interesului securităţii naţionale şi pentru apărarea acesteia pe timp de pace, în situaţii de criză şi de război. Documentele enumerate mai sus sunt completate de un număr apreciabil de acorduri bilaterale, înţelegeri încheiate între diferite instituţii ale statului cu răspunderi în domeniul securităţii aeriene.

În aceeași ordine de idei se înscrie și Regulamentul efectuării zborurilor REZ-2006 [13], aprobat în 2006, care stabilește personalul navigant, conducerea, executarea și asigurarea zborurilor aeronavelor militare, precum și Regulamentul de bază al zborurilor RBZ-2006 [14], aprobat în 2006, care stabilește regulile de bază pentru efectuarea zborurilor militare.

Cu toate că în *Constituţia Republicii Moldova* se specifică faptul că securitatea naţională aparţine poporului, exercitarea acesteia se face prin organele sale reprezentative (Guvernul, Parlamentul şi Preşedinţia) şi prin instituţiile statului aflate sub autoritatea acestora. Responsabilităţile şi abilităţile în domeniul securităţii aeriene aparţin, la nivelul cel mai înalt, autorităţilor statului în domeniul apărării securităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale, iar la celelalte niveluri – conducerii militare şi autorităţilor militare şi civile care au responsabilităţi în domeniul spaţiului aerian.

Analizând aspectele doctrinare ale conducerii politice, deducem că acestea sunt reprezentate de Parlament, Preşedinţie şi Guvern, răspund, împreună sau în parte, de: elaborarea legislaţiei naţionale privind spaţiul aerian şi exercitarea securităţii aeriene; declararea stării de război pentru respingerea agresiunii (inclusiv a agresiunii aeriene) împotriva Republicii Moldova; declararea mobilizării parţiale sau totale, incluzând şi forţele aeriene ale Republicii Moldova; suspendarea sau încetarea osti-

lităţilor militare (inclusiv aeriene); încheierea şi ratificarea tratatelor internaţionale în domeniul spaţiului aerian şi al securităţii aeriene; instituirea stării de urgenţă sau a stării de asediu, inclusiv în situaţii în care este afectată securitatea aeriană sau este perturbată grav ordinea în spaţiul aerian naţional; asigurarea realizării politicii interne şi externe a ţării, inclusiv în domeniul securităţii aeriene; elaborarea Codului aerian al Republicii Moldova şi Regimului de zbor în spaţiul aerian naţional; stabilirea cadrului legislativ de acţiune în cazul producerii actelor care aduc atingere securităţii naţionale; stabilirea limitelor calitative şi cantitative în care se dezvoltă puterea armată a ţării (organizarea armatei în general şi pe categorii de forţe ale armatei, pregătirea populaţiei, economiei şi a teritoriului pentru apărare); exercitarea conducerii directe a structurilor politico-militare ale ţării. La acest nivel al conducerii politice se stabilesc liniile generale de promovare şi prezervare a securităţii aeriene şi se stabileşte concepţia strategică a Republicii Moldova privind participarea la internaţionalizarea şi globalizarea spaţiului aerian.

Astfel, conducerea politico-militară, reprezentată de Consiliul Suprem de Apărare a Ţării, Ministerul Apărării și Ministerul Transporturilor şi Infrastructurii Drumurilor, exercită următoarele atribuţii în sfera asigurării securităţii spaţiului aerian:

• aplicarea concepţiei conducerii politice în domeniul realizării puterii aeriene a ţării; stabilirea programelor de dezvoltare care vizează forţele aeriene ale Republicii Moldova şi pregătirea apărării aeriene;

• elaborarea reglementărilor privind circulaţia aeronavelor (militare şi civile) în spaţiul aerian al ţării şi exploatarea infrastructurii aferente activităţilor aviatice;

• stabilirea legăturii cu celelalte ministere, autorităţi publice şi organizaţii implicate în folosirea spaţiului aerian; analiza situaţiilor care aduc atingere securităţii aeriene şi înaintarea propunerilor de acţiune către organele de conducere politică.

Continuând analiza aspectelor doctrinare ale conducerii militare, reprezentată de Statul Major al Armatei Naţionale şi structurile de comandă din subordine (Comandamentul Forţelor Aeriene, ca organ central de conducere a puterii aeriene a ţării), are responsabilităţi şi abilităţi în domeniile:

• elaborării normelor tehnice privind conducerea, dirijarea, coordonarea şi controlul zborurilor şi navigaţiei aeriene;

• stabilirii concepţiei de organizare şi desfăşurare a pregătirii strategice şi de luptă a tuturor componentelor sistemului naţional de apărare care participă la apărarea securităţii aeriene;

• elaborării, pe această bază, a dispoziţiilor, normelor şi planurilor corespunzătoare;

• elaborării planurilor strategice şi de operaţii;

• verificării modului de respectare a regimului de zbor în spaţiul aerian naţional;

• evaluării puterii aeriene a ţării;

• identificării riscurilor şi ameninţărilor la adresa securităţii generale şi securităţii aeriene.

Conducerea militară a structurilor situate sub nivelul prezentat mai sus este constituită dintr-o multitudine de organe specializate pe probleme, care au responsabilităţi de aplicare a tehnicilor, procedurilor şi metodelor de către eşaloanele pe care le conduc sau pe lângă care funcţionează. Responsabilităţile şi abilităţile acestora sunt diverse şi substanţiale, de cele mai multe ori fiind detaliate în regulamente, ordine şi instrucţiuni. Autorităţile aviaţiei civile sunt reprezentate de Ministerul Transporturilor şi Infrastructurii Drumurilor (MTID), atribuţiile acestuia fiind precizate în Codul aerian al Republicii Moldova şi de o serie de organe de conducere naţionale şi regionale.

MOLDATSA este autoritatea națională în domeniul managementului spațiului aerian, furnizor de servicii de aeronavigație în Republica Moldova; este subordonată direct MTID. Într-o serie de aspecte această subordonare se realizează prin intermediul Administrației Aviației Civile. Administrația Aviației Civile (AAC) este o instituție publică de certificare, control și supraveghere în domeniul aviației civile și este subordonată Guvernului; adoptă decizii cu caracter administrativ, aprobă regulamente, instrucțiuni și alte acte normative obligatorii spre executare de către persoanele fizice și juridice care efectuează activități în domeniul aviației civile. Serviciile de trafic aerian în spațiul aerian național se asigură prin Direcția Deservire Trafic Aerian (DDTA) – un organ de dirijare și control (Dirijarea Traficului Aerian – DTA) – Chișinău; turnul de control (TWR) în zona de control de aerodrom local (Chișinău) zonal (Bălți), toate în gestiunea MOLDATSA.

Interfața între autoritățile aeriene civile și militare este reprezentată de Centrul Operații Aeriene, care preia informația de planificare și coordonare zbor, informația meteorologică, prin grupa de coordonare și control al zborurilor, care funcționează pe lângă ACC.

În contextul analizei cadrului politico-juridic și normativ privind asigurarea securității spațiului aerian merită atenție căile de realizare a securității aeriene în timp de pace, în situații de criză și de război. Securitatea aeriană, reprezentând o stare, se realizează eșalonat și diferențiat în diferitele stadii de dezvoltare a amenințărilor la adresa acesteia sau în raport cu nivelurile stării conflictuale.

În timp de pace, securitatea aeriană se realizează [15] prin măsuri organizatorice și prin unele activități și acțiuni practice atât în domeniul autorităților aeriene civile, cât și militare. Măsurile organizatorice se referă, în principal, la elaborarea legislației și a actelor normative în domeniul spațiului aerian, la asigurarea funcționalității instituțiilor și organelor civile și militare cu răspunderi în managementul spațiului aerian. Una dintre căile care și-a dovedit eficiența, în special în ultimul deceniu, o reprezintă extinderea cooperării Republicii Moldova pe plan internațional, în domeniul civil și militar. Aceasta se concretizează în:

- Parteneriatul pentru Pace (PpP) [9] și parteneriatele strategice în domeniul realizării integrării spațiului aerian și al sistemului integrat de apărare aeriană;
- schimbul de informații aeriene și date pentru zbor cu țările vecine;
- participarea Republicii Moldova în cadrul tratatului referitor la controlul armamentelor;
- participarea Republicii Moldova în cadrul tratatului „Cer deschis".

Proiectarea puterii aeriene și asigurarea elementului central al acesteia reprezintă modul cel mai complex de asigurare a securității aeriene. Crearea de forțe aeriene moderne, cu o capacitate ofensivă și defensivă care să descurajeze agresiunea aeriană, a devenit o preocupare a tuturor statelor, inclusiv a Republicii Moldova, deși aceasta manifestă neutralitate militară și interes scăzut pentru dezvoltarea capabilităților militare. Mai mult, în ultimii ani s-a conturat și politica menținerii cu orice preț a securității aeriene, promovând conceptul apărării aeriene extinse sau cel al „scuturilor aeriene" – sisteme de apărare aeriană. Participarea la operații (acțiuni) aeriene în sprijinul păcii duce la încredere între state, întărește colaborarea și descurajează actele de agresiune aeriană.

Supravegherea sistematică și cercetarea spațiului aerian contribuie substanțial la realizarea securității aeriene. Importanța acestei activități este atât de mare, încât organele care o desfășoară au fost denumite

adesea centre de operaţii pentru securitate aeriană. În strânsă legătură cu aceasta, prin activitatea organelor de conducere, dirijare, coordonare și control al circulaţiei și navigaţiei aeriene se previne producerea actelor ilicite îndreptate împotriva securităţii aeriene. În sfârșit, menţinerea unor forţe în stări de alertă rapidă, care să le permită trecerea la îndeplinirea misiunilor ordonate în cazul încălcării securităţii aeriene sau ordinii aeriene interne, reprezintă cel mai credibil instrument de descurajare. Desfășurarea unor aplicaţii, exerciţii demonstrative și trageri de luptă oferă o altă cale de promovare a imaginii puterii aeriene.

În situaţii de criză, căile de acţiune nu diferă substanţial de cele din timp de pace, ele fiind orientate cu precădere în direcţia disponibilizării și operaţionalizării puterii aeriene necesare răspunsului la criză. O primă cale este identificarea situaţiilor de criză care ar putea să afecteze securitatea naţională și securitatea aeriană, constituirea structurilor adecvate pentru managementul crizei (punctul de comandă al conducerii militare – PCCM, celula de criză, grupul de decizie, grupa operativă etc.). Cercetarea și supravegherea aeriană capătă, în situaţie de criză, o dimensiune nouă, prin cantitatea de forţe repartizate și prin diversitatea misiunilor. Dacă pe timp de pace supravegherea și cercetarea se execută preponderent cu radiolocaţia sau alţi senzori dispuși la sol, în situaţii de criză se folosesc și avioanele pilotate sau nepilotate. După formularea opţiunilor de răspuns la criză se trece la faza de generare a potenţialului de răspuns. Acest potenţial cuprinde, de regulă, capacităţile de luptă ale forţelor desemnate din timp de pace, care se află în stare de alertă în diferite grade, ale forţelor desemnate special pentru situaţii de criză sau ale altor forţe, care se nominalizează după apariţia stării de criză. Pe măsura creării potenţialului de răspuns la criză, se realizează echilibrarea și integrarea apărării aeriene a obiectivelor ameninţate de starea de criză.

Pe timp de război, securitatea aeriană se realizează prin menţinerea unui grad de control asupra spaţiului aerian, care să asigure, parţial sau total, integritatea acestuia. De cele mai multe ori însă starea de război reprezintă pentru una din părţi pierderea temporară a securităţii aeriene, obiectivele războiului aerian vizând în acest caz restabilirea ei.

Supravieţuirea la atacul iniţial, conservarea puterii aeriene, urmată de regenerarea forţei, vor asigura condiţiile de contracarare a campaniei aeriene a inamicului și, ulterior, de atingere a scopurilor războiului. Acestea se realizează în cadrul operaţiilor aeriene ofensive și defensive desfășurate pentru: recâștigarea (menţinerea) superiorităţii aeriene; împiedicarea pătrunderii forţelor inamice în zona de luptă și zădărnicirea acţiunilor acestora; recunoașterea și nimicirea instalaţiilor care sprijină aceste forţe; sprijinirea forţelor terestre în lupta pentru cucerirea (apărarea) obiectivelor lor, prin operaţii întrunite/interaliate [2], daca sunt disponibile.

Astfel, supunând cercetării problematica care vizează aspectul politico-juridic al reglementării securităţii și apărării spaţiului aerian naţional, putem concluziona că în condiţiile actuale, când Republica Moldova are tendinţe de a se integra în comunitatea europeană, apare necesitatea de a racorda legislaţia naţională conform standardelor europene, proces deja în derulare, dar care necesită timp și voinţă politică.

De asemenea, în scopul lichidării lacunelor din legislaţia naţională cu referire la asigurarea securităţii zborurilor, evitării atentatelor teroriste, colapsului managementului aerian, este necesară fortificarea colaborării instituţiilor statale responsabile de asigurarea securităţii naţionale, inclusiv securitatea spaţiului aerian.

Analizând problema securității spațiului aerian în contextul metamorfozelor geostrategice, geopolitice, a tendințelor clare de globalizare, a mediului de securitate global instabil, putem concluziona:

• Asigurarea securității spațiului aerian național este parte componentă a securității naționale. De asemenea, între termenii de securitate și spațiu aerian există o strânsă corelare. Spațiului aerian al statului i se asigură securitate doar în condițiile unui cadru politico-juridic bine elaborat și reglementat de către organele responsabile ale statului.

• În procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, cât și în scopul evitării unor acte ilicite care amenință securitatea aeriană a statului, apare necesitatea fortificării bazei legislative ce ține de securitatea spațiului aerian.

• Problematica gestionării crizelor este o chestiune națională. Gestionarea unei crize majore nu este și nu poate fi numai atributul unui anume minister. Pentru fiecare gen sau situație de criză se impune „reacția" rapidă a unui *cumul de instituții* , de cele mai multe ori , cu reprezentare națională. În scopul neadmiterii încălcărilor grave în domeniul gestionării spațiului aerian care ar duce la o criză majoră în domeniul aviației, așa cum menționasem mai sus, de o importanță majoră este creșterea gradului de colaborare între instituțiile statale (Ministerul Apărării, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Transporturilor și Infrastructurii Drumurilor, Autoritatea Aeronautică Civilă, MOLDATSA etc.), responsabile de asigurarea securității naționale, inclusiv a securității aeriene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Codul aerian al Republicii Moldova nr. 301 din 21.12.2017, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 95-104, art. 1 pct. 1. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=377240

2. Doctrina tactică aeriană a NATO. https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a212931.pdf

3. Hotărârea Parlamentului privind Strategia națională de apărare nr. 134 din 19.07.2018. Monitorul Oficial, 03.08.2018, nr. 285-294. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=376667

4. Legea Republicii Molodva privind controlul spațiului aerian nr. 143 din 21.06.2012. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.155-159. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=377240

5. Legea Republicii Molodva privind aviația civilă nr.1237 din 09.07.1997-art.1 pct. 1, http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312747

6. Notă: Autoritatea Aeronautică Civilă (AAC) este o instituție publică de certificare, control și supraveghere în domeniul aviației civile și este subordonată Guvernului. Autoritatea adoptă decizii cu caracter administrativ, aprobă regulamente, instrucțiuni și alte acte normative obligatorii spre executare de către persoanele fizice și juridice care efectuează activități în domeniul aviației civile.

7. Notă: Reglementarea RAC-AZ – Autorizează zborurile, conține prevederi privind intrarea, tranzitul și plecarea aeronavelor de pe teritoriul Republicii Moldova și este elaborata in baza Legii aviației civile, în conformitate cu Convenția privind aviația civilă internațională semnată la 7 decembrie 1944 la Chicago, anexele la aceasta, Acordul privind tranzitul serviciilor aeriene internaționale, semnat la 7 decembrie 1944 la Chicago, și Acordul multilateral privind drepturile comerciale pentru transporturile aeriene neregulate în Europa, semnat la 13 aprilie 1956 la Paris, cerințele altor organisme internaționale la care Republica Moldova este parte.

8. Notă: Întrunind 39 state membre, EUROCONTROL este organizaţia militar civilă menită să asigure împreună cu partenerii săi atât performanţa siguranţei traficului aerian, cât şi realizarea obiectivelor nemijlocit implicate în procesul de luare a deciziilor. Prin urmare, toţi utilizatorii spaţiului aerian, aeroporturile şi furnizorii serviciilor de navigaţie aeriană sunt pe deplin implicaţi în crearea Cerului Unic European (Single European Sky).

9. Parteneriatul pentru Pace (PpP) (în engleză: Partnership for Peace; PfP) este un program al NATO care are menirea să creeze încredere reciprocă între NATO şi alte state din Europa şi ale fostei Uniuni Sovietice. În prezent, 22 de state (Republica Moldova este membră PfP din 16 martie 1994) fac parte din acest parteneriat. El a fost propus ca o iniţiativă americană la întrunirea miniştrilor apărării NATO în Travemünde, Germania, pe 20–21 octombrie 1993, lansat oficial pe 10–11 ianuarie 1994, la summitul NATO de la Brussels, Belgia.

10. RACR – RA- pct. p.1., Ediţia 01, 2018, http://www.caa.md/rom/consultations/

11. Regulamentul Comandamentului Forte Aeriene https://www.army.md/?lng=2&action=show&cat=191&submenuheader=1

12. Regulamentul efectuării zborurilor, REZ-2006 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr08_163.pdf

13. Regulamentul de bază al zborurilor RBZ http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=345427&lang=1

14. Strategia militară http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=377816

15. Zete V., Operaţiile Forţelor Aeriene în perspectiva primului deceniu al mileniului trei, Bucureşti, 2001, p. 35-79.

NOILE TEHNOLOGII, SECURITATEA ȘI PERSPECTIVA ANTROPOECOLOGICĂ

Ion SÎRBU[1]

NEW TECHNOLOGIES, SECURITY AND ANTROPOECOLOGIC PERSPECTIVE

This article is devoted to the issues discussion related to the human evolution, in particularly of the body and psyche, issues of security and insecurity of bio-psycho-social nature of a contemporary man. Techno-bio-evolution, techno-human, post-human are the metaphors or possible reality; whether techno-bio evolution has started or not yet, and will it have limits or not – the questions that the author tries to answer plausibly and more or less argued. The same set or problems we can see in the security of Republic of Moldova in the new regional reality.

Keywords: tehno-bio-evolution, tehno-human, post-human, ethnic humanity, ecological humanity, ecosophy, antropoecology, socioecology, securitaty, new technologies.

INTRODUCERE

Problema omului ca problemă filosofică a apărut în Antichitate și a fost abordată practic pe tot parcursul evoluției filosofiei începând cu „Omul este măsura tuturor lucrurilor…" a lui Protagoras și terminând cu „postomul" lui F. Fucuiama, care va veni ca rezultat al dispariției omului contemporan. Timpurile noastre se caracterizează prin progresul furtunos al tehnicii și tehnologiilor și e firesc ca evoluția speciei umane să fie privită prin prisma acestora. De aici și o atenție deosebită pentru viitorul omului, a corporalității și biologiei acestuia nu numai din partea filosofilor, dar și a reprezentanților celorlalte științe. Intelectul uman, în viziunea multora, chiar și a unor filosofi, va putea exista nu numai pe suport biologic, dar și pe suport fizic, fizico-mecanic. Noi considerăm că omul în afara suportului biologic, deci în lipsa corpului uman, nu va mai fi om. Din această cauză militäm pentru protejarea, pe cât e posibil, a corpului biologic uman actual. Nimic nu e veșnic, decât veșnicia, sau totul în univers (megaunivers) este trecător, etern este numai universul sau lumea în întregime. Dacă am recurge la terminologia filosofiei marxiste, am afirma că nici o formațiune materială, nu e eternă, eternă e însăși materia în perpetuă mișcare și schimbare. Omul sau specia umană, ca o formațiune materială, are început și cu necesitate va avea și sfârșit. Sfârșitul speciei umane, ca și a vieții de pe Terra, poate interveni și din cauza însăși a omului, a activității acestuia. Numai rezervele de armament termonuclear ajung pentru a nimici întreagă viață de pe Terra de 50 de ori…

Începând cu ultima treime a secolului al XX-lea și mai ales cu începutul noului mileniu, părea că era războaielor mondiale s-a dus pe apa sâmbetei. Oamenii cu viziuni umaniste credeau că e posibilă chiar și înlăturarea războaielor locale. Dar… politica agresivă imperială a regimului putinist de la Kremlin ne demonstrează contrariul. Moscova amenință umanitatea cu arma termonucleară și e gata de a o folosi pentru a-și atinge scopurile geopolitice. Șantajul cu armamentul

[1] *Ion SÎRBU, doctor habilitat, Academia Militară „Alexandru cel Bun".*

de nimicire în masă, agresiunea armată în Transnistria, Georgia, Ucraina sunt folosite deschis de către Federația Rusă, care și-a pus scopul de a renaște imperiul țarist de altădată, de a deveni un nou centru de putere mondială. Această nouă realitate trebuie să pună în gardă Occidentul, dar și țările amenințate nemijlocit de către Moscova, cum ar fi Polonia, Țările Baltice, România, Republica Moldova. Dacă țările membre ale NATO sunt totuși protejate, Republica Moldova, ca și Ucraina, Georgia, Armenia, Azerbaidjan ș.a., depind de bunul plac al Kremlinului. Republica Moldova este ținta următoare după Ucraina. Ce îi rămâne să facă Republicii Moldova? Să adere la NATO? Dar cât de real este acest lucru, având în vedere politica duplicitară de la Chișinău? Aceeași politică duplicitară încurcă și reîntoarcerii Republicii Moldova în componența firească a României, de la care a fost ruptă violent de către Moscova, și care ar fi cea mai rapidă și eficientă soluție. Ce rămâne de făcut țărilor mici, cum ar fi și a noastră, pentru a se apăra cât de cât de agresiunile deschise sau camuflate ale Moscovei? Recurgerea cât mai rapidă la realizările cele mai recente ale tehnicii, deci la noile tehnologii, cum ar fi nanotehnologiile, biotehnologiile, tehnologiile inofrmaționale etc. folosite în scopuri de apărare.

MATERIALE ȘI METODĂ

Insecuritatea omului ca ființă bio-psiho-socială în condițiile mediului de trai actual și viitor, insecuritatea țărilor mici și mijlocii în condițiile agresivității Federației Ruse, posibilitățile noilor tehnologii – iată materialul ce a servit pentru analiză. Metoda generală folosită de autor a fost dialectica. Printre metodele mai specifice se regăsesc analiza și sinteza, extrapolarea, generalizarea și abstractizarea.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Încă la începutul anilor șaizeci ai secolului trecut, filosoful francez J. Ellul afirma: „Mediul de trai al omului este acum nu natura, dar tehnica” [1, p. 394]. Bineînțeles că pe atunci afirmația exprima mai mult o tendință, decât realitatea obiectivă. Astăzi am putea deja serios discuta această afirmație a gânditorului francez ca fiind aproape de adevăr și nicidecum ca ceva abstract, utopic sau metaforic. Alexeeva I. Iu., Arșinov V. I. și Cecleț ov V.V. au perfectă dreptate afirmând: „Astăzi, în al doilea deceniu al secolului XXI, putem cu destulă siguranță afirma: «Noi trăim în tehnologii, tehnologiile trăiesc în noi». Urmează a aborda cu toată seriozitatea filosofică discutarea problemelor nu numai ale adaptării omului la tehnomediul de trai, dar și a coevoluției omului tot mai mult tehnologizat cu tehnomediul de trai tot mai mult antropologizat” [2, 12].

Evoluția biologică a omului s-a terminat sau continuă? Astăzi, în privința aceasta, există mai multe puncte de vedere. Predomină însă unul care consideră că evoluția biologică a omului s-a terminat. Academicianul N. Moiseev a exprimat cel mai bine această poziție. Vorba e despre matematicianul din Rusia, care, la timpul său, fiind în fruntea unei echipe de savanți sovietici, a ajuns la concluzia, la care a ajuns și savantul american Sagan cu echipa sa, că într-un posibil război termonuclear nu vor exista învingători, or umanitatea și întreaga viață terestră vor dispărea totalmente. N. Moiseev, în ultimele decenii ale vieții sale, se interesa de problemele social-ecologice și filosofice, fiind considerat fondatorul imperativului ecologic. În lucrările sale, el afirma că evoluția biologică a omului s-a terminat cu 40 mii de ani în urmă. Umanitatea este abordată de el în calitate de specie biologică ce se află în proces de evoluție socială supraorganizmică, parte

componentă a căreia este dezvoltarea tehnicii. Problema viitorului omului, luând în considerare criza ecologică, se transformă în problema preîntâmpinării degradării biologice a omului și a naturii, a instaurării coevoluției societății și naturii, a formării unei noi civilizații – civilizația noosferică. Ultima va fi bazată pe cunoașterea legilor naturii și a societății, folosirea acestora în activitatea și practica umană [3].

Punctul de vedere contrar, apărut relativ nu de mult timp, afirmă nu numai posibilitatea, dar și inevitabilitatea continuării evoluției biologice a omului, legând noile perspective cu dezvoltarea convergentă a nano-, bio-, infotehnologiilor cognito-tehnologice, pentru marcarea căreia astăzi e folosită abrevierea „NBIC".

Elaborarea atomo-moleculară a materialelor și a structurii lor cu însușiri dinainte stabilite (inclusiv a materialelor și structurilor hibride, care constau din substanțe organice și anorganice), reproducerea sistemelor naturii vii, dirijarea proceselor biologice la nivel molecular, dezvăluirea secretelor funcționării creierului, crearea intelectului artificial „puternic" – toate acestea sunt capabile de a aduce la așa schimbări în viața omului și a însuși omului, care astăzi par pur și simplu fantastice [2, p. 13].

Antropologul S.S. Horunjii folosește termenul „imaginația antropologică" [4], care marchează realizările obiective ale științelor și tehnologiilor, combinate cu prognozele și presupozițiile perspectivelor dezvoltării lor. Ideea de postom este una din cele mai atrăgătoare și mai temute creații ale imaginației antropologice. Nu e de mirare asocierea acestei idei cu cele mai diferite dezbateri ale viitorului biotehnologic al oamenilor. Drept un exemplu poate servi F. Fucuiama, care s-a proslăvit în anii '90 ai secolului trecut cu publicațiile despre sfârșitul istoriei care este deja prezent. La începutul anilor 2000 a editat o carte despre sfârșitul iminent al omului, care se transformă în postom [2, p. 13].

Are sau nu dreptate gânditorul american? Da, tehnobioevoluția este deja o realitate, dar înseamnă oare aceasta că omul încetează de a mai fi om? Poate, totuși, el devine din ce în ce mai mult om tehnologizat și nu se transformă în tehnoom sau postom? Poate că „tehnoomul nu vine în schimbul omului rațional, dar este o treaptă în dezvoltarea acestuia – om rațional tehnologizat?" [2, p. 13]. Este oare necesară sau nu aplicarea noilor tehnologii și convergența acestora asupra mediului, a omului și a societății? Și da, și nu…

De ce da? Omul contemporan, în pofida realizărilor științei și medicinei, are o sănătate cu mult mai șubredă decât strămoșii lui, iar organismul uman degradează. Au apărut multe boli condiționate de mediul de trai nefavorabil. În lumea întreagă, în 2015, de la 1 ianuarie până la 14 februarie ora 12:00, au decedat 6 990 552 oameni – 1 582 340 din cauza bolilor transmisibile, 1 001 111 din cauza cancerului, 119 566 din cauza malariei, 204 910 din cauza SIDA, 219 493 din cauza bolilor răspândite prin apă, 14 941 au decedat într-o zi (14.II.2015) – de foamete, 609 380 au decedat de la începutul anului din cauza fumatului, iar 304 885 de decese – din cauza alcoolismului. La un moment dat (14.II.2015), în lume existau 1 604 052 430 de persoane supraponderate, iar 534 684 152 persoane obeze.

O precară „sănătate" o are și natura terestră, or, în acest an, s-au înregistrat 633 766 hectare de păduri pierdute, 853 240 hectare de terenuri agricole pierdute din cauza eroziunii solului, iar 1 462 450 hectare pierdute din cauza deșertificării. Industria a „contribuit" cu 1 193 441 tone de deșeuri toxice aruncate în aer, pământ și apă, iar emisiile de dioxid de carbon în acest an au constituit cifra de 4 341 980 tone. Cu toate acestea, creșterea populației

globului în acest an a atins cifra de 9 951 950 oameni [5].

Schimbările negative ce au loc în habitatul omului duc nu numai la boli sau morbiditate și la creșterea numerică a deceselor, dar și la modificarea organismului uman, la evoluția regresivă a acestuia, pe care medicina, știința, tehnica și tehnologiile noi încearcă a le depăși. Reprezentanții „ecologiei profunde" din anii '70 ai secolului trecut, învinuind omul de „îmbolnăvirea" naturii, de dezastrul ecologic terestru, asemănându-l cu un virus, ajungeau la concluzia că omul nu mai e valoarea supremă pentru om. Antropocentrismul, afirmau ei, trebuie să cedeze locul biocentrismului, or viața trebuie să fie considerată valoarea supremă, iar omul – o formă de viață de rând cu celelalte. Întâlnim și astăzi astfel de viziuni, inclusiv la reprezentanții Catedrei filosofie și bioetică a Universității de Medicină și Farmacie din Chișinău.

Adevărat că omul, sau mai corect – specia umană, activând în natură incontrolabil și nerațional, a contribuit incontestabil la apariția crizei ecologice globale, a contribuit la dispariția multor specii de plante și animale, la poluarea nemaipomenită a naturii terestre, la epuizarea multor resurse, la dereglarea multor procese și circuite din biosferă, schimbând fața, imaginea planetei noastre.

Adevărat însă e și faptul că anume omul prin activitatea sa a dus la înnobilarea naturii terestre, la modificarea spre perfecțiune a multor specii de animale, plante și microorganisme. Nici o altă specie de pe Terra, în afară de cea umană, nu e capabilă de a restabili multe din cele pierdute și perfecționa multe din cele existente. Așa că omul trebuie să rămână și în viitor valoarea supremă la fel ca și toate formele de viață, natura terestră, natura extraterestră accesibilă lui. Or, nimicind diverse forme de viață, consumând nerațional și nimicind resursele naturale, natura terestră, omul se va nimici și pe sine însuși, fiindcă el este nu numai o ființă socială, dar și naturală prin biologia și corporalitatea sa ce nu pot exista și funcționa normal fără de natură sau în afara acesteia. Societatea umană la fel nu poate exista și funcționa în afara naturii.

Concluzia care se cere aici ar fi utilizarea tuturor mijloacelor, inclusiv a noilor tehnologii, pentru întreținerea, restabilirea și înnobilarea naturii terestre, inclusiv a naturii umane, sau a corporalității omului. Este oare capabil omul de a utiliza noile tehnologii în sensul ocrotirii naturii umane cu dimensiunile și parametrii actuali? Posibil că nu, și asta trebuie să ne alarmeze. Securitatea umană e în pericol, și acest lucru încă nu e conștientizat.

Conform opiniei filosofului rus P.S. Gurvici [6, p. 43], astăzi pare că apare necesitatea unei noi apofatici, preluată de la teologie. Apofatica include în sine tradițiile teologice legate de înțelegerea lui Dumnezeu pe calea negației tuturor atributelor și desemnărilor sale. Observabilă e o „oboseală" referitoare la teologia pozitivă, la pretențiile acesteia la cunoașterea definitivă, care se referă nu numai la divinitate, dar și la om. P. Tillich, unul din reprezentanții noii apofatici, afirmă că este foarte important de a da uitării toate reprezentările tradiționale despre Dumnezeu, posibil chiar și însuși acest cuvânt [4]. Pentru a elabora o nouă imagine, un nou tablou al lumii, consideră Dj. Robinson, necesar este de a nega toate lucrurile sfinte, chiar și morala religioasă [7].

Antropologia filosofică contemporană, afirmă P.S. Gurvici, deseori se situează pe pozițiile afirmării că filosofia nu are dreptul la concluzii irevocabile despre ce nu ar fi. Reprezentanții de vază ai postmodernismului, cum ar fi A. Arto, M. Blanshi, J. Batai, J. Lacan, M. Fuco, J. Delez, J. Derrida, consideră că filosofia trebuie să conștientizeze incapacitatea sa de a exprima ceea

ce nu se poate de exprimat prin definiție. Obișnuința de secole de a proslăvi omul, de a enumera calitățile pozitive, ale potențialului propriu lui, fenomenologia naturii umane, evidențierea esenței și a integrității lui – totul e supus îndoielii. Negativitatea cugetărilor de la contrar, afirmațiile prin negare capătă astăzi popularitate când e vorba de înțelegerea tuturor problemelor ce țin de conceperea filosofică a omului. Conform opiniei lui Gurvici, grație lui J. Lacan, a început a se forma chipul apofatic al omului. Dezamăgirea în om este trăsătura fundamentală a noii apofatici. Acesta nu mai este considerat ca măsură a tuturor lucrurilor, ca ființă înzestrată cu rațiune și morală, ca exponent al conștiinței umane. Investigațiile umanului capătă un aranjament negativ. În om sunt focalizate pornirile păcătoase, apucăturile de călău și aproape întreaga anatomie distrugătoare. Esența omului este redusă la tendința lui spre moarte [6, p. 43].

Cum ar trebui să ne comportăm față de această filosofie contemporană a omului? Bineînțeles că negativ! Trebuie însă să luăm aminte că așa ceva, sau ceva asemănător, nu e completamente străin unor indivizi umani, unor popoare în anumite situații concrete, în anumite momente istorice. Experiența celor două războaie mondiale, a totalitarismului comunist și nazist, a statelor agresoare cum ar fi Federația Rusă, Israelul, talibanii etc., care a dus la nimicirea și schilodirea corporală și psihică a mii și milioane de oameni, oare nu ne confirmă ceea ce ne sugerează filosofia postmodernistă apofatică a omului? Acțiunile și atitudinile omului față de natură, de frații noștri mai mici animalele, nu ne confirmă oare același lucru?

Negativismele menționate de filosofii postmoderniști într-o anumită măsură sunt proprii omului, inclusiv celui contemporan, numai că nu e corect să hiperbolizăm, să absolutizăm acest lucru care, credem noi, poate fi depășit. Și nu numaidecât pe calea tehnologiilor, cu excepția tehnologiilor sociale. Abordarea omului trebuie să fie obiectivă, realistă și nu numai pesimistă sau numai optimistă. Omul bineînțeles că are și trăsături pozitive, dar și negative. Ultimele, fiind cunoscute, treptat pot fi depășite.

Valorile spirituale, morala, umanismul sunt negate și de un așa curent al filosofiei contemporane cum este cel al transumanismului. „În baza proiectului transumanist al postomului – afirmă E.V. Mareev – înțelegerea omului și a gândirii lui e deosebită de soluționarea problemei omului în filosofia clasică [8, p. 171]. Transumanismul, într-o anumită măsură, continuă tradiția „ecologiei profunde" din anii șaptezeci ai secolului trecut, care se ridica împotriva antropocentrismului și milita pentru biocentrism. Transumanismul, apărut ca un curent intelectual, care se vede ca o ieșire din criza antropologică pe care umanitatea o resimte astăzi tinde a se transforma într-o mișcare social-politică. Centrul cultural mondial al transumanismului a fost fondat în 1998 de către directorul Institutului Viitorului Omului de la Oxford, Nic Bastrom și David Pirs. Despre popularitatea ideilor transumaniste ne mărturisește Asociația Mondială a Transumaniștilor, Mișcarea strategică „Rusia 2045", Partidul Politic al Transumaniștilor „Evoluția 2045" din Rusia. În 2013 a apărut chiar și o culegere de articole, care este prezentată de D.I. Dubrovschi (redactor) ca un „prim pas în crearea bazei științifico-teoretico-metodologică și filosofică fundamentată a mișcării [9] strategice „Rusia 2045".

Vorbind la general, transumanismul absolutizează, preamărește anumite tendințe ale convergenței tehnologiilor NBICS, ale evoluției corpului uman. V.A. Cutîriov, unul din oponenții acestei idei, accentuează fap-

tul că atentatul la corpul nostru din partea transumaniștilor este provocat de cerințele societății de supraconsum. Societatea dată are nevoie de consumatori universali și, e de dorit, nemuritori. Astfel nu omului, dar scopurilor producerii servește progresul tehnic în cazul dat [10]. Înclinarea de a demoniza transumanismul, afirmă E:V. Mareev [8, p. 172], este tot atât de neproductivă ca și tendința acestuia de izbăvire cât mai rapidă de corpul actual al omului în favoarea superiorității clare, posibilă a corpului anorganic al postomului. La drept vorbind, discuțiile pot fi axate pe transumaniști. Important e ca în acest context să se facă remarcată deosebirea dintre NBICS-tehnologii și transumanism ca ideologie ce apare pe solul acestor realizări. Convergența NBICS-tehnologii și a elaborărilor ce țin de domeniile intelectului artificial și al robotehnicii nu sunt prea clare la moment. De asemenea, nu sunt prea clare și bine definite și trăsăturile viitoarei societăți. Transumanismul poate fi privit ca o prognoză a dezvoltării NBICS-tehnologii, care, ca și toate prognozele îndepărtate, conține elemente de bune intenții, fantezii și mit. Cunoscut este faptul că, grație dezvoltării tehnicii, omul schimbă lumea înconjurătoare, nemodificându-și corpul biologic. Omul, spre deosebire de alte specii, își amplifică forțele, își înmulțește și perfecționează capacitățile sale pe contul altor organisme și forțe ale naturii. Calul și automobilul i-au amplificat omului picioarele, iar ochelarii, microscopul și telescopul – ochii. Am putea enumera atâtea exemple, câte realizări are civilizația tehnogenă, care s-a transformat în „corpul neorganic" al omului.

De la prelungirea și protejarea organelor externe omul civilizat a trecut la cele interne, inclusiv a celui mai important dintre acestea – inima. Apare însă întrebarea – există oare un hotar al prelungirii organismului uman, încălcarea căruia ar putea duce la pierderea a ceea ce astăzi ne-am obișnuit a numi „identitatea" umană? După cum menționează E.V. Mareev, creatorii intelectului artificial speră să perfecționeze mașina până la nivelul omului, iar acei care cu ajutorul tehnicii perfecționează corpul nostru, ivers, transformă omul în ceea ce astăzi îl numesc cyborg. Dar unde este acea margine, trecând-o pe care mașina devine om, iar omul – mașină? [8, p. 173].

Conform academicianului V.A. Lectorschi [11, p. 3], tehnologiile convergente nu reprezintă o simplă nouă etapă în dezvoltarea tehnicii, dar e și o distrugere a lumii vitale a omului sau, mai precis, a acelor invariante ale acestei lumi, care îl fac pe om om. Anume în legătură cu aceasta apar noi utopii biotehnologice (transformarea corporalității și a psihicului uman, crearea „postomului", realizarea nemuririi ș.a.). Acestea pe de o parte, iar pe de alta, răspândirea opiniei conform căreia dezvoltarea tehnoștiinței înseamnă sfârșitul științei fundamentale. Vorba e despre cele mai principiale probleme ale interpretării cunoașterii, științei, omului, stării lor actuale și posibilităților lor de viitor. Bineînțeles că toate acestea prezintă o provocare pentru filozofie, or anume problemele date au fost dintotdeauna centrale în filosofie.

Apare întrebarea (tot de ordin filosofic), dacă nanotehnologiile și crearea artificială a țesutului viu vor face posibilă înlocuirea creierului uman, își va păstra oare omul individualitatea, personalitatea sa? Or, în fine, la ce-mi trebuie nemurirea corpului, dacă acesta nu voi mai fi Eu, se întreabă E.V. Mareev [8, p. 173]. Dacă personalitatea este derivată de organizarea corporală, apoi, modificând și schimbând corpul, noi o pierdem. Dacă personalitatea este derivată de comunicarea cu semenii analogi mie, nu numai contemporani, dar și istorici,

prin lumea culturii, apoi putem presupune că altă existență îmi va influența starea spirituală, dar aceasta va fi autoconștiința și dispoziția mea, căpătate cu ajutorul creierului „reparat" ca mijloc, dar nu esența Eu-lui meu.

Dezvoltarea convergentă a tehnologiilor, afirmă D.I. Dubrovschi [11, p. 4], creează mijloace extrem de puternice, nemaipomenite până în prezent, pentru transformarea omului și a societăților, dar, concomitent, riscuri și amenințări pe măsură, pentru viitorul omului și al societății. Efectul cumulativ, creat de convergența tehnologiilor în cauză, este determinat de dezvoltarea rapidă a domeniilor cunoașterii corespunzătoare lor. Suntem martorii tempoului incredibil de înalt al apariției inovațiilor, unele dintre care se referă la fundamentele vieții, fiind în stare să ducă la consecințe imprevizibile. Pot oare fi prevăzute toate consecințele, mai ales cele negative, ale creării artificiale a organismelor vii? Pentru prima dată, în anul 2009, a fost creat un ADN artificial, iar deja în 2011 echipa de savanți în frunte cu Creg Venter a dat naștere la primul organism, adică prima celulă valoric funcțională care se înmulțește, fiind controlată de un ADN sintetic. Mai mult ca atât, Venter, pe acele segmente ale ADN artificial, schimbările cărora nu influențează transmiterea informației necesare pentru activitatea vitală, a codat numele său și a colaboratorilor, 46 la număr, adresa electronică a websiteului și câteva citate clasice. Printre acestea și un citat cu subînțeles al lui Jaems Joise: „A trăi – înseamnă: să rătăcești în căutări, căzând să te ridici, să triumfezi, din viață viață să reconstituiești". Prin acestea s-a demonstrat că nu e vorba de o simplă clonă, dar de un nou organism creat pentru prima dată în lume artificial de către ființa umană.

Pot fi aduse numeroase inovații importante care demonstrează o productivitate nemaipomenită a dezvoltării convergente a noilor tehnologii. Tumultul inovațiilor crește în progresie geometrică, dar tot în astfel de progresie crește și numărul noilor probleme. Controlul asupra creșterii numărului de probleme e deja pierdut. Aceasta e calea ce duce nu numai la progres, dar la diminuarea securității umane, sociale și naturale sau la diminuarea securității antropoecologice, social-ecologice și general-ecologice. Situația dată dă naștere la un enorm număr de amenințări la adresa civilizației. Toate aceste probleme pot fi cuprinse, consideră Dubrovschi [11, p. 4-5], în una globală principală — „Pentru ce?", în ce constau sensurile adevărate ale activității noastre transformatoare? Întrebarea e adresată persoanelor, subiectelor instituționale, popoarelor, umanității.

Obiectivele dezvoltării convergente ale noilor tehnologii includ în sine creșterea rapidă și colosală a forțelor și mijloacelor de transformare, capabile de a rezolva problemele globale ale civilizației actuale, dar, concomitent, și de a nimici această civilizație. Vorba e și despre problemele ce apar aici și care necesită și reflectări filosofice cum ar fi prognozarea antropo-ecologică și social-ecologică, controlul și dirijarea sistemică, aprecierea posibilelor și prezentelor rezultate sau realizări și criteriile acestora, metodele expertizei efective, problemele juridice și etice, deci problemele cu caracter socioumanistic, în primul rând.

Dezvoltarea convergentă a nano-bio-info-cognito-socio-tehnologiei (NBICS), consideră D.I. Dubrovschi [11, p. 5], semnifică o nouă etapă a integrării cunoașterii științifice ce depășește hotarele dintre compartimentele ei clasice. Apar obiecte principial noi ale cunoașterii și activității, care includ în sine componente fizice, chimice, biologice, psihologice, tehnice și sociale. Astfel de obiecte reprezintă prin sine produse deja nu simple interdisciplinare, dar

integrații transdisciplinare, care necesită și abordări filosofice. Odată cu convergența noilor tehnologii, cu integrarea științelor, această necesitate nu va dispărea nici în viitorul previzibil. Se cere însă o nouă filosofie, mai apropiată de practica umană actuală. O astfel de filosofie există deja, și unul din primele modele ale acesteia a fost elaborat de noi cu denumirea de Ecosofie [vezi 12]. Ecosofia, în viziunea noastră actuală, este o filosofie a securității, supraviețuirii și dezvoltării durabile a omului, societății și naturii terestre.

Problema perspectivei antropoecologice, deci problema viitorului uman în contextul crizei ecologice este considerată ca problema preîntâmpinării degradării biologice a omului și naturii, a realizării coevoluției societății și naturii, a formării noii civilizații noosferice [2, p. 13]. Dacă F. Fucuiama, care s-a proslăvit la sfârșitul secolului trecut prin ideile sale despre sfârșitul istoriei, iar la începutul anilor 2000 considera că omul contemporan va dispărea, cedându-i locul postomului [13], apoi noi, împreună cu alți filosofi [2, p. 13], considerăm că tehnobioevoluția este o realitate. Însă omul în procesul ei nu încetează de a fi om, dar devine tot mai mult o ființă umană tehnologizată. Când vorbim despre tehnoom ca rezultat al acestei evoluții, noi nicidecum nu-l identificăm nici cu postomul, nici cu biorobotul. Tehnoomul nu vine să schimbe omul rațional, dar prezintă o treaptă în dezvoltarea acestuia – omul rațional tehnologizat.

Progresul în „reparația" corpului uman este un eveniment al vieții noastre și acest progres se va prelungi, în pofida oricărui protest. Numai așa putem asigura securitatea omului. Or, nu putem să nu aplicăm noile tehnologii în interesul sănătății și funcționalității organismului uman. Îndoielnic e și moratoriul pentru dezvoltarea robotehnicii. Pe parcursul istoriei, oamenii au schimbat eforturile lor fizice cu mașinile, apoi le-au transmis acestora funcțiile dirijării unor astfel de sisteme lucrătoare. Acum, la ordinea de zi e cooperarea cu mașinile în crearea noului, adică cooperarea în creație. Posibil e oare ca în final mașina „deșteaptă" să-l înrobească pe om, se întreabă E.V. Mareev [8, p.173]. Tot el răspunde: „Războiul oamenilor cu roboții și înrobirea în viitor a primilor de secunzi bineînțeles că e un mit, dar nicidecum nu e mit posibilitatea înrobirii unor oameni de către alții cu ajutorul robotehnicii [8, p. 176].

Pentru a „integra" societatea în natură, pentru a asigura securitatea, supraviețuirea și dezvoltarea durabilă a omului, societății și naturii terestre, umanitatea are nevoie nu numai de știință, tehnică și tehnologii, dar și de o moralitate globală, care poate fi creată de implementarea în practica umană a Eticii ecologice globale, bazată pe umanism, inclusiv cel ecologic și cel etnic, despre care am reflectat în alte publicații ale mele.

Dacă e să vorbim la concret, am putea afirma că una din cele mai importante probleme ale antropoecologiei sau a ecologiei umane, conform profesorului medic Grigore Friptuleac [14, p. 281], este securitatea ecologică, care prezintă un complex de condiții, prin care se asigură limitarea științific argumentată și excluderea practică a influenței nocive a activității vitale a populației și calității mediului înconjurător. Securitatea ecologică, afirmă el în continuare, poate fi realizată printr-un sistem de măsuri (de pronosticare, planificare, pregătirea anticipată, implementarea măsurilor profilactice), care asigură nivelul minim al influenței nefavorabile a naturii și proceselor tehnologice de utilizare a ei asupra activității vitale și sănătății oamenilor, păstrând concomitent ritmurile suficiente ale dezvoltării economice.

Securitatea ecologică trebuie asigurată la nivel global, regional și local. Fiecare țară, regiune, comunitate, afirmă G. Friptuleac, trebuie să elaboreze planuri de combatere a factorilor nefavorabili, de asigurare a securității ecologice, de prevenire a catastrofelor ecologice. Realizarea acestor planuri necesită susținerea materială din partea statului și încurajarea permanentă a tuturor persoanelor juridice și fizice [14, p. 281-282]. Securitatea omenirii este un concept universal, care are componente interdependente și care include în sine mai multe tipuri de securități cum ar fi cea economică, socială, politică, militară, ecologică, medicală, intelectuală, informațională, demografică, genetică, psihologică ș.a. Toate aceste tipuri de securitate sunt importante, prioritară însă, din punctul nostru de vedere, este securitatea antropoecologică, or omul este și va rămâne valoarea supremă pentru om și dacă omul va dispărea, toate celelalte, în afară poate de natura terestră, nu-și mai au nici un rost. Omul dă valoare chiar și naturii, care prin el se autocunoaște, se modifică și se perfecționează mai rapid și calitativ.

Profesorul G. Friptuleac consideră că cele mai importante probleme ale securității ecologice (în terminologia noastră, securitatea social-ecologică) sunt: problemele securității în cazul calamităților naturale; catastrofele antropogene; securitatea militară; securitatea alimentară; securitatea medicală; presingul migrațional [14, p. 282-290].

Securitatea ecologică, afirmă biologul Valentin Așevschi, este o știință relativ tânără și într-o dinamică apreciabilă a tehnicii și practicii tehnologice, prin care prioiectele și activitățile se tratează sub aspectele tehnic, economic, financiar, monetar, social și ecologic în relația lor cu mediul ambiant, necesitând o muncă de sinteză și de coordonare cu conținuturile multidisciplinare. Securitatea ecologică, afirmă Așevschi, abordează următoarele probleme: supravegherea (monitoringul) în ansamblu a mediului și a componentelor sale; elaborarea reglementrăilor tehnice (standarde, normative, instrucțiuni) privind calitatea factorilor de mediu (sol, apă, aer, biodiversitate, sănătate umană); protecția factorilor de mediu ce asigură păstrarea sănătății populației și a calității vieții; elaborarea tehnologiilor sau a verigilor tehnologice care să nu agreseze mediul încojurător în timpul proceselor tehnologice de obținere a produselor; elaborarea metodelor, procedeelor și tehnicilor pentru eliminarea sau diminuarea unor stări nefavorabile echilibrului ecologic; perfectarea bazei legate de reglementarea asigurării securității ecologice [15, p. 8].

Problemele și soluțiile, date de medicul G. Friptuleac și biologul V. Așevschi, corespund științei și practicii, dar au nevoie și de aprecieri și reflectări filosofice pentru a fi aplicate la nivel mondial, regional, local, pentru a prevedea consecințele finale pentru om și natura, esența lui, pentru securitatea umană prezentă și viitoare luată în ansamblu.

Securitatea antropoecologică este amenințată și de folosirea în alimentația omului a organismelor genetic modificate. SUA folosește în masă aceste organisme, iar România o urmează. Țările europene dezvoltate sunt mai precaute în această privință, iar Republica Moldova deseori nici nu-și dă seama ce se folosește în alimentația populației sale. Ne bucurăm că în post putem folosi bucate asemănătoare cu carnea, dar ar trebui oare? Doamna academician M. Duca a publicat (în colaborare), încă pe când nu era academician, o broșură în care se demonstra că organismele genetic modificate nu sunt periculoase pentru om, or nu există date care ar demonstra contrariul. Cercetările curente din Austria au demon-

strat că anume trupurile oamenilor care au consumat în viață organisme de acest gen nu se descompun, dar se mumifică. Se mumifica încă fiind în viață… Cu vreo zece ani sau ceva mai mult în urmă, în Germania s-a observat acest lucru. Dacă înainte în orașele mari se permitea ca decedații să fie îngropați pe locul altor morminte, la care le expira 17 ani, dându-se într-o parte osemintele „vechi", apoi de la un anumit timp nu se mai putea face așa ceva, fiindcă cadavrele nu erau descompuse chiar și după un termen de șaptezeci de ani. Explicațiile acestui fenomen erau bazate pe faptul că omul contemporan folosește alimente cu mulți conservanți. Iată însă că motivul e altul – folosirea în alimentație a produselor din organisme genetic modificate.

Societatea are strictă nevoie de produse alimentare și nu poate să se dezică imediat de produsele genetic modificate, ca și de alimentele produse pe cale chimică. Securitatea umană, securitatea biologică impune de a găsi alte tehnologii pentru a combate malnutriția, dar și pentru a înlătura consecințele negative ale folosirii în alimentare a organismelor genetic modificate. Noi încă nu știm toate consecințele nefaste ce ne așteaptă în viitor, deci vorba e și despre securitatea antropoecologică și social-ecologică. Noile tehnologii pot duce la progresul, dar și la regresul antropoecologic, depinde în ce direcție vor fi dirijate ele de către savanți și politicieni.

Un pericol pentru securitatea antropoecologică și socioecologică îl prezintă și creșterea numărului de oameni (bărbați și femei) cu orientare sexuală netradițională. În multe țări sunt admise căsătoriile între homosexuali, între lesbiene și, cel mai grav, în unele țări li s-au dat și drepturile de adopții, de a avea copii în „familie". Pare că acest lucru este normal, or fiecare individ are dreptul de a-și crea o familie și de a avea copii. Aceasta e la prima vedere. Însă după această logică ar trebui și pedofililor să li se permită de a face ceea ce fac, dar ceea ce astăzi le este interzis de lege.

Întotdeauna, începând cu societățile antice, exista un număr anumit de oameni cu orientări sexuale netradiționale. Astăzi însă numărul pare a fi prea mare și este în creștere. La o anumită cotă dintre aceștia există, probabil, și o bază biologică. Savantul american Le Vai, încă la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, a constatat că la bărbații homosexuali un sector al hipotalamusului nu e dezvoltat, dar a rămas ca la femei. Posibil că și la o parte din femeile lesbiene ceva nu s-a dezvoltat normal, fie că în creier sau în altă parte a organismului. Mulți oameni de o asemenea orientare, cred eu, nu au nicio bază biologică, dar din diferite motive de ordin psihologic și de educație o capătă pe parcursul vieții, fie că în copilărie sau mai târziu. Științele medico-psiho-biologice sunt chemate a efectua cercetări în acest domeniu și posibil că mulți indivizi umani, începând din copilărie, vor putea fi protejați de aceste înclinații netradiționale anormale.

Cert este că toți oamenii sunt egali în fața legii, au aceleași drepturi, independent de orientarea sexuală. Aceasta însă nu înseamnă că ei nu au și anumite obligațiuni, că ei pot face orice. Nu pot fi egalați în drepturi cetățenii normali cu criminalii și cu oamenii psihic bolnavi. Oamenii cu orientare sexuală netradițională, cu excepția pedofililor, trebuie să posede aceleași drepturi cu toții, dar oare în toate? După cum nu fiecare poate fi președinte de țară, ministru, artist, profesor etc., dacă nu are studii, nu e ales sau numit într-o funcție sau alta, cu toate că formal are aceste drepturi, tot așa și oamenii cu orientări sexuale netradiționale nu ar trebui să creeze căsătorii între ei, înregistrate de stat, nu ar trebui să aibă dreptul la adopții și să educe copii străini în „familiile" lor. Doi homosexuali

sau două lesbiene pot trăi împreună ca familie, dar de ce anume înregistrate oficial? Aceasta e problema la doi și nu a societății, și de ce ar trebuie ca statul să recunoască o familie anormală? Să ne închipuim că toți oamenii ar deveni cu orientări sexuale netradiționale. Ar mai putea oare exista societatea, ar mai putea oare ea progresa? Ce fel de educație, inclusiv și sexuală, ar putea da o astfel de „familie"? Nu subminăm noi oare dreptul oamenilor potențial normali, care, fiind adoptați de o așa „familie" în copilărie, devin oameni cu orientări netradiționale?

Da, omul psihic bolnav tot e om și are și el drepturi, dar pot ele oare fi absolut identice cu ale oamenilor normali din punct de vedere psihic? Același fenomen e și în cazul nostru. Cu chiu, cu vai, aș recunoaște „dreptul" la căsătorie al oamenilor cu orientare sexuală netradițională între ei, chiar și înregistrată oficial, dar copiii, adopția acestora trebuie să fie dreptul numai al familiilor tradiționale și nu și al celor netradiționale. Noile tehnologii ar putea fi aplicate pentru depășirea orientărilor sexuale netradiționale.

O problemă foarte importantă e și securitatea Republicii Moldova în condițiile și provocările actuale. Pentru statul nostru sunt importante toate tipurile de securitate vizate mai sus, dar mai întâi de toate securitatea economică, informațională, ecologică, dar și cea militară, care lasă foarte mult de dorit. Ce trebuie să facă, cum trebuie să procedeze statul și armata în caz de agresie directă sau indirectă din partea Federației Ruse? Un punct de vedere comun aici nu există.

Un punct de vedere îl exprimă politicienii care consideră că Republica Moldova trebuie să rămână și în continuare o țară neutră sau să adere la Uniunea Vamală, la Uniunea Euro-Asiatică, adică la Rusia, și nu vom avea probleme cu energia electrică, gazele naturale, cu piețele de desfacere a produselor moldovenești și că va fi rezolvată și problema transnistreană. Acesta este un punct de vedere care practic nu are viitor pentru Moldova, pentru dezvoltarea ei adevărată. Practic, de la începutul anilor '90, calea aceasta a fost urmată și unde a ajuns Republica Moldova, ce probleme au fost rezolvate? Practic niciuna!

Gazele naturale au fost tot timpul vândute Republicii Moldova mai scump decât altor țări nu numai foste republici unionale, dar chiar și europene, ce nu au fost în componența URSS. Chiar și Ucrainei gazele naturale i se vindeau mai ieftin decât Moldovei. Guvernanții noștri comuniști au vândut, în prețul gazelor, chiar și conductele de pe teritoriul nostru ce duc gaze spre Europa. Embargourile la produsele moldave din partea Rusiei nu erau o raritate, fie că la ouă, carne, fructe, vin etc. De multe ori buldozerele rusești „se răfuiau" cu sticlele de vin, cu merele și alte frunte moldovenești. Tot timpul produsele moldovenești erau vândute în Rusia foarte ieftin și deseori producătorii erau remunerați peste un an sau în general nu erau remunerați. Câte sute și mii de tone de fructe și legume stăteau la hotarele rusești, stricându-se și fiind în final aruncate? Muncă pierdută în van. Problema transnistreană cine ne-a „făcut-o"? Nu rușii? Cine ne impunea și ne impune să plătim și gazele naturale consumate de transnistreni? Cine are oștiri și muniții pe teritoriul Republicii Moldova, țară neutră, conform Constituției, și fără învoiala ei? Armata a XIV-a trebuia retrasă de Rusia în 1999, conform înțelegerilor de la Istanbul, dar și astăzi ocupă o parte din teritoriul nostru. Neutralitatea noastră nu este asigurată de nimeni! Neutralitatea Ucrainei nu i-a încurcat Federației Ruse să-i ia acesteia Crimeea și să invadeze cu soldați mercenari sud-estul țării. Să nu uităm că neutralitatea Ucrainei a fost obținută de Rusia în schim-

bul cedării armamentului termonuclear, care se afla pe teritoriul ei, fiind asigurată de Rusia (?!), SUA și Marea Britanie. Așa că neutralitatea nu a salvat Ucraina de invazia rusească, care nu se știe până unde va merge și cu ce se va sfârși, inclusiv pentru Republica Moldova. Or proiectul putinist al Novorusiei este încă în proces de înfăptuire și Republica Moldova poate fi inclusă în ea prin partea transnistreană sau poate chiar în întregime… Depinde mult și de guvernanții noștri.

Unii politicieni și intelectuali din Republica Moldova consideră că statul nostru trebuie să-și continue calea europeană și să adereze la NATO. Chiar și președintele Republicii Moldova, care e și președinte al Consiliului de Securitate, la ultima ședință a acestuia a înaintat propunerea ca să fie schimbată Constituția Republicii Moldova pentru a înlătura articolul cu neutralitatea. Putem noi revedea Constituția și adera la NATO ca salvare de posibila invazie a Rusiei? Dacă Constituția ipotetic încă ar mai putea fi revăzută cu concursul comuniștilor în parlament, apoi intrarea în Blocul Nord-Atlantic nu e atât de simplă. Pe de o parte, armata națională încă pe departe este de a corespunde cerințelor înaintate față de membrii acestuia, iar pe de altă parte, guvernanții noștri au o politică duplicitară și nici nu vor să audă de așa ceva. Așa că și acest punct de vedere pentru securitatea statului nostru practic e de neînfăptuit.

O altă cale a Republicii Moldova ar consta în apropierea de România, Polonia, Ucraina și, posibil, Turcia, pentru o securitate regională colectivă. Guvernanții noștri sunt capabili la așa ceva? Îndoielnic e…

Mai este o cale – reunirea cu România, care este calea adecvată și care ar rezolva rapid principalele noastre probleme – integrarea în NATO și în UE, lupta eficientă cu corupția și injustiția, cu nedezvoltarea economică etc. Dar știm că, în privință datorită mentalității ei retrograde, o mare parte a populației nu e pregătită pentru așa ceva. Putem afirma că și în 1918 nu era o situație mai bună, dar asemănătoare și Unirea a avut loc. Poate factorul fricii de dezastrul adus de unitățile militare ruse în retragere și-a jucat rolul. Același factor poate să se manifeste și astăzi – frica de pierdere a vectorului european, frica de sărăcia și de mizeria pe care o poate aduce agresia rusească.

Într-un anumit context, am putea afirma împreună cu Natalia Albu că securitatea națională reprezintă condiția fundamentală a existenței națiunii și statului, care are drept scop apărarea și promovarea intereselor și obiectivelor naționale, contracararea riscurilor și amenințărilor care și determină orientarea politicii externe și interne a statului în contextul securității regionale și globale [16, p. 22]. Oare este capabil statul nostru să înfăptuiască ceea ce am menționat mai sus împreună cu doctorul în științe politice Natalia Albu? La etapa actuală sunt convins că nu.

Admitem că Republica Moldova rămâne în afara României, UE, NATO în fața agresiunii Federației Ruse. Are ea oare sorți de izbândă? Majoritatea vor spune că nu. Ar trebui oare să nu se împotrivească agresiei? Eu aș spune că da!, să se împotrivească cu orice preț. Dacă e să mori, apoi în picioare și nu în genunchi.

Poate că ar trebui ca statele mari, cum sunt cele europene (UE), SUA, Canada etc., să permită țărilor mici, care nu sunt apărate de blocuri militare, care au tupeul de a nu se alătura țărilor apropiate cum, spre exemplu, este Republica Moldova, de a avea armament neutronic (care ucide numai ființe vii, deci posibil soldați inamici), armament pe bază de laser, arme cu glonț nestandard (care dacă nimerește în corpul uman îl distruge) și altele de tipul acesta. Prin convenție aceste state nici nu ar avea

dreptul (chiar dacă ar dori) la agresie, dar numai la apărare. Poate că atunci statele agresoare, de tipul rusesc, nu ar îndrăzni să le atace?

Bineînțeles că aceasta este o fantezie nereușită și strașnică a autorului și numai a lui și nicidecum a organizației pe care o reprezintă. O fantezie trezită de agresiunea rusească efectuată în mileniul trei, când părea că totul merge spre Pacea Mondială și nu spre război. Noi, în mod normal, militām pentru rezolvarea tuturor problemelor și litigiilor dintre state, a tuturor problemelor științifico-practice în concordanță cu principiile eticii ecologice globale, promotorul căreia suntem [17]. Etica ecologică globală, după cum am afirmat în repetate rânduri, se bazează pe umanism, inclusiv pe umanismul ecologic și umanismul etnic, deci pe umanismul dintre oameni, umanismul răspândit asupra naturii și umanismul aplicat la etnii – comunități istorice de oameni, popoarații, națiuni.

CONCLUZII

Noile tehnologii și convergența lor modifică radical viața și activitatea umană. Astăzi aceste tehnologii par a fi capabile de a rezolva multe din problemele globale ale umanității. Rezolvând unele din acestea, ele pot duce la altele și mai grave. Aceasta nu înseamnă însă că omul nu trebuie să folosească tehnologiile. Utilizându-le, el trebuie să depună eforturi pentru a nu dăuna corpului și psihicului uman, mediului natural, dezvoltării și funcționării societății.

Evoluția omului continuă și va continua nu numai în aspectul intelectului, dar și al corpului. Conceptul de biotehnoevoluție reflectă realitatea în care omul din ce în ce mai tehnologizat activează într-un mediu din ce în ce mai umanizat. Tehnoomul nu înseamnă postomul. Roboții inteligenți vor servi și mai departe omului tehnologizat. Dacă la începuturile sale omul, prin folosirea uneltelor, a forțelor naturale, a animalelor, își prelungea organele sale exterioare, ca mai apoi să treacă la organele interioare pentru a le schimba, fortifica, folosind chiar și organe interne artificiale, astăzi a venit timpul ca mașina, noile tehnologii și convergența lor să devină creatoare; practic și procesul de creație în bună parte va fi propriu și mașinii. Problema constă în faptul până la ce nivel mașina, mediul pot fi umanizate, iar omul până la ce nivel va fi tehnologizat. Nimic în lume nu e veșnic, decât numai veșnicia. Toate formațiunile materiale au început și au sfârșit. Corespunzător, omul a apărut și va dispărea, cedând locul altor ființe, care, la rândul lor, vor avea aceeași soartă. Nemurirea nu trebuie să fie un scop în sine al omului.

Securitatea antropoecologică și social-ecologică este un obiectiv al activității umane, dar ea nu poate continua etern. Securitatea națională a statului Republica Moldova în condițiile actuale ale agresiunii ruse poate fi atinsă pe mai multe căi, dar cea mai rapidă și mai firească este reunirea cu România. Mai trainică securitatea națională în genere poate fi atunci când vom ajunge la securitatea internațională sau mondială.

Cauza cea mai principală care amenință biologia omului pare a fi utilizarea incorectă a noilor tehnologii și convergența acestora, poluarea biosferei, iar a securității naționale – mentalitatea veche a unei părți considerabile a populației.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Ellul J. The Technological Order. Ed. C.F. Stovar. Detroit: Wayne State Univ. Press, 1963.

2. Алексеева И.Ю., Аршинов В.И., Чеклецов В.В. „Технолюди" против „Постлюдей": НБИКС-революция и будущее человека// Вопросы философии №3, М., 2013.

3. Моисеев Н.Н. Современный антропогенез: цивилизационные разломы. Эколого-политический анализ// Вопросы философии, №1, М., 1995.

4. Хорунжий С.С. Проблема постчеловека или трансформативная антропология глазами синергийной антропологии// Философские науки, №2, М., 2008.

5. http://www.worldometers.info

6. Гуревич П.С. Апофатический проект человека// Вопросы философии №8, М., 2013.

7. Робинсон Дж. Быть честным перед Богом. – М., 1993.

8. Мареева Е.В. От искусственного интеллекта к искусственной душе// Вопросы философии №1, М., 2014.

9. Глобальное будущее 2045. Конвергентные технолюди [НБИКС] и трансгуманистическая революция. Общ. ред. Д.И. Дубровский, -М., 2013.

10. Кутырёв В.А. Время Mortido// Вопросы философии №7, М., 2011.

11. Конвергенция биологических, информационных, нано и когнитивных технологий: вызов философии (материалы «круглого стола») // Вопросы философии, №12, М., 2012.

12. Sîrbu Ion. Ecosofia sau filosofia ecologică. Iași, 2000.

13. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции. Пер. с англ., М., 2004.

14. Friptuleac Grigore. Ecologia umană. – Chișinău, 2006.

15. Așevschi Valentin. Securitatea ecologică. Manual. Chișinău, 2011.

16. Albu Natalia. Securitatea națională: aspecte teoretice și practice. – Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun", 2014.

17. Sîrbu Ion. Etica ecologică globală: probleme și realizări// Materialele simpozionului științific internațional „Ecologia, Etica, Morala". – Chișinău, 2001, p. 14-44.

EVOLUȚIA TRANSMISIILOR PRECESIONALE

Ion VÂRȚANU[1]

EVOLUTION OF THE PRECESSION TRANSMISSIONS

Reflecing about the evolution of the planetary precession transmissions related to the „molecular transmissions", nominated for the Nobel Prize in 2016, we conclude that the Royal Swedish Academy of Sciences on October 5th, 2016 has awarded the Nobel Prize to the researchers Jean-Pierre SAUVAGE from France (Strasbourg University), J. Fraser STODDART from the USA (North-Western University) and Bernard L. FERINGA from the Netherlands (Groningen University) for the work„Design and synthesis of the molecular machinery". This event laid the foundations of a new era in machinology due to the research at the junction of the molecular chemistry and fine mechanics fields. The scientific research related to the mechanic transmissions, engines, devices, robots and the molecular size machinery will represent a new area of reseach and innovation with great perspectives.

Keywords: precession transmissions, Nobel Prize, Republic of Moldova, academician Ion Bostan.

Înalta Comisie Nobel a constatat că la ora actuală transmisiile mecanice, motoarele și mașinile moleculare funcționale în mare parte rămân a fi jucării ale imaginației umane, acestea încă nu au putut avea aplicații reale, deoarece ele se construiesc foarte greu, dar și mai dificil este să le forțezi să lucreze. În urma acestei constatări a Comisiei, apare o întrebare retorică: pentru ce dar a fost acordat Premiul Nobel?!

După cum a comentat noutatea academicianul Ion Bostan, directorul CNTS, profesor universitar, doctor habilitat în domeniul construcției mașinilor, *„laureații Premiului Nobel au întreprins trei pași fundamentali pentru a face posibilă proiectarea și sinteza mașinilor la scară moleculară. În 1983, J.-P. SAUVAGE a propus unirea a două molecule inelare într-un lanț, atribuindu-le legătura mecanică mai liberă decât în legăturile covalente obișnuite. În 1991, F. STODDART a propus crearea unui cuplu cinematic compus dintr-un ax molecular, pe care se rotește sau se deplasează axial un inel molecular. În 1999, B. FERINGA a propus crearea unui motor molecular compus dintr-un rotor molecular cu mișcare de rotație continuă în aceeași direcție"*.

Astfel, prin aceste invenții, laureații au reușit să revoluționeze structura și funcționalitatea mașinilor, să extindă gama dimensională de la macromașini cu diametrul rulmenților ajuns la 8 metri până la nanomașini de un milion de ori mai mici de un milimetru sau de o mie de ori mai mici decât diametrul unui fir de păr – un debut strălucit al unei noi epoci în domeniul mașinologiei la scară moleculară.

Aidoma exploziei tehnologiilor laser, susține savantul moldovean, cu certitudine va urma o explozie a tehnologiilor moleculare bazate pe proiectarea și sinteza mașinilor moleculare. Procesul a început deja.

După pasul trei propus de B. FERINGA în 1999, un motor molecular a fost dezvoltat de Christian JOACHIM, profesor invitat la Institute of Materials Research and Engineering din Singapore. Acesta, în 2009, primul în lume, și-a dat seama cum să comunice mișcare de rotație controlabilă

[1] *Ion VÂRȚANU, cercetător științific, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan".*

unei roți dintr-o transmisie mecanică moleculară cu diametrul de 1,2 nm.

Fără îndoială, aplicațiile mașinilor moleculare vor revoluționa medicina prin: transportul cu vehicule moleculare a medicamentelor către celulele canceroase; intervenții chirurgicale cu aplicarea roboților moleculari; pătrunderea nanoroboților și a dispozitivelor moleculare în interiorul celulelor umane pentru a le „repara" fără să le afecteze; elaborarea unor noi metode de administrare a medicamentelor etc. În baza transmisiilor, motoarelor și dispozitivelor moleculare se vor dezvolta noi concepte de calculatoare și tehnologii de comunicare, iar în baza mașinilor moleculare dirijate de calculatoare moleculare „chimia stocastică" actuală va putea fi substituită cu „chimia algoritmică".

Laserul, urmat de mașinile moleculare, sunt cele mai reprezentative inovații pentru mașinologie, desemnate cu Premiul Nobel, care vor continua să revoluționeze progresul tehnico-științific în majoritatea domeniilor de activitate umană. Aceste două mari invenții au parcurs același traseu evolutiv de la imaginația fantastică la aplicații reale. În cazul laserului, perioada de transpunere a imaginației în realitate a demarat în 1916 și a finalizat cu decernarea Premiului Nobel pentru dispozitivul laser în 1964.

În cazul mașinilor moleculare, primele lucrări științifice au apărut la începutul anilor 1980, acestea fiind catalogate de către constructorii de mașini ai timpului drept „imaginații fantasmagorice", iar 1983 poate fi considerat anul de start al cercetărilor de transpunere a fantasticului în realitate.

Laserul și mașinile moleculare au avut nevoie de 34-37 de ani pentru a se dezvolta până la invenții demne de Premiul Nobel.

Astăzi, peste 52 de ani de la decernarea Premiului Nobel, constatăm că tehnologiile laser au avut un impact revoluționar asupra progresului tehnico-științific la scară mondială. În următorii 40-50 de ani ne putem aștepta la tehnologii revoluționare și în domeniul mașinilor moleculare produse pe picior industrial.

Domeniului dezvoltării transmisiilor moleculare au fost consacrate o serie de lucrări, la unele dintre care s-au referit și autorii monografiei „Antologia invențiilor: acad. Ion BOSTAN ș.a.: Transmisii planetare precesionale cinematice; mini- și nanotransmisii moleculare precesionale", vol. 4, 2011, Chișinău.

Să urmărim în continuare evoluţia transmisiilor precesionale moleculare (TPM) și a motoarelor precesionale moleculare (MPM) elaborate în cadrul UTM și expuse în monografia menționată.

Ce transmisii pot fi create cu dimensiuni nano? Ce principii noi vor fi elaborate pentru crearea lor? Italianul Vincenzo BALZANI a venit cu o idee provocatoare: de a se ajunge de la transmisiile lui Leonardo da Vinci fabricate în lemn la cele moleculare. Ideea a fost continuată de americanul Eric DREXLER, care, începând cu anul 1995, a construit prin modelări computerizate două transmisii cu roți cilindrice în una și în două trepte, după care a urmat o transmisie planetară cu nouă sateliți și un diferențial. În anul 2010 a venit rândul elaborării prototipurilor la nivel molecular și a TP.

NanoTPM și MPM 2K-H elaborate la UTM. Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare, a transmisiilor, motoarelor și dispozitivelor moleculare constă în modelarea (construirea) computerizată a pieselor acestora după principiul aditiv, aranjând conglomerații de atomi/molecule într-un anumit mod și consecutivitate. În 2010 a fost elaborat conceptul primei TPM, iar în 2011 – a primului MPM cu un nou principiu de funcționare bazat pe conversia energiei externe (de alimentare) în energie mecanică, care asigură funcționarea motorului. Sub conducerea acad. I. Bostan, modelarea computerizată a TPM a fost realizată cu suportul dr. A. SOCHIREANU, iar a MPM – cu suportul dr. M. VACULENCO.

Transmisia precesională moleculară (TPM) 2K-H (publicată în 2011, Antologia invențiilor, vol. 4, pag. 73-74), prezentată în figura 1, conține un satelit 1, cu două coroane 2 și 3 compuse din atomi, ale căror câmpuri periferice de interacțiune formează suprafețe înfășurătoare cu profil în arc de cerc, similar din punct de vedere geometric cu cele ale coroanelor satelitului din transmisia precesională obișnuită.

Danturile roților centrale 4 și 5 sunt constituite din atomi amplasați în spațiu astfel încât înfășurătoarea câmpurilor de interacțiune atomică să formeze suprafețe imaginare convex-concave congruente cu profilul dinților din transmisia precesională obișnuită.

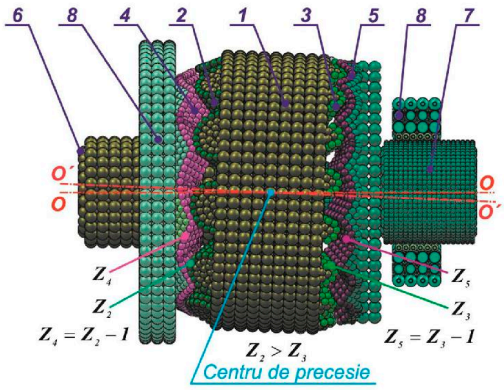

Fig. 1. Nanotransmisia precesională moleculară 2K-H

Principiul de funcționare a nanotransmisiei este similar cu cel al macro-TP. La rotirea arborelui de intrare 6, satelitul 1 va efectua mișcare sfero-spațială în jurul centrului de precesie, amplasat echidistant între coroanele roților centrale 4 și 5. În funcție de numărul de dinți ai roților centrale Z4 și Z5, a coroanelor satelitului Z2 și Z3 și de coraportul acestora, reducerea mișcării i = Z2 Z5 / (Z3 Z4 – Z2 Z5). Astfel, raportul de reducere în transmisia 2K-H cu un satelit variază în diapazonul ±10 – ±3600, iar în TPM modelată conform structurii cinematice 2K-H complexă cu doi sateliți poate avea un raport de reducere a mișcării de rotație de peste 10 000 000. Evoluând dependența capacității portante de posibilitățile cinematice, putem menționa că o transmisie elicoidală moleculară cu raportul de transmisie $i = 250$, conform creatorilor ei, este capabilă să deplaseze obiecte cu masa de 250 de ori mai mari decât masa proprie.

TPM prezintă interes din următoarele considerente: posibilități excepționale de reducere a mișcării de rotație; mișcarea sfero-spațială a satelitului este similară cu mișcarea spinului atomilor; simplitate constructivă cu doar 4 elemente structurale, care pot fi construite din nanotuburi de carbon. În baza TP pot fi construite nanotransmisii într-o gamă de peste 20 de structuri cinematice elaborate la UTM în anii 1980.

Nanomotoreductor precesional molecular (Antologia invențiilor, vol. 2, pag. 74-76). Cel mai important avantaj al transmisiilor precesionale îl reprezintă specificul de transformare a mișcării și sarcinii, și anume a mișcării sfero-spațiale a satelitului cu un punct fix. Acest specific al TP facilitează sinteza motoarelor precesionale moleculare, bazându-ne pe un alt principiu decât cel propus în 1999 de B. FERINGA (identificat de către laureați ca pasul trei al inovațiilor) sau decât cel realizat în 2009 de inovatorul Ch. JOACHIM.

Principiul nou propus pentru a impune transmisiile precesionale moleculare „să lucreze" în calitate de motor molecular a fost descris în „Antologia invențiilor" și constă în antrenarea satelitului precesional într-o mișcare sfero-spațială cu un punct fix prin expunerea satelitului la o sursă externă de energie rotativă cu o anumită frecvență de rotație.

În acest scop nanomotoreductorul este conceput dintr-un satelit 1 (figura 2) cu două coroane de dinți Z2 și Z3, cu geometria angrenajelor similară celei din transmisia prezentată în figura 1. De corpul satelitului 1 fixăm imobil o conglomerație de atomi ionizați amplasați în spațiul trunchiului de con *abcd*, receptivi la acțiunea din exterior, spre exemplu, a unui câmp electrostatic

rotativ, a unui câmp electromagnetic sau de radiație etc. Acțiunea sursei energetice exterioare rotative asupra atomilor ionizați cu viteza unghiulară ω0=ωs antrenează satelitul în mișcare sfero-spațială, rotindu-l în jurul propriei axe O'O' cu viteza unghiulară: *ω1= ωs·(Z4-Z2)/Z2.*

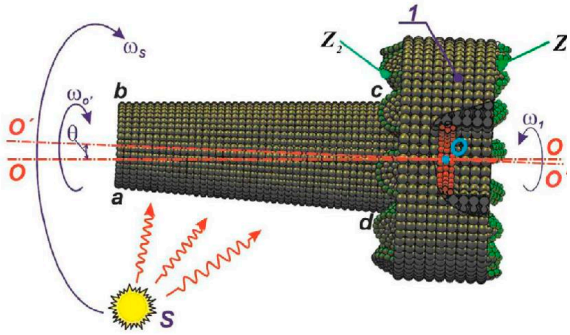

Fig. 2. Cinematica satelitului nanomotoreductorului precesional

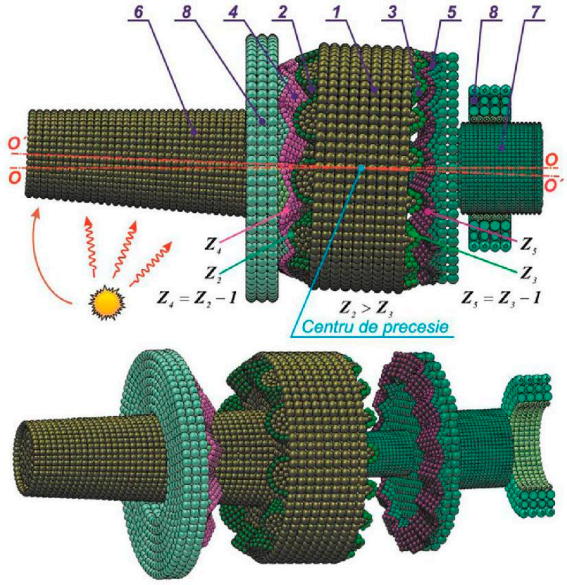

Fig. 3. Nanomotoreductorul precesional 2K-H (a) și în variantă desfășurată (b)

Așadar, principiul de funcționare a nanomotoreductorului precesional 2K-H, prezentat în figura 3, se bazează pe acțiunea sursei de energie externă rotativă asupra conglomeratului de atomi ionizați amplasați în trunchiul de con 6, comunicându-i acestuia mișcare rotativă diurnă cu unghiul de nutație θ, iar satelitului 1 – mișcare sfero-spațială cu un punct fix. Unghiul de nutație θ (figura 2) a mișcării sfero-spațiale a satelitului 1 poate varia 1o<θ<(15÷20o) și se selectează în funcție de aceiași parametri geometrici (δ, β, *θ*, Z4, (Z5), Z2(3) = Z4(5)±1) ai angrenajelor precesionale obișnuite. Deci, particularitățile constructiv-cinematice și principiul specific de transformare a mișcării în TP asigură comasarea funcțiilor de motor și de reductor într-o singură construcție – nanomotoreductorul precesional, considerat ca un avantaj excepțional al TP.

Acest specific al TP facilitează sintetizarea motoarelor precesionale moleculare cu mișcări controlabile, bazate pe un alt principiu decât cel propus în 1999 de FERINGA sau cel realizat în 2009 de JOACHIM.

Un alt avantaj deosebit al TP care facilitează sinteza TPM cu mișcări controlabile constă în amplasarea laterală a angrenajelor precesionale, astfel încât profilul înfășurătoarei câmpurilor grupurilor de atomi (molecule) ce formează dinții satelitului să descrie arcuri de cercuri, iar înfășurătoarea dinților roților centrale – curbe convex-concave congruente cu profilurile dinților din macrotransmisiile precesionale. Danturile roților sau ale sateliților cu bolțuri din TPM sunt înlocuite cu dinți cu profil continuu în formă de arc de cerc, simplitate datorată faptului că în angrenajele precesionale moleculare lipsesc forțele de frecare. Schimbând numărul dinților (grupurilor de atomi), putem schimba substanțial raportul de transmitere, inclusiv direcția mișcării de rotație controlabilă.

În comparație cu alte transmisii clasice, TP posedă o varietate extinsă de structuri cinematice, care pot să răspundă diferitelor solicitări ale cercetătorilor-proiectanți de mașini moleculare. De exemplu, structurile cinematice K-H-V sunt construite dintr-un satelit precesional angrenat cu o roată centrală

și suplimentat cu un mecanism de preluare și transmitere a mișcării de rotație controlabilă. Aceste transmisii lucrează atât în regim de reducere, cât și de multiplicare a mișcării de rotație. Există structuri cinematice ce pot fi utilizate la elaborarea vehiculului molecular pentru transportarea medicamentelor către celulele cancerigene, asigurând separarea spațiilor ermetice vacuumate pentru a nu afecta celulele sănătoase.

Un alt avantaj al TP realizat prin structura cinematică 2K-H complexă, neîntâlnit în alte transmisii clasice, constă în posibilitatea de a realiza raporturi de transmisie foarte mari (până la zeci de milioane) și, respectiv, momente de torsiune de zeci de milioane de ori mai mari la ieșire decât la intrarea în TPM. Totodată, în TPM, viteza unghiulară la intrare poate fi de ordinea zecilor de mii rot./sec.

Astfel, în 1999 FERINGA a elaborat un motor molecular alimentat cu „combustibil" în forma unei raze de lumină, care a dezvoltat un moment de torsiune capabil să transporte un tub din sticlă cu masa de 10 000 de ori mai mare decât însăși masa motorului molecular, iar în 2014 a demonstrat un motor molecular capabil să dezvolte la arborele de intrare o frecvență de rotație egală cu n1 = 12 000 000 rot./sec. Pentru comparație, într-o macrotransmisie antrenată de un motor electric arborele de intrare, de regulă, are 3000 rot./min. sau 314 rot./sec. Aplicând pentru motorul precesional molecular aceeași abordare a randamentului ca și în macromecanisme, cercetătorii UTM în frunte cu academicianul Ion Bostan consideră că poate fi estimată cu mare aproximare puterea aplicată la arborele condus al acestuia sau eficiența conversiei energiei solare (cu care se alimentează nanomotorul molecular) direct în energie mecanică.

Pornind de la afirmațiile lui FERINGA privind valorile foarte înalte ale rotațiilor arborelui motorului molecular experimentat în 2014, apare necesitatea de a reduce substanțial viteza unghiulară transmisă către mașina moleculară. Acest obiectiv poate fi realizat prin cuplarea motorului cu o TPM cu un raport de transmisie de până la milioane de ori reducere a mișcării. Astfel, s-ar putea obține momente de torsiune la arborele condus cu valori incredibil de mari. Totodată, ar fi posibilă convertirea energiei solare care alimentează lucrul motorului molecular direct în energie mecanică, via energia electrică – de asemenea o realizare de pionierat.

Generalizând rezultatele obținute de școala de cercetare a transmisiilor planetare precisionale a UTM, după cum susține acad. I. Bostan, „*principalul impediment în dezvoltarea tehnologiilor moleculare la ora actuală constă în neputința de a elabora și a fabrica asamblorii moleculari – viitorii constructori ai mașinilor moleculare*".

Cu certitudine, nu este departe timpul când odată cu invenția și fabricarea asamblorilor pentru sinteza mașinilor, motoarelor și transmisiilor mecanice moleculare „atom cu atom" sau „moleculă cu moleculă", vom fi martorii dezvoltării mașinilor moleculare, care vor stimula dezvoltarea industriei moleculare pe plan mondial.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bostan I., Dulgheru V. ș.a. Antologia invențiilor în 4 volume: volumul 1 – 593 p., volumul 2 – 542 p.; volumul 3 – 458 p.; volumul 4 – 636 p. Chișinău, Bons Offices, 2011.

2. Bostan, I. Avantajele excepționale ale transmisiilor precesionale în contextul dezvoltării „transmisiilor moleculare", desemnate cu Premiul Nobel-2016. Revista „Akademos", nr. 4 (43), 2016, p. 33-43.

3. Bostan, I. *Avantajele excepționale ale Transmisiilor Precesionale în contextul dezvoltării „transmisiilor moleculare", desemnate cu Premiul Nobel-2016*. – Mesager universitar, UTM, 1916, nr. 10(190), p.1-3.

INGINERIA MOLDAVĂ ȘI TEHNOLOGIILE SPAȚIALE

Ion VÂRȚANU[1]

MOLDOVAN ENGINEERING AND SPACIAL TECHNOLOGIES

Following the proclaiming of the state independence of the Republic of Moldova, after the about 20-years break, academician Ion Bostan has decided to restart, in the frames of the Technical University of Moldova (TUM), the research in the field of the satellite technologies, but on another level. To this end, in 2009, the State Program entitled „Elaboration and manufacturing of Moldovan microsatellite" was launched. During the years 2009 – 2011 four distinct projects have been implemented concerning the research and development of the first satellite in the Republic of Moldova.

Keywords: engineering, spacial technologies, Technical Universitaty of Moldova, academician Ion Bostan.

Crearea spre anul 1964 a unui anumit potențial profesoral și ingineresc autohton, dar și dezvoltarea furtunoasă a industriei au fost doi factori decisivi, care au condus la fondarea Institutului Politehnic din Chișinău (IPC), punându-se astfel și stavilă aducerii premeditate în RSSM a cadrelor inginerești din republicile unionale. Iar peste cinci ani primii ingineri – absolvenți ai IPC – s-au încadrat în ramurile economiei, conform specialităților însușite.

Este binevenit să menționăm că unii din ei au fost atrași în munca de cercetare și producție în întreprinderile din industria de apărare, aeronautică și cosmonautică. Astfel, prima elaborare în domeniul tehnicii cosmice, care și-a luat zborul de pe plaiul nostru, a fost microlaboratorul cosmic «Оазис 2» pentru creșterea microorganismelor în condiții de imponderabilitate drept hrană pentru cosmonauți, elaborat și fabricat în cadrul clusterului științific coordonat de Institutul de Microbiologie al Academiei de Științe a RSSM, cu participarea unei echipe de cercetători, ingineri-proiectanți și studenți ai IPC, în frunte cu studentul Facultății de Mecanică Leonid Șacun. Laboratorul a fost lansat pe orbită pe 18 decembrie 1973, la bordul navei cosmice «Союз 13».

Pe parcursul următoarelor două decenii, ingineria moldavă a înregistrat realizări excepționale în domeniul tehnicii electronice, utilizată pentru înzestrarea aparatelor de zbor, stațiilor cosmice și unor obiecte militare.

În baza cercetărilor științifice și a activităților experimental-constructive efectuate în cadrul Centrului Științific de Cercetare a Tehnicii Electronice de Calcul din Chișinău (НИЦЭВТ), unde erau angajați peste 1200 de ingineri și cercetători științifici, majoritatea absolvenți ai IPC, în colaborare cu uzina «Счетмаш» din Chișinău, a fost proiectată și fabricată o gamă largă de mașini de calcul analogice și analogico-digitale. Unele dintre cele mai reprezentative erau mașinile de calcul de bord de tipul «A-15», «A-15A», «A-15K», implementate în peste 50 de sisteme, preponderent cu destinație militară (Conform Legii cu privire la secretul de stat, nr. 245 din 27.11.2008.

[1] *Ion VÂRȚANU, cercetător științific, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan".*

În: Monitorul Oficial nr. 45-46 din 27.02.2009, ele pot fi menţionate în circuitul public din secret de stat), pentru controlul și dirijarea zborului rachetelor lansate din complexurile mobile operativ-tactice «Ока», «Точка-У», «Волга», «Заслон», «Бук-2М», «Куб», «Тунгуска»; pentru avioanele de luptă «Миг-29», «Миг-31», «Миг-33», «Миг-35», «СУ-27», «ТУ-142», «ТУ-160», «ТУ-154ЛЛ», «ИЛ-76МД»; complexurile de apărare antisubmarin «Коршун» și «Сова», staţia cosmică internaţională «Мир», staţiile cosmice orbitale «Салют», «Алмаз», «Меч-К», navele cosmice din seriile «Союз» și «Прогресс»; pentru dirijarea zborului rachetelor balistice «СС-18», «С-300» și «Союз». Tot aici, în 1976-1988 au fost elaborate și fabricate sistemele electronice de bord inteligente pentru controlul, dirijarea și monitorizarea automatizată a zborului navei orbitale «Буран», realizat în cadrul programului cosmic al URSS «Энергия-Буран». După 200 de testări de poligon, la 15 noiembrie 1988, nava orbitală «Буран», timp de 206 minute a efectuat ocolul Pământului de două ori și a aterizat reușit în regim automatizat, în zona terestră prestabilită.

De asemenea, colectivul Institutului de Cercetări Științifice «Квант», unde activau peste 500 de ingineri, doctori în științe – absolvenţi ai UTM, în colaborare cu Uzina «Сигнал», Chișinău, au proiectat și au fabricat componente pentru complexurile electronice de comunicaţii satelitare militare «Потоп», «Потоп-М», «Сурами», «Сурами-Б», «Ротатор» și «Квант».

Un aport deosebit în dezvoltarea tehnicii și dispozitivelor electronice l-au avut și absolvenţii IPC angajaţi în Institutul de Cercetări Științifice «НИИРИФ», care, în cooperare cu Uzina „Răut", Bălţi, au elaborat și au fabricat peste 50 de prototipuri de sisteme hidroacustice, inclusiv pentru monitorizarea lansării rachetelor balistice cu

Figura 1. Nava cosmică orbitală „Буран", montată pe portavionul ТУ-154 ЛЛ, cu computere de bord elaborate la НИЦЭВТ și fabricate la Uzina «Счётмаш», Chișinău

focoase nucleare, bazate pe efectele teoriei sonicităţii, dezvoltată în perioada interbelică de către savantul român Gogu Constantinescu.

Tot în această perioadă, și un grup de cercetători și ingineri din cadrul IPC, condus de tânărul doctor în științe tehnice Ion Bostan, în cooperare cu Institutul de Cercetări Cosmice din or. Moscova, Consorţiul industrial «КОМЕТА» și Uzina Militară din Krasnoiarsk (cod poștal Г-4805), prin proiecte economice, au contribuit la dezvoltarea tehnicii de zbor cosmic.

Astfel, în baza transmisiilor planetare precesionale au fost create module electromecanice, dotate cu motoare solare pentru acţionarea și controlul poziţionării și orientării subsistemelor de bord ale tehnicii de zbor cosmic. Aceste module au fost fabricate la Chișinău, la uzinele «Счётмаш», «Микропровод» și «Сигнал», inclusiv: modulul precesional pentru acţionarea platformei de scanare a staţiei de zbor cosmic interplanetar «ВЕГА-6», lansată în 1988; modulele electromecanice precesionale pentru acţionarea subsistemelor de bord ale sateliţilor geostaţionari și a antenelor aparatelor de zbor cosmic.

După proclamarea independenţei de stat a Republicii Moldova, după o pauză de aproximativ 20 de ani, acad. Ion Bostan a decis să reia în cadrul Universităţii Tehnice

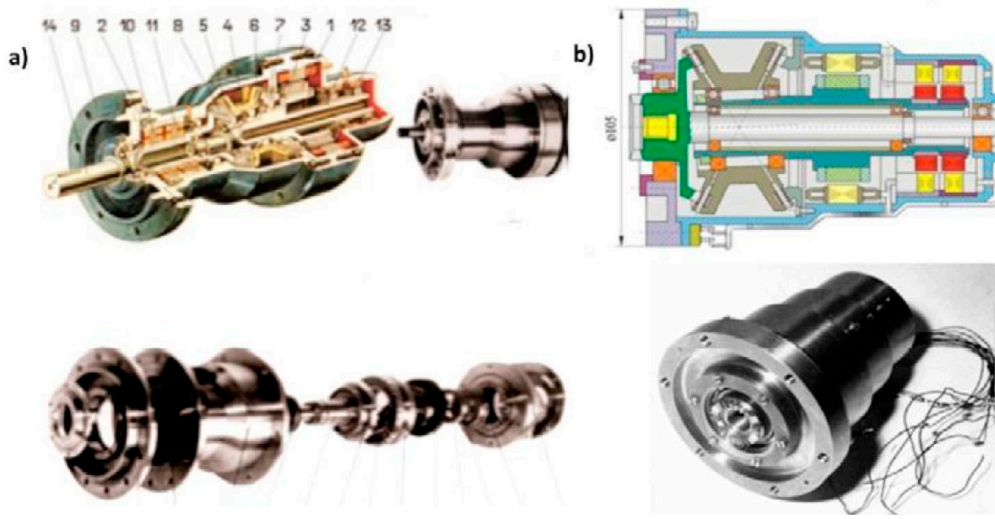

Figura 2. Module precesionale: a) pentru acţionarea platformei de scanare a staţiei de zbor cosmic interplanetar ВЕГА-6; b) pentru acţionarea subsistemelor de bord ale sateliţilor geostaţionari

a Moldovei (UTM) cercetările în domeniul tehnologiilor satelitare, dar la alt nivel. Astfel, în anul 2009 a demarat Programul de stat „Elaborarea și fabricarea microsatelitului moldovenesc". În anii 2009 – 2011 au fost implementate patru proiecte distincte privind activităţi de cercetare-dezvoltare a primului satelit al Republicii Moldova.

Conducătorul de proiect, acad. Ion Bostan, coordonatorul Programului de stat „Elaborarea și fabricarea microsatelitului moldovenesc", împreună cu echipa sa: dr. șt. tehn., prof. V. Dulgheru; conf. univ. A. Sochireanu; dr., conf. univ. V. Bostan; dr., conf. univ. M. Vaculenco; dr., lector superior I. Bodnariuc; doctoranzii I. Dicusară, O. Ciobanu, R. Ciobanu, N. Trifan, Iulian Malcoci, R. Crudu, M. Guţu; și studenţii V. Gladâș, I. Zarea, A. Nicoară, au cercetat și au elaborat sistemul de control, orientare și stabilizare a poziţiei microsatelitului.

Proiectul „Elaborarea metodelor de acţionare asupra poziţiei microsatelitului în timpul scanării suprafeţei terestre, procesării și transmiterii informaţiei" a revenit echipei de cercetători în frunte cu conducătorul de proiect dr., conf. univ. Nicolae Secrieru și colegii dumnealui dr. șt. tehn., prof. E. Guţuleac; doctoranzii și studenţii: R. Nucu, S. Gangan, V. Popa, I. Zarea, A. Nicoară, O. Bârlădean, N. Cocoș, R. Crudu, L. Rotaru, O. Ghincul, E. Suman, C. Mârzac, A. Cârţica.

De proiectul „Cercetarea și elaborarea subsistemelor electronice de scanare pentru exploatare în spaţiul cosmic" s-a ocupat echipa acad. Valeriu Canţer, conducător de proiect, și cercetătorii dr. șt. tehn. E. Zasaviţchi, dr. șt. tehn. D. Dobrov, L. Roller, A. Penin, I. Beloţercovschi, I. Sainsus, A. Conev, I. Ruseev, P. Grosul, V. Hvalin, S. Zavrajnîi, V. Dumitru.

Conducătorul proiectului „Sistemul de alimentare cu energie a microsatelitului", dr., conf. univ. Valeriu Blaja și echipa formată dr. șt. tehn., conf. univ. V. Brânzari; dr. șt. tehn., conf. univ. N. Secrieru; doctoranzii și studenţii S. Gherţescu, S. Gangan, S. Tincovan, O. Bârladean, au elaborat aprovizionarea cu surse energetice a aparatului de zbor.

Ulterior, tematica activităţilor de cercetare-dezvoltare desfăşurate s-a axat pe trei direcţii distincte:

• cercetarea, proiectarea, fabricarea componentelor funcţionale ale microsatelitului (MS) raportate la realizarea scopului și obiectivelor ştiinţifice ale misiunii acestuia;

• crearea Centrului Naţional Tehnologii Spaţiale (CNTS) cu o reţea de staţii terestre interconectate între ele, astfel încât să fie asigurate legăturile ascendente și descendente ale MS pe durata timpului de zbor cu infrastructura la sol când acesta intră în zona vizibilă de pe teritoriul Republicii Moldova;

• cercetările desfăşurate ce ţin de teledetecţia suprafeţei terestre la distanţă și realizarea diverselor servicii spaţiale de ordin ştiinţific și socio-economic, inclusiv captarea imaginilor suprafeţei terestre a teritoriului Republicii Moldova pentru a monitoriza riscurile inundaţiilor, starea ecologică a pădurilor, plantaţiilor multianuale și terenurilor agricole.

Prin Hotărârea Senatului UTM nr. 6 din 31.01.2012 a fost creat Centrul Naţional de Tehnologii Spaţiale, cu subdiviziunile: „Laboratorul subsisteme de bord pentru nano și microsateliţi", „Laboratorul procesare date și imagini", „Laboratorul asamblare și experimentare a subsistemelor de bord și a MS"; „Platforma proiectare-fabricare-simulare".

Până în prezent au fost elaborate, asamblate și verificate la simulator primul satelit moldovenesc și un nanosatelit (Figura 3), a fost proiectată și constituită reţeaua de staţii terestre, cu conexiune la Agenţia Spaţială a României (ROSA) și, mai departe, la Agenţia Spaţială Europeană.

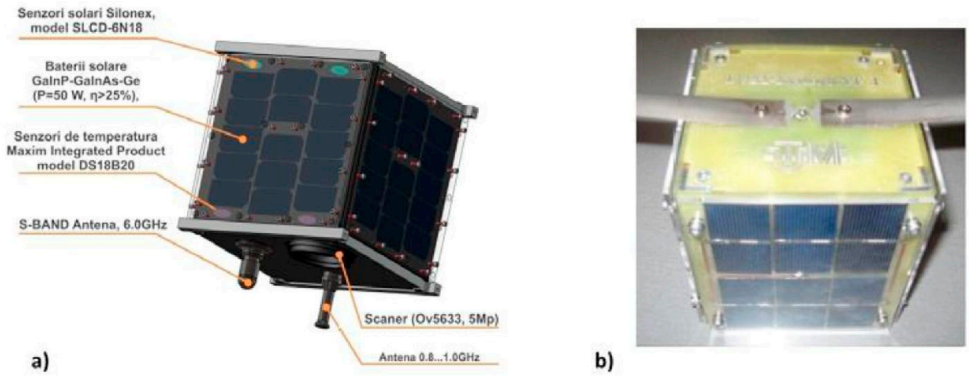

Figura 3. Microsatelitul a) și nanosatelitul b), elaboraţi și fabricaţi în cadrul CNTS, UTM

După mai multe încercări la concursuri internaţionale, CNTS a reuşit să devină câştigător. La 15 aprilie 2019, Oficiul Naţiunilor Unite pentru afaceri spaţiale a decis să susţină lansarea cu titlu gratuit în spaţiul cosmic în septembrie 2020 a primului satelit moldovenesc „TUM NanoSAT" de pe bordul Staţiei Spaţiale Internaţionale. Pe 16 mai 2019, prof. univ., dr. hab. V. Bostan, rectorul Universităţii Tehnice din Moldova, a semnat Memorandumul trilateral între Oficiul Naţiunilor Unite, Universitatea Tehnică a Moldovei și Agenţia Spaţială Japoneză, care va efectua lansarea satelitului.

Încheind pe această notă optimistă istoria primului satelit moldovenesc, îi urăm academicianului Ion Bostan și colectivului CNTS lansare reuşită, exploatare îndelungată a „TUM NanoSAT" în spaţiul cosmic, aparate de zbor inedite și noi, întru slava UTM și a Republicii Moldova.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bostan I., Dulgheru V. ș.a. *Antologia invențiilor* în 4 volume: volumul 1 – 593 p., volumul 2 – 542 p.; volumul 3 – 458 p.; volumul 4 – 636 p. Chișinău, Bons Offices, 2011.

2. Bostan I. *Evoluția științelor inginerești, infrastructura instituțională și cooperarea cu industria (perioada 1946–2016) (Partea I),* revista „Akademos", 2016, nr. 3 (42), p. 40-50.

3. Bostan, I. *Științele inginerești și cooperarea cu industria în Republica Moldova (unele realizări trecute în circuitul public din Secret de stat).* – București: Ed. AGIR, 2016.

4. Bostan, I. *Aportul ingineriei Republicii Moldova în dezvoltarea tehnicii și tehnologiilor moderne (Partea a doua),* revista „Akademos", 1(44). 2017, p. 29-41.

5. Bostan, I. *Aportul ingineriei moldave la dezvoltarea tehnologiilor spațiale*. – Mesager universitar, UTM, 1917, nr. 6 (196), p. 2-3.

6. Bostan, I. *Aportul ingineriei moldave în dezvoltarea tehnologiilor spațiale.* revista „Meridian ingineresc", 1(68) 2018, p. 15-20.

MANIPULAREA – UN FENOMEN SOCIAL

Ion SÎRBU[1]

MANIPULATION – A SOCIAL PHENOMENON

Manipulation is a phenomenon manifested in the policy, media, military art, education, medical art, philosophy, religion, theology, and in all human relationships. Manipulation is generally negative, but it also has some positive aspects. Having roots in the animals' behavior, the manipulation is still a human phenomenon, a social phenomenon.

Keywords: manipulation, social phenomenon, human phenomenon, manipulation in policy, military manipulation, manipulation in medicine, theological-religious manipulation, philosophical manipulation.

PRELIMINARII

Opinia publică de astăzi este la sigur cunoscută cu conceptul sau noțiunea de manipulare în sens negativ sau distructiv. Conform DEX-ului, manipularea este interpretată la figurat ca influențare a opiniei publice printr-un ansamblu de mijloace (presă, radio etc.) prin care, fără a se apela la constrângeri, se impun acesteia anumite comportamente. Tot la figurat manipularea mai semnifică și influența prin diverse mijloace a modului de a gândi și de a acționa al unei persoane sau al unei colectivități. Aceasta și este *manipularea distructivă* sau negativă.

Sensul pozitiv sau constructiv al manipulării, pe care îl întâlnim nu numai în DEX, dar și în alte dicționare explicative ale limbii române, constă în interpretarea acesteia ca acțiunea și capacitatea de a mânui, a manevra și rezultatele ei, iar manipulantul este descris ca persoana care mânuiește aparate, mecanisme, sisteme tehnice etc. [1-2]. În acest sens constructiv sau pozitiv, manipularea este dezirabilă sau dorită și necesară de a fi însușită de orice specialist, inclusiv de militari. Aceasta nu înseamnă altceva decât perfecțiunea în activitatea profesională. De aici și necesitatea în militari profesioniști și în armată contractuală, profesionistă, capabilă să asigure securitatea națională, deci, în ultimă instanță, și cea regională, și cea internațională sau mondială.

Există diverse tipuri de manipulare. Unele dintre acestea au fost și mai continuă a fi constructive. Majoritatea însă, la etapa actuală, sunt distructive. Anume acestea servesc nu numai la amenințarea securității umane, naționale, regionale, dar și a celei globale, a naturii terestre și a vieții ca atare, inclusiv a speciei umane. Triumful adevărului și demascarea tuturor manipulărilor distructive reprezintă un imperativ al timpului prezent și viitor.

Manipularea se manifestă în toate sferele și domeniile de activitate ale omului, practic în toate relațiile umane, chiar și în dragoste, religie, filosofie, știință, artă etc. Despre acestea vom cugeta în continuare, demonstrând că manipularea reprezintă prin sine un fenomen social inerent omului, inclusiv celui contemporan.

Realitatea ne-a servit de material supus studierii ca și literatura științifică, filosofică, publicistică. Le-am studiat prin prisma metodei dialectice la general, a unității istoricului și a logicului, a metodei extrapolării și a celei comparativist-analitice.

[1] *Ion SÎRBU, dr. hab., prof. univ., Academia Militară „Alexandru cel Bun".*

MANIPULAREA ÎN ACTIVITATEA SOCIALĂ

Manipularea constructivă – baza progresului. Manipularea constructivă sau pozitivă ține de măiestria profesională a specialiștilor din toate domeniile activității și practicii umane. Anume acest tip de manipulare pare că își aibă începuturile încă în lumea naturală. Florile care, prin culori aprinse, mirosuri excitante, atrag insectele pentru a fi polenizate, animalele care-și schimbă culoarea blănii în funcție de anotimpuri și terenuri, de mediul ambiant natural pentru a se masca mai bine în scopul de apărare și de vânătoare mai abilă, tactica variată a fiarelor și a animalelor pentru dobândirea hranei, pentru a captura și a se apăra mai cu succes, nu sunt oare începuturi de manipulare sau ceva asemănător cu aceasta? Discutabil este acest lucru, or manipularea este, totuși, un fenomen social, propriu omului, cu mâna îndreptată și condusă de rațiune. Mâna umană se deosebește radical de organele asemănătoare ei (labă, trompă, tentacule etc.) ale animalelor. Deosebirea constă în dibăcia sau operaționalitatea și universalitatea mâinii umane față de organele similare ale animalelor. Mâna omului, calitățile ei unice sunt un rezultat al activității de muncă (în aspect istoric), al educației, instruirii și antrenamentelor, care au adus-o și o aduc la perfecțiune și universalitate.

Uneltele, instrumentele și tehnica din toate timpurile, chiar și cele contemporane și actuale, sunt un rezultat și un fortificator al mâinii și manipulărilor cu ele ale acesteia. Am putea afirmă că toate cele enumerate (uneltele, instrumentele, tehnica) sunt nu altceva decât o prelungire a mâinii, iar manipularea vine de la conceptul de mână. Fiind prezentă practic în toate domeniile activității umane, manipularea constructivă stă la baza progresului umanității, a evoluării ascendente ale acesteia.

Automanipularea și manipularea în filosofie. Am putea vorbi și de automanipulare, ceea ce este specific numai omului și nici măcar rudimentar animalului, naturii în general. Omul este o ființă creativă, dar și una care mereu se îndoiește. Mai ales în procesul de creație și de modificare a mediului ambiant, a lumii în întregime. Filosoful francez Rene Descartes consideră că îndoiala este unul din indicii existenței umane. În toate te poți îndoi, numai nu în aceea că te îndoiești. „Cuget, deci exist" este teza lui principală. Mă îndoiesc, deci gândesc sau cuget și atunci știu precis că exist. „Mă îndoiesc, deci cuget. Cuget, deci exist", idei care au bulversat gândirea timpurilor sale și nu numai. Că rațiunea este primordială, anume aceasta afirmă filosoful francez, este o manipulare, care se bazează pe mai multe manipulări cu care se încearcă de a fi demonstrată. Concepțiile filosofice, filosofia în general, sunt în abundență pătrunse de manipulări. Manipulări ale gândirii atât constructive, cât și distructive. Anume acestea duc la progresul filosofic, la progresul filosofiei ca una din formele conștiinței sociale sau ale culturii. Ea, într-un anumit sens, este conștiința de sine a umanității, deci și o automanipulare a acesteia.

Manipularea în religie și teologie. O altă formă a culturii sau a conștiinței sociale este religia, care, în esență, îl deosebește pe om de animal și este o modalitate de a interpreta lumea. Religia semnifică și legătura dintre oameni de aceeași confesiune, dintre om și divinitate, dintre corp și suflet, dintre cer și pământ. Ea apare în bază manipulatoare și este pătrunsă de manipulări. Teologia caută a demonstra veridicitatea, adevărul religios, dar tot pe bază manipulatoare. Pentru a demonstra că o religie este mai bună, superioară, adevărată comparativ cu celelalte, teologia și reprezentanții acesteia recurg la manipulare. Dacă manipulările teologico-religioase îl duc pe om

spre fericire, îl fac mai bun în relațiile sale cu alții, îl calmează și îl liniștesc, îi alină amarurile vieții, atunci ele sunt dezirabile și au dreptul la existență. Omul este liber de a le împărtăși sau respinge. Acestea sunt chestiuni intime ale persoanei.

Manipularea și arta. Arta ca o altă formă a culturii, care la fel îl deosebește pe om de animal, nu poate apărea, exista, funcționa și evalua în lipsa manipulării. Ea este pătrunsă de acestea, poate că e însăși întruchiparea manipulării. Manipulările artistice îl înnobilează pe om, îl fac să fie fericit, să sufere sufletește, să compătimească pe alții, să iubească natura și oamenii. Manipularea constructivă pare că își găsește apogeul anume în artă. Nu în zadar religia, având multe aspecte manipulatorii tangențiale cu cele din artă, caută de a o folosi pe aceasta în propriile sale manipulări în ceea ce privește omul și viața lui intimă sau lăuntrică. Arta, la rândul ei, manipulează cu subiecte religioase. Ambele, religia și arta, au numai de câștigat interacționând între ele și, în plus, și cu filosofia, cu ideile și concepțiile acesteia. Religiile dezvoltate mondiale sau universale (la ele poate adera orice om, independent de naționalitate, rasă etc.) sunt bazate pe filosofie și, într-o anumită măsură, chiar pătrunse de idei filosofice. Filosofia, de asemenea poate fi nu numai materialistă sau idealistă, dar și religioasă. Putem vorbi și despre filosofia artei, care în multe coincide cu estetica, disciplina filosofică despre sublim și monstruos (urât).

Manipularea în religie. Aceasta a dus și duce la apariția de noi confesiuni. Interpretarea manipulatoare în creștinism a dus la divizarea religiei unice creștine în catolicism și ortodoxie. Interpretarea manipulatoare a triadei sau a sfintei treimi a fost baza formală sau pretextul apariției bisericii ortodoxe și a bisericii catolice. Protestantismul, al treilea curent în creștinism, alături de ortodoxie și catolicism, a apărut formal tot în bază manipulatorie în controversă cu catolicismul. Manipulările în protestantism au dus la apariția a o sumedenie de confesiuni protestante, cum ar fi cea a baptiștilor, adventiștilor, iehoviștilor, mormonilor etc. Ortodoxia s-a divizat și ea în creștini de rit vechi (lipoveni), biserica ortodoxă ca atare, care are anumite deosebiri în funcție de patriarhie – armenească, georgiană, greacă, cea din Ierusalim etc. Nu fac excepție nici islamul (șiiți și sunniți etc.), nici budismul (lamaismul și șintoismul), nici hinduismul, nici confucianismul și altele.

Manipulările în sfera medicinei oficiale și neajunsurile de aici au dus la readucerea la viață a medicinei netradiționale, care astăzi este „în vogă" la mulți cetățeni. Aceștia militează pentru nașterea copiilor în afara maternității, contra vaccinării copiilor, contra antibioticelor etc. Absolutizarea metodelor de tratament și a „medicamentelor" medicinei netradiționale deseori duce la numeroase cazuri fatale și la daune evidente bolnavilor. „Boala, suferința, mai ales bolile incurabile, după cum afirmă Aramini Michele, ating intim, profund conștiința persoanei umane, care devine fragilă, sensibilă, instabilă" [3, p. 27]. Bine ar fi pe cât e posibil de exclus din sfera medicinei manipulările distructive. Mai ales că, după cum afirmă Cristina Gavrilovici, boala, suferința, sunt trăite ca un pericol: amenințarea propriei identități fizice, psihice și sociale. Și ceea ce însoțește în mod paralizant, mai ales spiritual, este frica, teama că totul este pierdut, că nu se poate controla prin intermediul medicinei pentru a ajunge la cea mai mare frică: spaima de moarte [3, p. 27].

Un domeniu al manipulărilor ce țin de sfera medicinei este și cel al fenomenului gender, mai ales problemele deconstrucției sexuale și consecințele ei medico-reproductive. Se are în vedere, îndeosebi,

transsexualitatea și atitudinea față de homosexualitate [4, p. 10]. Asociația americană a psihiatrilor în anul 1973 a exclus homosexualitatea din lista bolilor. Cu toate acestea, conform teoriei neuroendocrinologice, homosexualitatea este determinată de anomaliile procesului de diferențiere a genelor de către creier din perioada prenatală. Masculinizarea parțială a creierului la femei duce la lesbianism sau homosexualitate feminină. E de accentuat că aceste anomalii, chiar dacă nu formează atracții homosexuale, reprezintă o premisă pentru schimbarea autoconșiinței și comportamentului de gen. În funcție de predeterminarea homosexualității, atenționează Teodor Țîrdea, sunt evidențiate următoarele categorii de homosexualitate. Prima categorie este cea de pseudohomosexualitate. Actele homosexuale nu se realizează după motive homosexuale, dar în baza altor temeiuri, de exemplu, din cauza unor beneficii materiale. Categoria a doua o reprezintă homosexualitatea perioadei dezvoltării, caracterizată de reținerea, nematurizarea atracției sexuale în etapa copilăriei. Categoria a treia este reprezentată de homosexualitate determinată de reținerea în dezvoltarea psihică, nevroze sau nematurizarea personalității, care se manifestă prin frica față de heterosexualitate. Categoria a patra sau homosexualitatea „adevărată", determinată de tendințe homosexuale, care se manifestă în reprezentări homosexuale și în vise, în concentrarea atenției asupra sinelui, în comportamentul homosexual [4, p. 13-14].

E de menționat faptul că un răspuns cu autoritate la întrebarea: ce este homosexualitatea – boală, pervers, viciu, anomalie înnăscută, calitate a personalității – până acum nu s-a găsit. Nicio teorie nu explică toate datele și mecanismele apariției atracției homosexuale [4, p. 15] și de aici numeroase speculații și manipulări.

O altă sferă de manifestare a manipulării este cea ce ține de politica în domeniul social – al pensiilor, indemnizațiilor și ajutoarelor materiale ale populației în funcție de vârstă. Astăzi în majoritatea țărilor dezvoltate, afirmă V.E. Fedotova și N.N. Fedotova, este proclamată ideea egalității cohortelor de vârstă, care cer stimă și exprimarea acesteia în echivalenți materiali și psihologici pentru toți, inclusiv copii, tineri și oameni vârstnici. Lor li se dau drepturi în plus și garanții sociale în ocrotirea sănătății, a studiilor, asigurării materiale cu ajutorul politicii sociale, inclusiv și cerințele de excludere a discriminării anumitor grupuri de vârstă [5, p. 43].

Acestea sunt în țările dezvoltate, pe când în Rusia „vârsta este o parte de divizare socială a oamenilor, asemănătoare clasei, genderului. Bătrânii și tineretul – cele mai discriminate material și social grupe de oameni. Alocările de pensii, indemnizații sunt determinate de nivelul ajutorului bătrânilor. Apare sărăcia unei însemnate pături a populației. Alături de feminizația sărăciei, baza ei o alcătuiește sărăcia generațiilor oamenilor vârstnici și tineri" [5, p. 50].

Guvernanții noștri ca și cei ruși trâmbițează „succesele" în economie și în „ridicarea" nivelului de trai, al salariilor, indemnizațiilor, burselor și pensiilor. În realitate – minciuna, falsul și manipularea crasă, nerușinată. Pe toate căile posibile. „Hârtia de turnesol" a „beneficiilor" date populației de către guvernanți – plecarea în masă peste hotare a tinerilor și nu numai, lipsa locurilor de muncă, salariile, pensiile și toate celelalte „ajutoare" – mizerabile. Vorba este deci nu de succese reale, pe care le vor cetățenii, dar de manipularea ipocrită a maselor de către guvernanți.

Manipularea crasă din partea guvernanților o vedem acum și în unele țări ale UE, cum ar fi Ungaria, Marea Britanie, Polonia și, în ultimul timp, România, privind

problema suveranității, încălcată, chipurile, de conducătorii de la Bruxelles. Ungaria duce o politică prorusă și deseori chiar anticomunitară și pentru a se îndreptăți recurge la manipulări. Marea Britanie, vrând să obțină mai multe avantaje din partea UE, a recurs la declararea unui referendum, care pe neașteptate s-a „încununat" de succes și s-a ajuns la Brexit. Oamenii vârstnici (bătrânii) cu votarea lor au obținut ieșirea Britaniei din UE contra voinței tinerilor. Cantitatea votanților în vârstă de 18-24 de ani... a alcătuit 64%, iar cei mai în vârstă de 65 de ani – 90%. Vârstnicii țineau minte viața de până la intrarea Britaniei în UE și legau aceasta cu libertatea, pe care astăzi, după părerea lor, nu o știu tinerii.

Referendumul, conform V.E. Fedotova și N.N. Fedotova, a evidențiat o prăpastie adâncă între generații: 73% din participanții la referendum în vârstă de 18-24 ani au votat pentru a rămâne în UE, și numai 40% dintre oamenii mai în vârstă de 65 ani au votat analogic. Oamenii tineri devin permanent o parte în diminuare a populației. Voturile tinerilor, în minoritate din cauza numărului mic și a activității joase în hotărârea problemelor politice, nu au fost hotărâtoare în Britania [5, p. 48].

Poate că același lucru s-a întâmplat și în Ungaria și în Polonia la alegerile prezidențiale. Votarea în parlamentare în România, când majoritatea voturilor le-a luat PSD, credem că a fost la fel. Acest lucru ni-l demonstrează protestele antiguvernamentale, unde majoritatea participanților o alcătuiește tineretul. Liderii acestui partid și ai acelora care intră în majoritatea parlamentară permanent recurg la manipulări (poporul ne-a ales, a votat în majoritate pentru noi). Pentru a-și îndreptăți eșecurile în politică, inclusiv cea internațională, nu evită a recurge la diverse falsuri și manipulări de genul că România este un stat suveran și nu are nevoie de indicațiile celora de la Bruxelles, care, chipurile, știrbesc această suveranitate ca și companiile multinaționale. Odată intrată în UE, România ca și alte state membre ale acesteia, a semnat anumite „contracte" care prevedeau și o anumită mărginire sau limitare a hotarelor suveranității în folosul tuturor. Aceasta-i egalează pe toți membrii comunității.

România, ca și alte state, inclusiv cele ale UE, în politica sa externă trebuie să treacă de la neîncredere și teamă la cooperare și parteneriat [6, p. 16]. Nu așa a procedat Federația Rusă cu Ucraina.

Când Euromaidanul a spulberat speranțele Moscovei la aceea că, cu ajutorul convingerilor, a lingușirii și a presiunii, se va reuși de a înclina Ucraina de partea Uniunii Economice Răsăritene, afirmă Gregori Glison, o alianță care se pregătește de a se transforma într-o mai largă uniune politică eurasiatică, Kremlinul a hotărât de a se achita și prin folosirea a toate mijloacele accesibile pentru lupta cu păstrarea suveranității naționale a Ucrainei și cu tendințele prooccidentale ale ucrainenilor [7, p. 13]. Intervenția armată a Federației Ruse în Ucraina a început de facto pe 24 februarie 2014. Dacă la început președintele rus Putin, afirmă Nicolae Țâbrigan, declara că trupele din Crimeea aveau doar rolul de a proteja activele militare rusești conform tratatelor bilaterale ruso-ucrainene, în timp ce „grupuri de autoapărare" și nu armata rusă preluase controlul asupra infrastructurii și instalațiilor militare din Crimeea, ulterior liderul rus urma să declare exact opusul, recunoscând că în Crimeea au acționat soldați ruși fără însemne [8, p. 33]. Autorul în cauză demonstrează că toate argumentele ruse în favoarea raptului Crimeii și a intervenției militare în estul Ucrainei sunt falsuri și neadevăruri, deci crase manipulări.

Cel mai oribil lucru însă este recomandarea unui suport de curs, după aproape

două luni de la anexarea Crimeii de către Ministerul Educației al Federației Ruse, pentru desfășurarea „orelor" în urma cărora elevii ruși vor avea ocazia să se familiarizeze cu „argumentele" anexării Crimeii. Scopul acelui „curs" special era de a demonstra existența unui imbold „umanist și pacifist" în intervenția militară a Rusiei în peninsulă.

Profesorilor li se recomandase să justifice intervenția Rusiei în Crimeea prin faptul că în Ucraina puterea ar fi fost acaparată de „elemente rusofobe și extremiste susținute de statele membre NATO" [8, p. 33]. În Rusia, deci, sunt manipulați nu numai oamenii maturi, dar și copiii, elevii în cazul de față. Adevărul nu e la suprafață, dar în profunzime pentru ce Rusia a ocupat Crimeea. Parlamentul European „remarcă cu îngrijorare că anexarea ilegală a Crimeii a determinat o schimbare semnificativă a peisajului strategic din bazinul Mării Negre și din zona adiacentă; consideră că acțiunile agresive ale Rusiei reprezintă revenirea acesteia la abordarea ostilă bazată pe contrapunerea celor două „blocuri"; atrage atenția că, prin ocuparea întregii peninsule, Rusia a câștigat o platformă de lansare foarte importantă atât către vest (Balcanii, Transnistria și gurile Dunării), cât și către sud (regiunea estică a Mediteranei), unde Rusia și-a stabilit un grup operativ-naval permanent, precum și că anexarea ilegală a Crimeii oferă Rusiei un „Kaliningrad de sud", un alt avanpost în vecinătatea imediată a NATO" [9, p. 89]. Iată pentru ce i-a trebuit Rusiei Crimeea. Restul este camuflarea acestui adevăr, pseudo- și falsuri depline, manipularea din partea Rusiei și acelora ce îi țin partea, sau naiv îi dau crezare. Sunt de acord cu sloganul „Rusia se pregătește să ocupe Marea Neagră".

Manipularea este o unealtă, o armă permanentă a președintelui rus V. Putin. După cum afirmă Andrei Covrig, colonel (rez.), președintele Asociației „George C. Marshall" din Republica Moldova, "Kremlinul trișează. Să recunoască faptul că cizmele soldaților săi au călcat pământul ucrainean, iar din localitatea Gujovo, peste frontieră, „Katiușele" moderne atacau Garda Națională. Voluntari și civili ucraineni, pentru Putin, acest „enfanterrible" al Europei, ar echivala cu declarația: „Da, eu sunt de vină!" [10, p. 53].

Rusia și nu numai, manipulează și cu așa-zisele interese geopolitice într-o zonă sau alta a lumii. Cine confirmă juridic sau moral astfel de interese – ONU, UNESCO, NATO? Nimeni. Acest lucru este ceva arbitrar, manipulator, mai ales astăzi, în secolul al XXI-lea. Svetlana Cebotari a susținut teza de doctor habilitat și a publicat o voluminoasă monografie despre interesele geopolitice ale Federației Ruse în Republica Moldova, în regiunea sud-estică a Europei în general [11].

Rusia, în politica sa externă, este foarte agresivă și lașă. Se amestecă în treburile interne nu numai în fostele republici unionale, dar practic în toate țările mari și mici. Printre acestea se numără și SUA, Franța, Marea Britanie, Ungaria, Polonia și multe altele, negând nerușinat acest lucru. Rusia are credibilitate numai în țările cu regimuri dictatoriale, antidemocratice și agresoare pe care ea, pe toate căile, le susține și le ajută, manipulând și cu faptele că cică liderii acestora au fost aleși legitim. Un rol deosebit în aceste manipulații ale rușilor îl dețin statele UE și cele vestice cu tradiții vechi democratice. Scopul liderului de la Kremlin, în primul rând, este de a semăna neîncrederea între statele comunitare, slăbind astfel Uniunea Europeană. Discreditarea democrației ca atare, în toată lumea, dar mai ales în statele dezvoltate și cu adevărat democratice, demonstrând celora care vor să se dezvolte democratic că aceasta nu e cea mai bună cale. Acestea în al doilea rând.

Manipulările distructive au loc nu numai în politica externă, dar și în cea internă. Deseori guvernanții insistent cer ca oamenii de artă, filosofii, pedagogii, intelectualii în general să nu se amestece în politică; chipurile, cu aceasta ar trebui să se ocupe numai politicienii profesioniști. Realitatea însă demonstrează că majoritatea marilor spirite ale omenirii, indiferent în ce ramură a științei se afirmă sau își canalizează eforturile creatoare, au fost și sunt preocupați de domeniul politic, de practica guvernării.

Explicația, afirmă Amititeloaie, constă în aceea că actul de creație științifică, culturală sau artistică este menit să facă viața omului mai bună, mai frumoasă, mai plină și chiar mai interesantă. Dar un asemenea obiectiv, afirmă în continuare Amititeloaie, depinde, în mare măsură, și de modul cum este guvernată societatea, de câtă satisfacție este în stare puterea politică să creeze în plan social și în ce măsură reușește ea să vină în întâmpinarea orizontului de așteptări ale maselor largi de cetățeni [12, p. 375].

În momente de instabilitate politică și instituțională, când administrația se dovedește incapabilă să gestioneze domeniile vitale pentru prezentul și viitorul unei națiuni, accentuează autorul dat, omenii de spirit, omenii de factură umanistă mai ales, nu pot rămâne indiferenți față de ceea ce se întâmplă cu țara lor, față de modul cum este cârmuită societatea. Fie că se implică direct în actul de guvernare, asumându-și riscurile inerente unor astfel de acțiuni, fie că încearcă să-l influențeze cu personalitatea lor, cu opera lor, cu mesajul lor [12, p. 375-376]. Aici, în acest context, am putea să-l evocăm nu numai pe Eminescu. Acesta „nu s-a limitat doar la a scrie versuri", dar a și elaborat concepte doctrinare în ceea ce privește problematica guvernării, a organizării și funcționării instituțiilor statului. Marele istoric Nicolae Iorga chiar a plătit cu viața sa implicarea în trebuirile statului român.

O manipulare distructivă crasă, care a influențat și influențează viața politică internă și externă, este, conform lui A. Amititeloaie, și „diversiunea rebotezării țiganilor în romi". Generalizarea, începând din 1990, a lexemului „rom", înlocuindu-l pe cel de „țigan", obiectiv realizat cu complicitatea autorităților statului român, a posturilor de radio și televiziune care au adoptat ca tactică de accedere în spațiul public servilismul față de noile autorități și chiar față de reprezentanți ai unor puteri străine, precum și a acelui public ignorant și nepăsător față de ceea ce se întâmplă cu neamul din care face parte.

Fără să existe vreo bază științifică, accentuează A. Amititeloaie, acest cuvânt a ajuns în spațiul public, precum și în cel cotidian, provocând o confuzie inevitabilă cu denumirea etniei majoritare, respectiv cea de „român". Pe lângă dezonorarea etnicilor români, în mod deosebit a celor care călătoresc în străinătate, care sunt supuși la tot felul de insulte și ofense, generate de această confuzie, este de constatat că diversiunea țintește dincolo de aceste aspecte, desigur grave și acestea. Este vorba, afirmă Amititeloaie, de contestarea originii latine a poporului român, a întâietății și continuității sale în spațiul geografic carpato-danubiano-pontic [12, pp. 319-323].

Nu aș fi atât de categoric ca profesorul de drept Alexandru Amititeloaie în ceea ce privește existența războiului axiologic [12, pp. 319-320] și contestarea originii latine a poporului român și a specificului geografic, în care el a apărut cu milenii în urmă și în care se află și activează și în prezent. Clar este că înlocuirea termenilor în cauză nu este deloc legitimă și produce necorespondențe grave. Eu i-aș compătimi și pe etnici țigani, care s-au pomenit fără identitate – din țigani au devenit romi, ceva străin lor. Obiceiurile, cultura lor în general, cu care eu cred că ei se mândresc, nu

s-a schimbat odată cu schimbarea numelui. Talentatul artist Nicolae Botgros din Republica Moldova, spre exemplu, rămâne tot atât de stimat, venerat și iubit, independent de faptul că este țigan sau, cum se spune „literar" acum – rom. Acele obiceiuri sau apucături negative (hoția, înșelătoria, cerșitul etc.) nu au dispărut odată cu schimbarea termenului de „țigan" cu cel de „rom". Temerile juristului român despre „războiul axiologic" au un anumit suport în faptul că nu numai țiganii din România, dar și din alte țări europene au început a fi numiți „romi". Așa cum în unele limbi romul și românul sună aproape la fel, de aici și insulta adusă românilor cărora nu le este rușine de identitatea lor, pe care ei nu vor să o împartă cu un popor nomad cândva, cu origini indiene.

„Sărmanii" țigani, de ei se „ferește" și țara lor de baștină – India. Acest lucru s-a văzut în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când un savant scandinav, suedez, dacă nu mă înșel, în bază lingvistică, a demonstrat că țiganii sunt originari din India. Reprezentanții Indiei negau acest lucru. Țiganii în masă trebuie să-și schimbe comportamentul lor arhaic, pentru a cuceri stima altor popoare și nu numele. Țiganul, cum nu l-ai numi, tot țigan rămâne.

Speculații, deci și manipulări, provoacă și dezastrele naturale, fenomenele neelucidate până la capăt, dar și cele practic necunoscute. Printre acestea se evidențiază fenomenele cosmice cu potențial de risc, cum ar fi cometele, asteroizii [13], dar și așa-zisele găuri negre. Totuși, acestea nu pot concura cu speculațiile și manipulările ce țin de așa-zisele OZN – obiecte zburătoare neidentificate. Unii oameni „le-au văzut", alții nu cred că acestea există ca produs al civilizațiilor extraterestre. Multe dintre aceste OZN-uri au fost și poate că sunt construcții tehnice fie că americane, fie ruse. Există „martori" care, cică, au fost luați de către „extratereștri" și supuși experimentelor ce aveau loc în aceste OZN-uri. Au oare o anumită bază speculațiile cu aceste obiecte? Un răspuns ferm știința de astăzi nu-l poate da încă.

Manipularea în sfera militară există practic din antichitate și va exista până atunci când războiul, ca formă de soluționare a problemelor sociale, va dispărea. Este posibil acest lucru? Să sperăm că da.

O formă actuală, contemporană a războiului o prezintă războiul hibrid. În opinia specialiștilor occidentali în securitate, consideră generalul Victor Strîmbeanu, războiul hibrid constă într-o gamă largă de acțiuni (ambigue) ce se încadrează în patru mari categorii (așa-numita paradigmă „DIME"): diplomatic, informațional, militar, economic. O sintagmă mai corectă și completă ar fi, consideră V. Strîmbeanu, cea ce include obligatoriu, înaintea celor patru categorii, componenta politică. Aceasta este cea care determină scopurile, anvergura, amplitudinea și intensitatea războiului hibrid. „PDIME" este forma completă a complexului de acțiuni politice, diplomatice, informaționale, militare și economice pe care le vedem astăzi în plină desfășurare împotriva Ucrainei, fără ca Rusia să poată fi acuzată explicit de agresiune, deși concluziile sunt mai mult decât evidente. Forțele separatiste din estul Ucrainei, accentuează în continuare V. Strîmbeanu, au fost instigate, organizate, înzestrate, sprijinite logistic și cel mai probabil, și operațional direct cu trupe de către o entitate „necunoscută" ori au realizat toate acestea singure, au „găsit" armele undeva și au pornit la război [14, p. 75].

Războiul hibrid, afirmă același autor, este preponderent ofensiv, pornind de la însuși sensul și scopul acestuia de a-și atinge obiectivele prin folosirea unor metode și acțiuni camuflate, disimulate, ambigue, pentru a evita acuzația de agresiune. Războiul hibrid este prin definiție ilegitim și

ilegal [14, p. 76]. Am putea afirma că războiul hibrid este o manipulare majoră care, la rândul ei, își găsește expresia în manipulări și speculații mai reduse sau mai înguste.

Manipularea ține și de așa-zisa comunicare strategică sau STRATCOM (Strategic Communication). Comunicarea strategică, afirmă V. Strîmbeanu, constă în ansamblul mesajelor transmise de la eșaloane adecvate politico-militare, cu efecte cel puțin de nivel strategic. STRATCOM este îndreptată exclusiv spre adversar. Acțiunile acestuia trebuie anticipate, prevenite, descurajate, contracarate. Direcția internă a comunicării strategice este îndreptată spre propria populație și factorii politici decizionali care, conform generalului, trebuie convinși asupra necesității și dezvoltării capabilităților defensive, cu suportul financiar implicit. Comunicarea dată nu trebuie să fie neapărat verbală. Mesajele pot îmbrăca o multitudine de forme, de la o simplă declarație, un comunicat de presă, un set de imagini, până la activități complexe, măsuri de asigurare, adaptare, exerciții și aplicații, dislocări de trupe sau demonstrații de forță [14, p. 77].

Mass-media și armata. Pentru a influența politicul în interiorul țării trebuie câștigat suportul public. Pentru aceasta este necesară „alianța" cu mass-media. Relația cu mass-media trebuie să fie una cu totul specială, consideră V. Stîrmbeanu, deschisă în limitele cerințelor de securitate, corectă, promptă. Mass-media trebuie văzută și tratată ca „amic" mai degrabă decât actor „neutru" și în niciun caz „adversar", pentru că și media, și forțele armate sunt în slujba oamenilor. Gestionarea relației cu mass-media trebuie să ia în considerare că publicul dorește o media agresivă cu propria clasă politică și autoritățile centrale și locale (vânătoarea de corupți, povești de senzație, inclusiv din armată), în timp ce acestea din urmă își doresc o mass-media favorabilă. Comandanții militari de la toate eșaloanele reprezentative trebuie orientați să țină formatorii de opinie și media cât mai aproape și să gestioneze corect relația cu aceștia, iar în cazul dislocării în teatre de operații, atenționează generalul în cauză, trebuie formate echipe speciale de media în sprijinul comandanților care să se disloce împreună cu acestea (corespondent de război) [14, p. 81-82].

Manipulările guvernanților ar fi puțin efective sau chiar completamente neefective, fără de cele ale mass-media. Jurnaliștii și mass-media in corpore, cred eu, sunt cei mai iscusiți și rezultativi manipulatori ai opiniei publice. Din această cauză aceștia trebuie să fie aliații celora care sunt de partea adevărului și nu sunt interesați în manipularea distructivă a opiniei publice. Iată de ce poziția generalului Victor Strîmbeanu, expusă de noi mai sus, este preferabilă când cugetăm despre interacțiunile dintre armată, militari și mass-media. Vectorul principal de propagare a acestor idei constructive este și trebuie să fie presa, mass-media sau, mai corect, *crossmedia*. Manipularea în sfera militară se mai manifestă și în arta, iscusința militară de mascare. Profesorul universitar, doctor Emil-Victor Chețe, în *Cuvânt-înainte* la lucrarea doctorului Costinel Nițu, afirmă că „Problematica organizării și pregătirii în domeniul mascării constituie o direcție de cercetare științifică permanentă, aflată în atenția tuturor armatelor moderne" [15, p. 5]. Mascarea de fapt este o manipulare necesară tuturor celora ce se află în conflicte militare sau război cu unul sau mai mulți adversari pentru a-și asigura sau crește nivelul necesar de securitate atât pentru cei ce luptă, cât și pentru propria populație pașnică. Detaliat, în aspect istoric și contemporan, despre mascare scrie doctorul în științe Costinel Nițu în lucrarea *Mascarea între trecut și viitor* [15].

Domeniul militar, ca și toate celelalte menționate de noi, nu este, după cum am văzut, „neutru", indiferent de manipulare, fie aceasta manipulare constructivă sau negativă. În privința ambelor noi ne-am creat o proprie opinie și le-am dat propriile definiții. Manipularea poate fi dezirabilă, chiar și cea distructivă și nu numai cea constructivă? Depinde de domeniu sau sfera de manifestare a acestora. Ambele sunt dezirabile în sfera militară, or militarii trebuie să fie la curent nu numai cu manipulările constructive, dar și cu cele distructive. Pentru ce? Pentru a le putea combate și pentru a le folosi în interesul populației și al propriilor forțe armate. Ambele sunt necesare filosofiei și artei, parțial și în domeniul ocrotirii sănătății și al medicinei, ca și în alte sfere. Toate cele afirmate mai sus se înscriu în limitele ecosofiei sau înțelepciunii ecologice ca filosofie a supraviețuirii și securității omului, a societății și a naturii terestre [16], deci a noii filosofii contemporane.

CONCLUZII

Manipularea poate fi constructivă și distructivă. În funcție de sfera sau domeniul manifestării dezirabile, pot fi și manipulări distructive.

Manipularea este inerentă omului din toate timpurile. Reprezintă prin sine un fenomen uman și social. Rudimentar, ceva asemănător cu ea, găsim și în lumea naturală, unde aceasta poate fi o formă de mai bună acomodare la condițiile mediului natural, în primul rând. Posibilitatea de dispariție a manipulărilor distructive sau negative depinde de gradul de avansare, pe calea umanismului și a democrației, a omului și a societății umane.

Cele expuse mai sus se încadrează pe deplin în noua filosofie – ecosofia sau înțelepciunea ecologică, ca filosofie a supraviețuirii, securității și dezvoltării durabile a omului, societății și a mediului ambiant terestru.

REFRINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. DEX. Editura Univers Enciclopedic, Academia Română, București, 2009, 1230 p.

2. Breban Vasile. Dicționar general al limbii române. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, 1156 p.

3. Popescu Leontin. Suferința între practica medicală și actul moral // Sănătatea, Medicina și Bioetica în societatea contemporană: Studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. 16-17 noiembrie 2018. Centrul Editorial-Poligrafic Medicina. Chișinău, 2018, pp. 27-37.

4. Țîrdea Teodor N. Fenomenul „gender" în vizorul bioeticii sociale: analiză teoretico-metodologică. // Sănătatea, Medicina și Bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. 16-17 noiembrie 2018. Centrul Editorial-Poligrafic Medicina. Chișinău, 2018, p. 8-16.

5. Федотова В.Г. Федотова Н.Н. Возраст.// Вопросы философии, №12, Москва, 2016, с. 42-52.

6. Cioculescu Șerban Filip. De la neîncredere și teamă la cooperare și parteneriat. România și Ucraina după Euromaidan și anexarea Crimeii de către Rusia. // Monitor Strategic. Revistă de studii de securitate și apărare, №1-2, București, 2015, p. 16-28.

7. Глисон Грегори. Ревизионистское вмешательство Москвы на Украине разрушило сложившийся мировой порядок.// Securitate prin cooperare. Revista Asociației „George C. Marshall" din Republica Moldova, №9, Chișinău, 2015, p. 9-19.

8. Țîbrigan Nicolae. Un an de la anexarea Crimeii. Justificările și argumentele Kremlinului // Securitate prin cooperare. Revista Asociației „George C. Marshall" din Republica Moldova, №9, Chișinău, 2015, p. 32-40.

9. Parlamentul European. Raport referitor la situația militară strategică din bazinul Mării Negre în urma anexării ilegale a Crimeii de către Rusia (2015 / 2036 (INI)) Comisia pentru afaceri externe. // Monitor strategic. Revistă de studii de securitate și apărare № 1-2, București, 2015, p. 87-94.

10. Andrei Covrig. Roata morții în Ucraina.// Securitatea prin cooperare. Revista Asociației „George C. Marshall" din Republica Moldova, №9, Chișinău, 2015, p. 53-57.

11. Cebotari Svetlana. Interesele geopolitice ale Federației Ruse în spațiul est-european. Monografie. Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun". Chișinău, 2016, p. 263.

12. Amititeloaie Alexandru. Studii nonconformiste de drept constituțional. Editura Denaster, Iași, 2018, p. 390.

13. Roceanu Ion (coordonator). Dezastrele naturale și efectele asupra populației. Editura Universitară, București, 2008, p.149.

14. Strîmbeanu Victor. Strategie pentru viitorul României. Editura Militară, București 2015, p. 239.

15. Nițu Costinel. Mascarea între trecut și viitor. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol 1", București, 2013, p. 186.

16. Sîrbu Ion. Noua filosofie și securitatea. // Revista Militară №1 (19), Chișinău, 2018, p. 52-61.

EVOLUȚIA BUGETELOR MILITARE ALE STATELOR UNIUNII EUROPENE DIN ULTIMII ANI

Veaceslav BÂRDAN[1]

MILITARY BUDGETS EVOLUTION OF THE EUROPEAN UNION'S STATES IN THE LAST YEARS

The policies and concrete stimulation measures of European Union's common activities in the field of security and defence are examined in this paper, as well as the financial coverage of these common actions. Also, the way of the defence-related national budgets adjustment was analysed, especially after the year 2014. A set of the instruments are exposed in this work regarding the cooperation between the EU and NATO. Certain ideas concerning the creation of a common army of the EU member states are also presented.

Keywords: security, defence, military budgets, military cooperation, unique army.

Scurt istoric. În 1950 prim-ministrul francez René Pleven, ca răspuns la cererea SUA de reînarmare a Germaniei Federale cu scopul de a întări apărarea Europei de Vest împotriva unui eventual atac sovietic, a propus crearea Comunității Europene pentru Apărare (CEA). Planul Pleven, care stătea la baza înființării CEA, prevedea crearea unei armate europene unice.

Planul Pleven s-a născut având la bază ideea lansată de Winston Churchill[2] și inițiativa lui Jean Monnet[3]. Pe 24 octombrie 1950 a fost făcut public în fața Adunării Naționale Franceze. Principalele puncte ale planului erau:

- crearea unei armate europene;
- ministerul de apărare european avea rolul de a pune în aplicare directivele date de un *concil* alcătuit din miniștrii țărilor membre;
- integrarea trupelor germane în armata europeană avea să aibă loc după principiul *cea mai mică unitate posibilă*;
- țările membre pot să păstreze puterea de decizie asupra trupelor pe care nu le introduc în armata europeană.

Scopul planului era integrarea trupelor germane într-o armată europeană, subordonată unui minister de apărare european, fără să fie necesară o aderare a Germaniei Federale la NATO. Prin aceasta se evita și crearea unui minister de apărare german. Germania era vizibil discriminată, nefiindu-i permisă existența unor unități militare mari sub comandă germană, fiind astfel un partener cu drepturi limitate. SUA, Marea Britanie și Italia vedeau în acest plan o manevră a francezilor de a întârzia reînarmarea Germaniei și îl considerau ineficient din punct de vedere militar.

Planul a fost subiect de negociere începând cu anul 1950 până în 1952 și a condus la semnarea Tratatului de creare a Comunității Europene a Apărării. În spatele acestui proiect stătea și speranța într-o uniune politică a Europei. Pe parcursul negocierilor, poziția Germaniei în cadrul armatei europene se îmbunătățise considerabil și ca urmare forma finală a planului nu mai corespundea cu planul propus de Pleven, implicit de Franța în 1950.

[1] *Veaceslav BÂRDAN, Universitatea Tehnică a Moldovei, Departamentul Teorie Economică și Marketing.*

[2] Sir Winston Leonard Spencer-Churchill (1874–1965) – om politic britanic, prim-ministrul Marii Britanii în perioadele 1940–1945 și 1951–1955. A fost membru al parlamentului din 1900; ministru în diferite guverne între 1908–1929; lord al amiralității între 1911–1915.

[3] Jean Omer Marie Gabriel Monnet (1888–1979) este considerat arhitectul Uniunii Europene, primul președinte al CECO.

Proiectul a fost ratificat în Belgia, Germania, Luxemburg și Olanda. În Franța a fost retras de pe ordinea de zi a Adunării Naționale în august 1954, justificând neratificarea prin transmiterea drepturilor de decizie militară unei autorități supranaționale și tratarea Germaniei ca partener egal. Prin această respingere UE nu și-a mai creat o armată comună cum și-ar fi dorit mulți lideri europeni.

Cooperarea UE în materie de securitate și apărare. Instabilitatea din vecinătatea Europei și noile forme de terorism reprezintă provocări semnificative atât în interiorul, cât și în afara frontierelor UE. Securitatea unui stat membru a devenit sinonimă cu securitatea întregii UE. Chiar dacă multe dintre pârghiile de acțiune menite să îmbunătățească securitatea tuturor cetățenilor se află în mâinile statelor membre, UE are de jucat un rol crucial, atât în ceea ce privește îmbunătățirea controlului la frontierele externe, consolidarea unor rețele de informații solide, sporirea sprijinului acordat de către agenți, cât și în ceea ce privește soluționarea problemei instabilității sporite în vecinătatea UE. Statele membre trebuie să decidă care este rolul pe care l-ar putea juca bugetul UE pentru a susține acțiunile UE în ceea ce privește construirea spațiului de libertate, securitate și justiție și care este rolul pe care l-ar putea juca, printre altele, în punerea în aplicare a Strategiei globale și în elaborarea unei politici de apărare comune pentru a face față amenințărilor existente și viitoare, atât în spațiul fizic, cât și în cel virtual [1].

Potrivit ultimului raport al Institutului Internațional de Cercetare a Păcii de la Stockholm (SIPRI), dat publicității pe 29 aprilie 2019, la nivel global, în 2018, cheltuielile militare au crescut cu 2,6%, iar țările cu cele mai mari bugete pentru apărare sunt: Statele Unite ale Americii, China, Arabia Saudită, India, Franța și Rusia – combinate, cheltuielile lor militare reprezintă 60% din bugetul global. Washingtonul[4] investește sume mai mari pentru armată decât totalul statelor de pe următoarele 7 locuri din clasamentul realizat de SIPRI.

Conform raportului publicat de NATO, cheltuielile de apărare în 2018, pentru statele din UE, s-au majorat și s-au apropiat de respectarea angajamentului de alocare a 2% din PIB pentru apărare în fiecare an, înregistrând un procent mediu de 1,5%, cel mai ridicat din ultimii cinci ani.

În timp ce cheltuielile Bulgariei, Țărilor Baltice și Olandei au crescut cu aproximativ 20% în 2018 comparativ cu 2017, doar Estonia, Grecia, Polonia, Letonia, Lituania și Marea Britanie au atins pragul de 2% anul trecut.

În Europa Centrală, cheltuielile militare au crescut cu 12%, în Europa de Vest – cu 1,7% [4]. Deși în 2018 Germania a investit circa 1,5 mild. euro în plus, procentul din PIB a rămas la nivelul de 1,23%, spre nemulțumirea mai multor aliați din NATO. Acesta plasează Germania, țara cu cea mai mare economie din UE, printre ultimele state din NATO la acest capitol, mult sub cele 3,39 % alocate de SUA. Belgia și Spania și-au menținut bugetele militare sub 1% din PIB, în timp ce Italia a depășit cu puțin 1%.

Ucraina și-a mărit cheltuielile militare cu 21%, ajungând la 4,75 mild. euro. Creșteri similare s-au înregistrat în Bulgaria, România, Letonia și Lituania – și-au mărit cheltuielile militare în 2018 cu circa 18%, Polonia cu aproape 9%, în timp ce Rusia le-a redus cu 3,5% între 2017 și 2018, având al șaselea cel mai mare buget militar la nivel global cu 55 mild. euro, fiind

[4] Statele Unite, în anul 2018, și-au majorat bugetul militar față de anul precedent cu 4,6%, cheltuind 649 miliarde de dolari, în schimb, Canada a cheltuit cu aproape 11% mai puțin pentru apărare în 2018.

depășite de Franța – cu 57,2 mild. euro. Alte țări care și-au mărit, în procente, bugetele militare în ultimul an sunt Armenia (33%), Bosnia și Herțegovina (26%) și Kazahstanul (16%).

Totodată, ținem să menționăm că cele mai spectaculoase creșteri ale volumelor de export de armament (2014–2018 față de 2009–2013) le-au înregistrat Franța (+43%) și Germania (+13%).

Cea mai puternică armată a Uniunii Europene, în anul 2019, conform indicelui Power Index[5], o are Franța, cu o valoare a indicelui de 0,1584, Franța fiind întrecută de așa state ca: SUA (0,0615), Rusia (0,0639), China (0,0673) și India (0,1065).

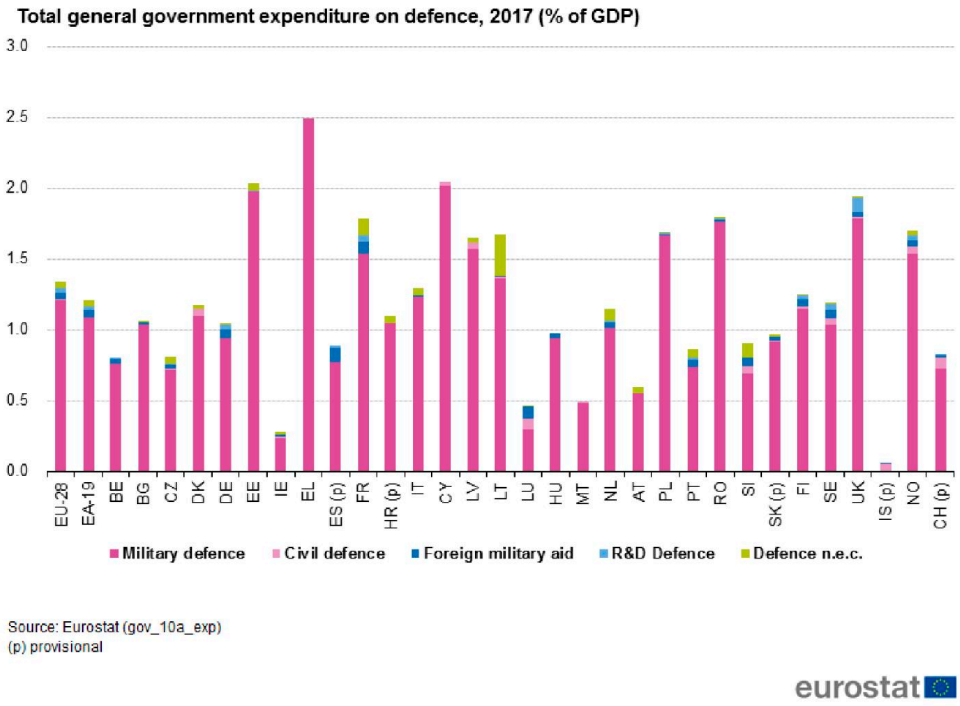

Fig. 1. Cheltuielile totale ale guvernelor statelor UE pentru apărare în anul 2017

Sursă: *Eurostat*

În total, statele din NATO au cheltuit pentru apărare în 2018 aproape 1 000 de miliarde de dolari, aproape 70% reprezentând cheltuielile SUA, deși nu toate acestea sunt destinate apărării aliaților europeni.

Secretarul general al NATO, Jens Stoltenberg a declarat că este în curs o modificare semnificativă în privința bugetelor destinate apărării, având în vedere tentativele de des curajare a Rusiei și cea mai mare modernizare de echipamente întreprinsă de Alianță în ultimele decenii.

Potrivit Alianței, între 2016 și 2020, statele NATO din Europa, inclusiv Turcia, și Canada vor realiza o creștere cumulată a cheltuielilor de apărare de 100 mild. euro.

[5] Ratingul Glogal Firepower include peste 55 de diverși indicatori. În afară de numărul de militari, numărul de tancuri, nave, avioane și alte tipuri de tehnică militară, mai ține cont de nivelul de finanțare a sferei militare, infrastructura de transport a țării, accesul la produsele petroliere și alți factori care pot influența capacitatea de luptă a armatei. Această evaluare nu ține cont de armele nucleare. Din 2019, în acest top, din 137 state face parte și Republica Moldova.

Raportul SIPRI arată că în anul 2018 în Republica Moldova cheltuielile militare au crescut cu circa 13% și au trecut de 34 mil. dolari. Bugetul Ministerului Apărării a crescut în 2019 cu 102 mil. lei față de 2018, ajungând la 736 mil. lei. Pentru anii următori aceste sume urmează să crească, corespunzător: în 2020 – 790 mil. lei, către 2021 – 895 mil. lei, în 2022 – 1,015 mild. lei, 2023 – 1,150 mild. lei, în 2024 – 1,3 mild. lei și către 2025 urmează să ajungă la 1,465 mild. lei. Astfel, putem constata că bugetul militar al Republicii Moldova este printre cele mai mici din lume, regiune, și cel mai mic în comparație cu țările neutre, cele vecine sau comparabile ca mărime, atât în valori absolute, cât și ca procent din PIB, din buget, pe cap de locuitor, la o unitate de personal etc.

Cheltuielile militare ale Republicii Moldova sunt printre cele mai mici din întreaga lume și, practic, cele mai mici din Europa, excepție făcând Islanda, care nu are deloc buget militar. Până și Kosovo alocă de aproape două ori mai mult pentru apărare. Republica Moldova a alocat anul trecut de aproape 10 ori mai puțin ca Georgia și de 18 ori mai puțin comparativ cu Armenia, țări comparabile ca teritoriu și populație și care la fel au făcut parte din fosta URSS. De altfel, bugetul alocat de Republica Moldova pentru apărare rămâne constant în jurul a 0,3-0,5% din PIB deja de mai mult de un deceniu. Asta în timp ce statele din regiune alocă mai mult de 2-3%. Calculate pe cap de locuitor, alocațiile militare ale Republicii Moldova sunt de doar 8 dolari, de 10 ori mai mici ca în Georgia, de 30 de ori ‑ ca în România și de 50 de ori mai mici decât în Rusia. Anul trecut, cheltuielile militare în întreaga lume au crescut cu 2,6%, la nivelul de 1 822 de mild. dolari. A fost al doilea an consecutiv în care s-a înregistrat această tendință (în 2017, creșterea a fost de 1,1%), iar totalul este cel mai ridicat după 1988.

În cazul vecinilor noștri, România s-a angajat să sporească cheltuielile militare până la 2% din PIB, fapt care în ultimii 2 ani nu s-a reușit din cauza procedurilor anevoioase la achiziții. În 2018, cheltuielile militare ale României nu au atins acest prag, ba chiar, procentual, au scăzut față de cele din 2017. Concret, de la 1,81% în 2017, acestea au ajuns anul trecut la 1,79% din PIB, adică 17 007,3 mil. ron. Mai mult, conform proiectului de buget pentru anul 2019, raportat la PIB-ul de 1022,5 mild. ron, procentual, cheltuielile militare ale României rămân pe trendul descendent, pentru acest capitol fiind alocată suma de 18 125 mil. ron, adică 1,77% din PIB. Asta în contextul în care anul trecut, în timpul summitului NATO de la Bruxelles (11 iulie 2018), președintele american, Donald Trump, a îndemnat statele membre NATO să mărească cheltuielile pentru securitate până la 4% din PIB[6].

În afară de cele 2% din PIB ce trebuiesc alocate apărării, la summitul din Wales (Marea Britanie) din 2016, s-a decis ca statele membre NATO să mai aplice un nou standard în ce privește alocarea a 20% din toate cheltuielile pentru apărare achiziției de noi modele de armament. În anul 2017, de această normă s-au ținut România și Luxemburg (câte 34%), Lituania (31%), Bulgaria (30%), Franța (25%), Polonia și Marea Britanie (câte 23%), Italia și Slovacia (puțin peste 20%) [6].

Măsuri concrete de stimulare a cooperării în domeniul securității și apărării. În decembrie 2016, Consiliul European a aprobat planul de punere în aplicare privind securitatea și apărarea. Planul de punere în aplicare stabilește calea de urmat pentru dezvoltarea politicii UE de securitate și apărare.

[6] În alte părți ale lumii, unele state depășesc considerabil această cifră, de ex. Oman (16%), Arabia Saudită (11%) ș.a.

Pe baza Strategiei globale a UE, planul de punere în aplicare se axează pe trei priorități strategice:

• răspunsul la conflictele și crizele externe;

• consolidarea capacităților partenerilor;

• protecția UE și a cetățenilor acesteia.

Printre măsurile concrete care vizează îndeplinirea acestor obiective se numără:

• lansarea unui proces anual coordonat de revizuire privind apărarea (CARD) pentru consolidarea cooperării în domeniul apărării între statele membre;

• stabilirea unei cooperări structurate permanente (PESCO) pentru a consolida cooperarea în domeniul apărării între statele membre care doresc să meargă mai departe în această cooperare;

• instituirea unei capabilități militare de planificare și conducere (MPCC) pentru îmbunătățirea structurilor de gestionare a crizelor;

• consolidarea setului de instrumente de răspuns rapid al UE, inclusiv a grupurilor tactice de luptă ale UE și a capabilităților civile [2].

Începând cu anul 2017, UE oferă pentru prima dată granturi pentru cercetarea de colaborare în domeniul apărării inovatoare tehnologii și produse, finanțate integral și direct din bugetul UE. Fondul creează stimulente pentru ca statele membre să coopereze în vederea dezvoltării în comun a prototipurilor prin cofinanțare din partea bugetului UE pentru a mobiliza finanțarea națională. Proiectele finanțate în faza de cercetare și în faza de dezvoltare nu trebuie neapărat să coincidă.

Programul de cercetare în domeniul securității Orizont 2020 oferă posibilități considerabile pentru dezvoltarea capacităților în această privință. Statele membre și Comisia sprijină misiunile de cercetare, inclusiv dezvoltarea tehnologică în domeniul tehnologiilor cu dublă utilizare. Prin acest program, începând cu 2014, Uniunea Europeană atrage colaboratori din 131 de țări din întreaga lume și a finanțat 13 000 de proiecte de înaltă calitate, alocând peste 74,8 mlrd. euro.

Atunci când statele membre decid împreună să-și unească eforturile, de exemplu împreună să cumpere elicoptere *en gross* pentru a reduce cheltuielile, Comisia le poate acorda, la cerere, sprijin prin oferirea de soluții practice, ajutându-le să semneze acorduri cât mai avantajoase prin reducerea costurilor financiare cu furnizarea, oferirea diferitor instrumente, cum ar fi mostre pentru acorduri-cadru și termeni, consultanță privind structurile de proprietate.

Conform fișei de informare a Fondului European de Apărare pentru ***activitățile de cercetare***, care sunt finanțate complet și direct de către UE, până în anul 2020 se oferă anual 90 mil. euro, iar după 2020 – câte 500 mil. euro. Petru ***activitățile de dezvoltare***, finanțate în proporție de cel puțin 80% de bugetele statelor membre, până în anul 2020 se cheltuie anual 2 mild. euro, iar după 2020 – se vor cheltui câte 4 mild. euro anual. Cofinanțarea din partea UE, adică până la 20%, până în anul 2020, sumele anuale alocate reprezintă 500 de mil. euro, iar după 2020 ele vor ajunge la câte 1 mild. de euro pe an.

Cooperarea UE–NATO. Cooperarea dintre UE și NATO a fost instituită în urmă cu peste 15 ani. Aceasta a dus la dezvoltarea unei game largi de instrumente care oferă o securitate sporită cetățenilor din Europa și nu numai.

La 10 iulie 2018, UE și NATO au semnat o nouă declarație comună. Aceasta stabilește o viziune comună a felului în care UE și NATO vor acționa împreună împotriva amenințărilor comune la adresa securității.

Cooperarea dintre UE și NATO se va concentra asupra unor domenii precum:

- mobilitatea militară;
- securitatea cibernetică;
- amenințările hibride;
- combaterea terorismului;
- femeile și securitatea.

Noua declarație comună evidențiază faptul că eforturile recente ale UE de intensificare a cooperării în domeniul apărării și al securității consolidează securitatea transatlantică.

Declarația se bazează pe obiectivele declarației comune precedente din iulie 2016. Aceasta din urmă are drept obiectiv consolidarea cooperării dintre UE și NATO în șapte domenii strategice, și anume:

- amenințările hibride;
- cooperarea operațională, inclusiv chestiunile maritime;
- securitatea cibernetică;
- capabilitățile de apărare;
- industria și cercetarea;
- exercițiile coordonate;
- consolidarea capacităților.

În decembrie 2016, Consiliul și NATO au aprobat un set comun de 42 de propuneri, iar în decembrie 2017, Consiliul și NATO au aprobat noi propuneri de acțiuni concrete în domenii precum:

- combaterea terorismului;
- femeile, pacea și securitatea;
- mobilitatea militară [2].

Perspectivele creării unei armate unice europene.

Drept urmare a priorităților prieteniei franco-germane de după cel de-al Doilea Război Mondial a fost cooperarea în domeniul forțelor armate. Astfel, a prins contur ideea unui corp de armată european multinațional, care să fie o „forță pentru Europa". În 1992, Eurocorps (Corpul European) a devenit o realitate, cartierul general fiind stabilit la Strasbourg – oraș simbol al reconcilierii de după război și sediu al Parlamentului European. Astăzi Eurocorps poate fi mobilizat sub egida NATO sau UE [6].

Eurocorps este format din cinci națiuni cadru (Franța, Germania, Spania, Belgia și Luxemburg), care asigură comandanții și infrastructura militară. Alți membri (Austria, Polonia, Turcia, Grecia) contribuie cu un număr limitat de personal militar [6].

La nivelul Uniunii Europene, deja există o trupă de intervenție cu 60 000 de militari, trupe terestre, capabile să intervină într-un interval de 60 de zile de la declanșarea unei situații de criză.

Din 2003, UE a lansat peste 30 de misiuni în cadrul politicii de securitate și apărare comune (PSAC). În prezent sunt în curs de desfășurare 10 misiuni civile și 6 misiuni/operații militare în Europa, Africa și Orientul Mijlociu.

În orientările sale politice, în iunie 2014, președintele Comisiei Europene, Jean Claude Juncker, a afirmat că securitatea cetățenilor europeni face parte dintre prioritățile sale. Președintele Juncker a anunțat crearea unui fond european de apărare în discursul său privind starea Uniunii din 2016.

La 30 noiembrie 2016, Comisia a prezentat Planul de acțiune european în domeniul apărării, specificând modul în care acest fond și alte acțiuni pot să sprijine utilizarea mai eficientă de către statele membre a resurselor destinate unei capacități de apărare comune, să consolideze securitatea cetățenilor europeni și să stimuleze o bază industrială competitivă și inovatoare. Inițiativa a fost salutată de liderii UE în cadrul reuniunilor Consiliului European din decembrie 2016 și martie 2017, iar Comisiei i s-a acordat mandatul de a prezenta propunerile pe care le publică astăzi.

La 28 mai 2018, Consiliul a adoptat concluzii privind consolidarea politicii de securitate și apărare comune (PSAC) civile. PSAC civilă reprezintă un instrument important prin intermediul căruia UE își joacă rolul de furnizor de securitate la nivel mondial. Consiliul a identificat acțiuni pen-

tru a spori eficiența PSAC civile la fața locului. De asemenea, a identificat modalități prin care misiunile civile ar putea contribui la abordarea provocărilor în materie de securitate.

În iunie 2018, miniștrii apărării din Franța, Germania, Belgia, Marea Britanie, Danemarca, Olanda, Estonia, Spania și Portugalia au semnat, la Luxemburg, o scrisoare de intenție privind crearea forței militare europene ce va avea rolul mobilizării rapide pentru gestionarea crizelor în întreaga lume.

Există argumente economice solide pentru o mai bună cooperare între țările UE în privința cheltuielilor pentru apărare. Se estimează că lipsa cooperării dintre statele membre în domeniul apărării și al securității costă anual între 25 și 100 de mild. euro. 80% din procedurile de achiziții publice și peste 90% din activitățile de cercetare și tehnologie sunt gestionate la nivel național. S-ar putea economisi până la 30% din cheltuielile de apărare în fiecare an prin punerea în comun a achizițiilor publice.

Abordarea fragmentată în domeniul apărării duce, de asemenea, la suprapunerea inutilă și afectează capacitatea de desfășurare a forțelor de apărare. În UE există 178 de sisteme diferite de arme, în comparație cu 30 în SUA. Există 17 tipuri diferite de tancuri de luptă în UE și doar unul din SUA. În ceea ce privește anumite programe pentru elicoptere, în Europa există mai mulți producători de elicoptere decât guverne care să le poată cumpăra.

În cadrul UE, din cauza suprapunerilor, a capacităților depășite și a barierelor în cazul achizițiilor militare, se irosesc anual peste 26,4 mild. euro. UE ar putea economisi 500 de mil. euro dacă ar exista un sistem colectiv de certificare a munițiilor, iar dacă s-ar folosi în comun vehicule de infanterie, UE ar putea economisi 600 de mil. euro [3].

Este evident că în acest articol n-a fost posibil de cuprins și de analizat încă multe aspecte ce țin de domeniul apărării și, în special, finanțarea acestui domeniu important într-o perioadă plină de provocări la scară globală. Tema finanțării cât mai eficiente a armatei rămâne a fi deschisă pentru multe state ale lumii și urmează a fi subiectul multor cercetări în domeniu.

BIBLIOGRAFIE:

1. Document de reflecție privind viitorul finanțelor UE, Bruxelles 28.06.2017,https://eur-lex.europa.eu/ (accesat: 09.05.2019).

2. https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/defence-security/ (accesat: 09.05.2019).

3. http://www.europarl.europa.eu/ (accesat: 09.05.2019).

4. Kersten Knipp, SIPRI: Bugete militare ridicate la nivel mondial, https://www.dw.com/ro/sipri-bugete-militare-ridicate-la-nivel-mondial/a-43615585 (accesat: 09.05.2019).

5. Оборонные расходы стран - членов НАТО, https://tass.ru/info/5368737 (accesat: 28.05.2019).

6. http://www.europarl.europa.eu (accesat: 04.06.2019).

PERSOANELE DISPĂRUTE ÎN CONFLICTELE ARMATE: UNELE ASPECTE PRACTICO-LEGALE

Andrei COVRIG[1]

PERSONS DISAPPEARED IN THE ARMED CONFLICTS: SOME PRACTIC-LEGAL ASPECTS

This text represents a brief attempt to analyse the phenomenon of persons disappeared in the armed conflicts. It contains the short historical note, the state of the art of national legislation framework with this sense and its concordance with the stipulations of the international law, as well as the issues of implementation efficiency and tools.

Keywords: disappeared persons, identification, armed conflicts, international law.

Istoria rotunjește numărul de victime. O mie și una devine o mie - așa, ca și când o singură victimă nu ar fi existat niciodată. Textul prezentat este o încercare succintă de analăză a fenomenului persoanelor dispărute în conflictele armate și cuprinde o scurtă notă istorică, starea legislației naționale la acset capitol și a concordanței acesteia cu prevederile normelor dreptului internațional, precum și sporirea randamentului instrumentarilui de implementare și realizare.

Protecția eficientă a drepturilor și libertăților omului este un imperativ. Doar o țară care pune acest principiu pe prim plan poate fi considerată ca stat de drept și democratic. Republica Moldova a creat un cadru legislativ care, în linii generale, este în concordanță cu spiritul și cerințele zilelor noastre. Statul a aderat la majoritatea instrumentelor juridice referitoare la dreptul internațional umanitar, inclusiv la cele patru convenții de la Geneva din 1949 și la protocoalele adiționale din 1977.

Sute de mii de familii din întreaga lume nu au vești despre soarta rudelor lor dispărute în conflictele armate și tulburările interne. Indiferent de circumstanțele în care oamenii dispar – în războaie sau devin victime în conflicte interne –, rudele au dreptul să cunoască adevărul despre soarta apropiaților.

Dispărute sunt considerate persoanele locul aflării cărora nu este cunoscut familiilor și (sau) care, în baza unor informații credibile, au fost raportate dispărute în conflictul armat internațional sau neinternațional, în situații de violențe și tulburări în țară sau în orice altă situație în care se cer serviciile unui mediator neutru și independent.

Fenomenul a fost abordat în cadrul Conferinței a XXVIII-a internaționale a Crucii Roșii și Semilunii Roșii organizată la Geneva în decembrie 2003. „Sute de mii de oameni din întreaga lume, – se constată în Declarația finală, – suferă, fără să știe nimic despre soarta membrilor familiei dispărute ca rezultat al unui conflict armat sau violență. Mamele, părinții, soțiile, soții, fiicele, fiii și alte rude vor să pună capăt nesiguranței dureroase și să afle unde sunt cei dragi, care este soarta acestora. Incertitudinea, pe care trebuie să o suporte, generează mari suferințe și furie, care adesea persistă mult după ce se termină situația de violență".

Chestiunea cu persoanele dispărute este relevantă pentru Republica Moldova. Soarta multor conaționali dispariți în timpul

[1] *Andrei COVRIG, colonel (r), fost șef adjunct al șefului Marelui Stat Major al Armatei Naționale, președintele Asociației Absolvenților din Moldova a Centrului Marshall.*

celui de-al Doilea Război Mondial, agresiunii militare sovietice din anii 1979-1989 în Afghanistan și conflictului armat de la Nistru din 1992 este încă neclară.

Dreptul internațional umanitar conține prevederi care vizează limitarea consecințelor conflictelor armate și prevenirea dispariției de persoane, iar familiile au dreptul de a fi informate cu privire la soarta rudelor dispărute. Autoritățile sunt obligate să întreprindă măsuri pentru a preveni dispariția oamenilor și, dacă acest lucru totuși se întâmplă, să ia toate măsurile corespunzătoare pentru căutarea și întoarcerea acestora.

Principiul de bază este expus în patru convenții de la Geneva din 1949 și protocoalele adiționale la acestea din 1977, care se referă la „dreptul familiilor de a fi informate despre soarta rudelor". Conform acestor acte, fiecare parte la conflict este obligată să comunice despre dispariția persoanelor.

Persoanele dispărute fie sunt moarte, fie sunt în viață. În cazul în care sunt ținute în detenție de inamic, au dreptul la protecția oferită de dreptul internațional umanitar acestor categorii de persoane din care fac parte (civili, prizonieri, răniți și bolnavi). În plus, dreptul internațional umanitar contribuie ca cele mai multe dintre persoane să nu fie considerate ca dispărute fără veste.

În conflictului armat, când persoana este lipsită de legături poștale, telefonice și deplasări private, relațiile de familie rebuite să fie recuperate. Aceast lucru este posibil în cazul în care părțile în conflict respectă angajamentul de a promova schimbul de informații și reîntregirea familiilor.

Dacă o persoană este dispărută în legătură cu faptul că partea adversă o are în captivitate sau este spitalizată, dreptul internațional umanitar prevede că acest lucru trebuie să fie comunicat familiei prin:

- înștiințare despre spitalizare, luarea în captivitate sau arestare;
- transmiterea unei fișe poștale privind prizonieratul sau internarea;
- punerea în aplicare a dreptului de corespondență;
- faptul că autoritățile care au persoane captive sunt obligate să dea răspuns.

În cazul în care persoana dispărută fără veste a murit, este mai dificil de a informa familia. Nu exista o obligație pentru partți de a fi identificat fiecare cadavru găsit. Necesară este colectarea de informații care vor ajuta în stabilirea identității persoanelor decedate. Acest lucru ar include un acord privind crearea echipelor de investigații.

Dreptul umanitar nu prevede drepturile familiei de a obține rămășițele celor dragi pentru înmormântare sau identificare. Cu toate acestea, este necesar ca morții să fie tratați uman, înhumați, iar mormintele acestora marcate. Rudele trebuie să aibă acces la locurile de înmormântare, iar osemintele pot fi returnate acestora printr-un acord între părțile interesate, de obicei, după încheierea conflictului.

Măsurile de căutare și identificare a victimelor ar include:

- stabilirea clară a structurilor de comandă în forțele armate și grupările militare în scopul asigurării unui control eficient;
- asigurarea obținerii fără restricții a actelor de identitate;
- înregistrarea tuturor persoanelor expuse la risc;
- înregistrarea deceselor și eliberarea certificatelor respective;
- adoptarea normelor administrative și prevederilor în conformitate cu standardele internaționale recunoscute referitor la arestare, reținere, detenție și prizonierat;
- asigurarea efectivului forțelor armate cu jetoane distinctive;
- instituirea Agenției Centrale de Informații (GIII, art. 123) pentru prizonierii de

război cu misiunea de a colecta informații pe cale oficială și a le transmite țării de origine a prizonierilor. Din 1960, se numește Agenția Centrală de Cercetări;

• instituirea Serviciului de Morminte (G III, art. 120 și 122; GIV, art. 136);

• asigurarea schimbului de știri și mesaje scrise între persoane, din componența forțelor armate (formațiuni) și familiile lor, cel puțin o dată pe lună;

• securitatea și integritatea fizică a tuturor celor care nu participă sau a încetat de a participa la ostilități, inclusiv a persoanelor private de libertate;

• manipularea corespunzătoare cu rămășițele celor morți.

Un aspect important sunt nevoile speciale materiale, financiare, psihologice și juridice în familiile rudelor dispărute. De multe ori acestea au nevoie de ajutorul autorităților și diferitor organizații. Măsurile de urgență pentru satisfacerea nevoilor materiale ale familiilor sunt anticipate prin definitivarea statutului juridic al persoanelor declarate dispărute, precum și poziția juridică a familiilor acestora. Statul are obligația de a efectua anumite măsuri în realizarea angajamentelor internaționale. În funcție de circumstanțe, aceste măsuri se referă la competența autorităţilor central și locale, unul sau mai multe ministere, a puterii legislative, a judecătoriilor, forțelor armate și a altor organe de stat.

Al Doilea Război Mondial. În fosta URSS au existat mai multe statistici referitor la numărul pierderilor umane, inclusiv persoanele dispărute în conflictele armate, fiind stipulate cifrele de la 7 până la 26,6 milioane de cetățeni sovietici care și-au pierdut viaţa. O ultimă versiune oficală[2] a Ministerului rus al Apărării relatează cifra de 11 444 100 persoane ca pierderi militare irevocabile, dintre care 8 668 400 militari și-au pierdut viaţa[3]. Se vede că aceste cifre sunt mai aproape de realitate, ca și numărul aproape egal de prizonieri (4 559 000 soldați sovietici și 4 37300 soldați germani). Din datele expuse reiese că din lagărele sovietice s-au întors 86,5% (3 787 000 prizonieri germani[4]), iar din cele germane – 44,2% (2016 000 sovietici[5]). Numărul prizonierilor sovietici se concordează cu datele din Jurnalul acțiunilor de luptă al trupelor terestre germane, în care se menționează că la 20 decembrie 1942 în prizonieratul german erau 3 350 639 de personae [1]. În primele luni de război după 22 iunie 1941, circa 500 000 de militari și recruți sovietici au fost capturați chiar în drumul către unitățile militare. Din cei dispătruţi fără veste aproximativ 450 000 ‑ 500 000 sunt militarii uciși sau răniţi rămași pe câmpul de luptă ocupat de inamic. Potrivit generalului Krivosheev, din captivitate nu s-au reîntors 1 783 300 de militari. După un control riguros, aproximativ un milion de prizonieri eliberați din lagăre au fost trimiși din nou în tranșee, 600 000 au nimerit în „batalioanele de muncă” – așa-numitele «рабочие батальоны». Cca 339 000 de prizonieri, care s-au compromis în captivitate, au nimerit în lagărele NKVD-iste [2].

[2] În 1993, la desecretizarea mai multor documente din arhive, un grup de cercetatori condus de către generalul rus Grigori Krivosheev a efectuat un studiu statistic referitor la pierderile umane sovietive în războaiele secolului XX.

[3] Militarii care nu mai pot să participe la ostilități: morți, răniți grav (cu dizabilități), persoane dispărute, luați prizonieri. Soldații răniți ușor (cei care vor putea continua să fie puși în funcțiune) aparțin pierderilor sanitare. Numărul de militari morți este definit ca o sumă a pierderilor iremediabile, cu deducerea răniților grav și returnați din captivitatea inamicului sau din spatele frontului inamicului.

[4] Având în vedere cei 220 de mii de cetățeni sovietici care au luat parte la război din partea celui de-al Treilea Reich.

[5] Având în vedere 180 de mii de soldați care au emigrat în alte țări sau s-au întors în patria lor, ocolind punctele de colectare.

Conform datelor statistice, pe front 53 900 de basarabeni și-au pierdut viaţa [3], iar fiecare al patrulea din aceștia este dat ca dispărut fără veste. Impunător este procentul de 0,621 de băștinași căzuți în lupte din numărul total de morți. Din rudele mele, doi unchi, fiind recrutați în toamna anului 1944, și-au pirdut viaţa în luptele pentru orașul filosofului german Kant - Koenigsberg, actualmente Kaliningrad, un centru regional din Federația Rusă. Din circa patruzeci de naționalități din fosta URSS care au avut pierderi umane, foști cetățeni ai RSSM sunt în „topul 15" al „clasamentului morții". 47 242 locuitori din RSS Moldovenească au fost forțați să plece la muncă silnică în Germania.

Cca 20 000 de moldoveni au luptat în armata română împotriva Uniunii Sovietice, dintre care 5 000 au murit, iar 14 129 au fost luați prizonieri. După operația Iași-Chișinău și „eliberarea de ocupația germano-româna", 256 800 de persoane au fost mobilizate în Armata Roșie, iar 40 592 de basarabeni și-au pierdut viaţa pe front în perioada 1944-1945 [4].

După august 1944, când teritoriul de pe malul drept al râului Nistru este controlat de administrația sovietică, sunt efectuate măsuri pentru a „potrivi" datele cu atrocitățile naziștilor. În iunie 1945, Consiliul Comisarilor Poporului din RSSM emite o hotărâre „Cu privire la rezultatele contabilității daunelor și investigarea atrocităților ocupanților germano-români în RSS Moldovenească". Pentru finalizarea cu întârziere a lucrărilor privind contabilizarea daunelor, au fost sancţionați cinci președinți ai comitetelor executive raionale și doi comisari ai poporului. În afară de ilucidarea pierderilor materiale, rezultatele acestei „revizii" mai aveau ca scop și o încărcătură propagandistică și ar fi trebuit să demonstreze duritatea regimului Antonescu pe pământul Basarabiei. Vorba e de 37 475 de persoane spânzurate, morți în închisori și lagăre, precum și 2 603 prizonierii morți ca urmare a condițiilor inumane.

Există și o altă faţetă a problemei pe care fostele autorități sovietice, inclusiv chișinăuiene, o abordau cu ostilitate… Vorba e de compatrioții noștri, adică foștii compatrioți, combatanți în armata română, mulți dintre care morți, răniți și luați prizonieri pe Frontul de Est și în Crimeea. Mulți dintre aceștia ani în șir au „înfundant" lagărele gulagului. Situația și estimările nu pot fi egale cu cele care sunt puse în Rusia sau în alte țări CSI, unde cei care au luptat de partea germană au fost considerați în mod clar trădători. Realitatea însă este că peste 1,8 mil. de sovietici, în majoritate de naționalitate ruși, au luptat în unitățile auxiliare și de poliție germane, iar armata de elberare rusă – POA – în frunte cu generalul Vlasov avea cca două sute de mii de soldați.

Uniunea Sovietică nu a fost parte la Convenția de la Geneva din 27 iulie 1929 privind tratamentul prizonierilor de război. La 12 octombrie 1939, la cererea CICR de a restabili contactele cu Uniunea Societăților Crucii Roșii și Semilunii Roșii din URSS, ambasadorul sovietic la Paris a răspuns că „URSS nu a semnat Convenția privind prizonierii de război din 1929, ceea ce înseamnă că condițiile ei nu sunt obligatorii pentru ea". Misiunile Crucii Roșii în Uniunea Sovietică au fost interzise. Foarte bine sunt cunoscute consecințele: prizonierii pe ambele părți ale frontului sovieto-german au fost privați de ce este mai necesar, sute de mii nu au suportat condițiile inumane și au murit de foame, de frig, de pierderea puterii sau lipsa îngrijirii medicale.

Istoricii, care au obținut acces la documentele sovietice declasificate, au ajuns la concluzia că „însuși Stalin a dorit ca soarta prizonierilor sovietici să fie cât mai teribilă, astfel încât soldații și ofițerii Armatei Roșii nici măcar să nu se gândească de a nimeri

în prizonierat și să lupte până la ultima suflare, deoarece aveau o singură alegere – victorie sau moarte" [5]. După cum se știe, Stalin nu l-a cruțat nici pe fiul său, locotenentul-major Yakov Dzhugashvili, împușcat de naziști într-un lagăr de concentrare.

În pofida faptului că potrivit convențiilor internaționale imediat după încheierea ostilităților prizonierii ar fi trebuit să fie eliberați sau supuși unui schimb, mii de români au avut nefericirea ani la rând să stea în lagărele staliniste.

Contrar prevederilor dreptului umanitar, după război cimitirele și mormintele militare germane și românești au fost devastate și distruse. Restabilirea acestora și grija față de ele este de datoria noastră. Ideea europeană este de a ști și a spune adevărul despre evenimentele trecute. În caz contrar, vom rămâne la poziția precum că eroii noștri pentru voi sunt criminali de război!

Un caz ieșit din comun a avut loc cu câțiva ani în urmă, când persoane neidentificate au devastat cimitirul eroilor români din satul Țiganca. La marginea localității, în vara anului 1941 au fost înmormîntați 1 020 militari români, două sute dintre aceștia fiind neidentificați. Oribil!!! În Italia, de exemplu, în mai multe localități, sunt morminte ale combatanților care au luptat atât în rândurile Rezistenței antifasciste, cât și în armata dictatorului Mussolini, însă în fiecare an, oameni diferiți, cu opinii, religii și politici diferite, vin cu flori la mormintele acestora. Este o mișcare și retrăiri profund umane și creștine.

În contextul raționamentului nostru despre personele dispărute este cu neputință să ocolim **Cartea memoriei,** în șapte volume, dedicată băștinașilor care au rămas pe câmpurile de luptă în ultima conflagrație mondială. Activitatea de cercetare a fost organizată pe baza Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 696 din 20 iulie 2001 „Cu privire la reluarea activităților de elaborare și publicare a Cărții memoriei" [6].

Războiul din Afghanistan. Oarecum nu mai puțin acutală este problema cu compatrioții noștri în număr de douăsprezece mii și jumătate care au participat la conflictul armat din Afghanistan din anii 1979–1989. În această țară asiatică și-au pierdut viața 304 compatrioți de-ai noștri. Soarta a trei militari recrutați din RSS Moldovenească dați dispăruți este neclară, ca și a altor 417 combatanți sovietici.

Concludent este cazul lui **Leonid Vîlcu**, originar din raionul Cimișlia, care pe 4 octombrie 1984, în provincia Parvan, a nimerit în prizonierat. Se știe că soldatul a primit un nume musulman – Azizola și „a acceptat islamul nu în calitate de profundă concepție personală, ci ca o șansă de a supraviețui". Unul din camarazii săi a fost omorât, deoarece „își permitea familiarități exagerate și manifesta ireverență față de Coran". În Republica Moldova, Vîlcu s-a reîntors după nouă ani de pribegie. În captivitate, făcea notițe în speranța să scrie o carte despre acel „război nedrept". A reușit să realizeze această intenție? Nu se știe. Vîlcu a avut o întâlnire cu fostul ministru al apărării Pavel Creangă. Demnitarul i-a înmânat cheia de la un apartament în Chișinău.

Un timp, a trăit în Siria, știe limba persană. În lipsa de profesori, a predat algebra țăranilor și copiilor sirieni. Din Belgia, în 1989 reușește să transmită rudelor că este în viață. După revenire, în anii 1993–1994 a fost student la Universitatea din Cluj-Napoca și apoi a plecat în Occident. În opinia publică, istoria lui Leonid Vîlcu este plină de controverse [7]. În unele documente ale serviciilor de contraspionaj, era considerat trădător și „urma să fie capturat, iar în cazul când acest lucru era imposibil de realizat urma să fie lichidat fizic". Unele referințe invocă implicarea lui Vîlcu în asasinarea prizonierilor, fiind etichetat cu implicarea în mișcarea talibană. Poate fi așa ceva? Sper, cu timpul se va cunoaște.

Viaţa ne oferă diferite ciudăţenii. Soldatul Nikolai Bystrov, trimis după marijuană, rănit şi capturat, a avut să se întâlnească chiar cu legendarul Ahmad Shah Massoud, un lider al rezistenţei antisovietice. Bystrov a fost convertit în islam şi a devenit bodyguardul acestui „comandat de câmp". În 1999 se întoarce împreună cu soţia sa afghană şi fiica la baştină în regiunea Krasnodar a Federaţiei Ruse.

Conflictul armat din 1991–1992 de pe Nistru. Încetarea focului a avut loc după Acordul privind principiile soluționării paşnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, semnat la 21 iulie 1992 la Moscova de către preşedintele Federaţiei Ruse, Boris Elţin, şi Mircea Snegur, preşedintele Republicii Moldova.

Regretabil este însă cu exactitate numărul persoanelor decedate şi dispărute nu a fost stabilit. În Cartea memoriei celor care au căzut în luptele pentru independenţa şi integritatea teritorială a Republicii Moldova există fotografii şi date despre 208 de persoane [8]. Departamentul militar operează cu o cifră de cca trei sute de morţi. Motivele acestei incertitudini au atât rădăcini subiective, cât şi obiective. Fostul combatant şi voluntar de pe malul stâng, din Dubăsari, Vlad Grecu, susţine că, în perioada martie-septembrie 1992, zeci de cadavre neidentificate au fost descoperite de locuitorii satelor de pe Nistru. Potrivit lui Grecu, aceste descoperiri îngrozitoare „sunt dovadă că separatiştii au ucis patrioţi şi intelectuali de pe malul stâng al Nistrului, suspectaţi de colaborare cu autorităţile de la Chişinău".

În comparaţie cu conflictele armate din Caucaz, numărul pierdererilor umane şi al persoanelor dispărute în Republica Moldova este mai mic, însă aceasta nu face ca problema să fie mai puţin acută decât în alte regiuni în sângerate? Conflictul armat de pe Nistru oferă multe lecţii instructive în contextul problemelor legate de prizonierii de război şi persoanele dispărute. Vorba e şi de prizonierii de război din „grupul Ilaşcu". Cazul a primit o evaluare juridică internaţională după „procesul Ilaşcu" la Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Ca parte a Comisiei Unificate de Control a fost creat din partea Chişinăului şi Tiraspolului un grup de investigatori operaţionali pentru a fi precizată soarta persoanelor dispărute. Informaţiile despre activitatea grupului şi rezultate sunt parţiale şi insuficiente. Mult timp în componenţa acestui grup nu a fost nici un reprezentant al Chişinăului. În vara anului 2008 a fost numit un reprezentant de rang înalt din cadrul procuraturii.

Reprezentantul grupului de lucru din cadru Comisiei Unificate de Control, Andrei Ciriac, în cadrul unei mese rotunde desfăşurate de Asociaţia de Drept Umanitar la 9 iune 2009, a comunicat că persoanelor dispărute în conflictul de la Nistru, la moment erau găsite 63 de persoane, identificate 58 cadavre, efectuate 234 exhumări, fiind descrise 131 cadavre, inclusiv la cimitirul chişinăuian „Doina" [8]. Procurorul a relatat că în căutare rămân 41 persoane: 28 din zona separatistă, 10 din Republica Moldova, două din Federaţia Rusă şi o persoană din Letonia.

Chiar dacă numărul celor morţi şi dispăruţi pe malurile Nistrului în 1991–1992 este cu mult mai mic decât al celor din conflictele din Georgica şi Azebaidjean, acest fapt nici pe departe nu face problema mai puţin importantă. Ca şi în cazul conflictului armat din estul Ucrainei, unde la moment avem cca 13 000 de morţi, zeci de mii de persoane dispărute şi sute de mii de persoane intern strămutate.

În acest context, importantă este crearea unui sistem de gestionare a datelor care să ţină cont de interesele familiilor şi de normele recunoscute privind protecţia informaţiilor personale şi respectarea morţilor; stabilirea unor mecanisme care să

asigure participarea a cât mai multor părți interesate în acest proces; stabilirea, prin eforturi comune ale angajaților, a procedurii de inițiere și de tratare a cazurilor; să se recunoască drept act ce urmează a fi pedepsit confiscarea sau distrugerea informațiilor care ar putea fi necesare pentru a stabili identitatea persoanelor dispărute.

Unele concluzii și recomandări. Republica Moldova este parte la actele normative internaţionale în domeniul dreptului conflictelor armate și după proclamarea independenței efectuează măsuri importante pentru a consolida instrumentarul de realizare a normelor dreptului internaţional umanitar, inclusiv prevederile convenţiilor de la Geneva din 12 august 1949 și protocoalele adiționale din 10 iulie 1977.

Constituția Republicii Moldova prevede [9] obligația statului nostru de a se conforma tratatelor internaționale la care este parte (articolul 8 alin. 1). Legea fundamentală prevede supremația normelor dreptului internațional numai pentru tratatele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului (articolul 4).

Republica Moldova a aderat la Statutul Curții Penale Internaționale din 1998. Participarea la această importantă instanță penală internațională este o garanţie în prevenirea dispariţiilor persoanelor protejate în timpul conflictelor armate. Competența Curții Penale Internaționale are în vizor cazurile care implică cele mai grave infracțiuni internaționale: genocidul, crimele de război, crimele împotriva umanității și agresivitatea.

Direcțiile principale privind aplicarea normelor de drept umanitar în Armata Națională a Republicii Moldova sunt definite prin ordinul ministrului apărării nr. 275 din 5 decembrie 2006 „Cu privire la implementarea Regulamentului privind aplicarea normelor de drept al conflictelor armate în Armata Națională". Regulamentul reglementează numeroase aspecte legate de captivitate, modul de detenție a prizonierilor de război și internare. Ordinul definește îndatoririle comandantului adjunct pentru activitatea juridică (ofițer-jurist) în cadrul conflictului armat. Această persoană devine consilier juridic [10], fiind astfel realizate prevderile convenţiilor de la Geneva.

În ceea ce privește protecția socială a familiilor celor dispăruți și morţi în conflictul din 1991–1992 trebuie remarcat că la 5 august 1992 a fost adoptată Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 520 „Cu privire la măsurile prioritare de protecție socială a persoanelor care au participat la ostilități pentru protejarea integrității și independenței Republicii Moldova și acordarea asistenței necesare cetățenilor și familiilor afectate de conflictul militar".

Pe parcurs, legilsativul a adoptat Legea privind veteranii nr. 190-XV din 8 mai 2003. Potrivit mai multor experți, această lege oferă protecție legală și socială pentru familiile celor morți și dispăruți și, spre deosebire de alte acte juridice, operează cu noțiunea „persoane dispărute în conflictul armat".

În cadrul Academiei Militare „Alexandru cel Bun" a Ministerului Apărării sunt studiate bazele dreptului umanitar. În cadrul aplicaţiilor sunt desfășurate exerciții practice cu tematica respectivă. Nu poate fi trecută cu vedera participarea personalului militar în operațiunile internaționale, care reprezintă nu doar o posibiltate inedită de documentare și implementare practică a prevederilor dreptului umanitar, dar și de acumuare de experienţă necesară pentru militarii armatei.

În cadrul Armatei Naționale există, în corespundere cu o decizie a legislativului, o unitate specială, așa-numitul Batalion 22 de menținere a păcii. Instruirea efectivului se desfășoară pe baza unui program special elaborat. Activitatea unității se desfășoară în conformitate cu articolul 7 al Legii Republicii Moldova privind participarea în

operațiunile internațiunile de menținere a păcii. Programul prevede o serie de sesiuni în materia convenţiilor de la Geneva. Militarii studiază, pe lângă problemele generale, aspecte care ţin de tratamentul uman al populaţiei civile.

Potrivit experţilor străini, militarii moldoveni se descurcă bine cu sarcinile lor. Acest lucru este evidenţiat prin participarea unităţilor moldoveneşti în reglementarea post-conflict în Irak şi Kosovo, precum şi operaţiunile ONU în unele sate africane.

Acordurile interguvernamentale joacă un rol important în ceea ce priveşte îngrijirea mormintelor de război şi în căutarea persoanelor dispărute. Astfel de acorduri sunt încheiate cu România, Germania şi Ungaria. Din 20 mai 2006, pe strada Doina, la marginea Chişinăului a fost amenajat un cimitir cu osemintele militarilor germani căzuţi în cel de-al Doilea Război Mondial. Teritoriul de aproximativ trei hectare a fost repartizat de guvern. Secţiunile cimitirului sunt desemnate simbolic prin grupuri de cruci de granit. Pe plăci sunt scrise numele şi prenumele foştilor combatanţi.

În satul Ţiganca, raionul Cantemir, din 2006 a fost reamenajat Cimitirul memorial al eroilor români căzuţiîn în luptele din vara anului în 1941. Acesta a fost reconstruit la iniţiativa Biroului Naţional pentru Comemorarea Eroilor al guvernului român. Poarta monumentală şi tripticul, aduse din diferite judeţe din România, sunt realizate în stil naţional. În preajma cimitirului este o mică biserică a Mitropoliei Basarabiei.

Se cer eforturi pentru îmbunătăţirea suportului material şi pregătirea specialiştilor pentru identificarea rămăşiţelor umane neidentificate, precum şi echipament adecvat, inclusiv pentru o analiză genetică, ceea ce este greu de realizat.

Important este ca personalul militar să aibă jetoane de identificare. Necesară este revenirea la practica emiterii în armată a actelor normative anuale care ar determina procedeele de studiu şi introducere în trupe a prevederilor actelor juridice internaţionale. Vorba este de ordinele anuale, recomandări metodico-organizatorice, includerea tematicii respective în proramele de pregătire de luptă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. http://www.historia.ru/1999/01/krivosheyev01.htm
2. Кривошеев Г. Ф. и др. Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооружённых сил: Статистическое исследование / Под общ. ред. Г. Ф. Кривошеева. — М.: Олма-Пресс, 2001. — 608 с. — ISBN 5-224-01515-4.
3. Филимошин М. В. Людские потери вооружённых сил СССР. — 4. — Мир России, 1999. — С. 92—101.
4. Istoria Republicii Moldova: din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre / Ассоциация учёных Молдовы им. Н. Милеску-Спэтару: Elan Poligraf, 2002.
5. Yuri Teplyakov, *Pe cealaltă parte a frontului*, Moscova News, 13 mai 1990.
6. Cartea Memoriei celor căzuţi în luptele pentru independenţa şi integritatea Republicii Moldova (Книга Памяти павших в боях за независимость и территориальную целостность Республики Молдова). Концепция, селекция и подготовка материалов Ольги Кэпэцинэ, Ассоциация «Солдатские матери». Кишинев, 2000. Концерн «Presa».
7. Ion Xenofontov, *Războiul din Afghanistan în memoria participanţilor din Republica Moldova (1979–1989). Realitate istorică şi imaginar social* / Red. şt. C. Manolache. Iaşi, Editura Lumen, 2010, 544 p.
8. http://www.newsmoldova.ru/news.html?nws_id=227116&date=2004-02-04
9. Конституция была принята 29 июля 1994 года и вступила в силу 27 августа 1994 г.
10. Обязанности юридических советников в мирное и военное время основываются на требованиях статьи 82 Дополнительного протокола I к Женевским конвенциям 1949 года о защите жертв войны от 8 июня 1977 года и других нормативно-правовых актов.

ORGANELE DE DREPT ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA. INTRODUCEREA DREPTULUI RUSESC ÎN BASARABIA

Artur LEȘCU[1]

LAW ENTITIES IN MOLDOVA IN THE XVIIIth - EARLY XIXth CENTURY. INTRODUCTION OF RUSSIAN LAW IN BESSARABIA

The article, based on documentary material, shows that with the annexation of Bessarabia the Russian imperial authorities have started implementing the entire complex Russian law system. For some time, the region was given the right of autonomy, with the gradual introduction of centralizing elements under the close supervision of Russian authorities, represented by general governor, military and civilian governors. In the field of law, the provisions of the domestic law have been preserved and respected. At the same time, however, the rigors of Russian law began to be implemented.

Keywords: Moldova, Bessarabia, prison, appeal, arrest, law, governance.

Odată cu anexarea Basarabiei a și început organizarea administrației teritoriului nou-încorporat. Din considerente tactice, țarismul s-a decis inițial să acorde o oarecare autonomie regiunii, cu introducerea treptată a elementelor centralizatoare sub supravegherea atentă a guvernatorilor generali și a guvernatorilor militari ai regiunii. Până la anexare, în Basarabia, ca și pe întreg teritoriul Țării Moldovei, exista un complex de norme juridice care reglementau toate domeniile vieții sociale. Pe lângă dreptul cutumiar, sau *„obiceiul pământului”,* inspirat din dreptul romano-bizantin, o importanță tot mai mare revenea dreptului scris, regulilor juridice scrise, inspirate de asemenea din dreptul romano-bizantin, fiind adaptate cerințelor epocii [1, p. 80]. Printre ele putem menționa Ecloga – culegere de norme juridice din sec. al VIII-lea, care se referă în principal la dreptul civil; Basilicalele – coduri juridice din sec. VIII – IX, păstrate în vigoare până în sec. al XIX-lea; „Exabiblul lui Constantin Armenopol” – culegere de legi apărută în Grecia și utilizată în Moldova și în Basarabia până în sec. al XIX-lea [2, p. 75]; „Carte Românească de învățătură de la pravilele împărătești”, editată în 1646 la Iași de către domnul Vasile Lupu, care conținea legile scrise de drept civil, penal și de procedură [Ibidem, p. 76]. Practica juridică din Țara Moldovei, precum și din Basarabia sub ocupație rusă a fost influențată de „Pravilniceasca Condică” (manualul de legi al lui Ipsilanti), apărută în 1775, care reglementa activitatea instanțelor de judecată în baza regulilor precise de procedură și delimitare exactă a competențelor diferitelor instanțe judecătorești [Ibidem, p. 92]. De o mare importanță era și „Codul Calimachi” (Condica Țivilă a Moldovei), apărută la Iași în 1817, dar care era cunoscută și utilizată și în Basarabia, conținând unele prevederi preluate din Codul Civil francez, fapt considerat inadmisibil pentru Imperiul Rus [Ibidem, p. 93]. Un adevărat cod civil, foarte popular în Moldova și în Basarabia, prezenta Manualul juridic al lui Andronache Donici, editat la Iași în anul 1814 [Ibidem, p. 94].

[1] *Artur LEȘCU, doctor în istorie, Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport.*

Toate aceste codice și coduri alcătuiau un adevărat sistem de drept, adaptat timpului și societății românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, puternic influențat de teoriile moderne ale jurisprudenței europene.

În baza legislației existente în Țara Moldovei în perioada premergătoare anexării Basarabiei funcționa și o structură complexă de instituții judecătorești, modernizată în perioada domniei lui Constantin Mavrocordat în spiritul teoriilor iluminiștilor europeni. Dregătoriile administrative au fost separate de cele judecătorești, au apărut judecători profesioniști, salarizați din partea statului pentru serviciile prestate. Procesul de judecată a devenit unul public și egal pentru toți, stăpânii de moșii pierzând în cea mai mare parte dreptul de a judeca locuitorii. Domnul și Divanul au rămas în continuare organul judecătoresc suprem și instanță superioară de apel [3, p. 46]. În cadrul sistemului judecătoresc au fost înființate 4 instituții responsabile de soluționarea litigiilor: Divanul judecătoresc, Departamentul al doilea judecătoresc, Departamentul afacerilor criminale, Departamentul afacerilor străine.

Divanul judecătoresc era compus din 4 logofeți, 4 vornici, un vornic al obștilor, marele spătar și vornicul de aprozi. În atribuțiile Divanul intrau examinarea și judecarea tuturor litigiilor civile privitoare la mari sume de bani și averi, el fiind totodată și instanța superioară de apel. *Departamentul al doilea judecătoresc,* compus din 4 membri, judeca litigiile civile de o mai mică importanță și pentru sume bănești mai mici. *Departamentul afacerilor criminale*, compus tot din 4 membri, judeca procesele criminale. *Departamentul afacerilor str*áine la fel era compus din 4 persoane și cerceta litigiile dintre cetățenii Moldovei și supușii străini [4, p. 77]. Toate departamentele erau compuse din boieri – judecători, care întocmeau pentru domnul Moldovei anaforale sau rapoarte scrise în vederea pronunțării sentinței de către domn. La nivel local, în ținuturi, ispravnicii au obținut puteri judecătorești, soluționând cazuri civile și penale minore. În paralel, în cadrul isprăvniciilor au apărut judecători profesioniști, cu dreptul de judecată în cazul lipsei ispravnicilor. Schematic, structura instituțiilor judecătorești din Moldova poate fi prezentată în după cum urmează:

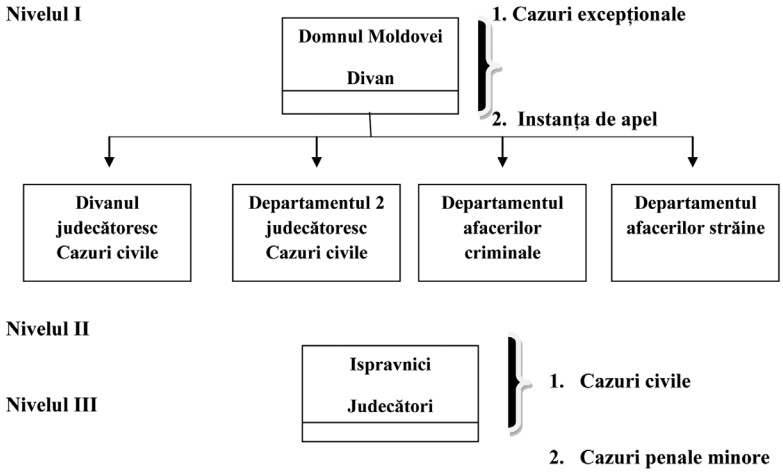

Fig. 1. Schema sistemului judecătoresc din Principatul Moldovei[2]

[2] Schema a fost alcătuită de către autor în baza lucrării lui A. Agachi. *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*. Chișinău: Pontos, 2008, p. 86.

Organele judecătorești erau secundate de un sistem de instituții responsabile de menținerea ordinii publice; deși, la prima vedere, greoi și multieșalonat, acest sistem era unul bine gândit, închegat și eficient. Asigurarea ordinii publice era prerogativa Hătmăniei, Agiei, Armășiei și Isprăvniciei, fiecare dintre ele fiind învestită cu obligațiuni concrete și bine definite. Rolul principal în menținerea ordinii publice revenea Hătmăniei, instituție care, pe lângă îndatoriri militare, era responsabilă de menținerea ordinii publice în orașele Galați, Focșani și în unele mahalale ale Iașului, precum și de prinderea și reținerea tuturor criminalilor din țară [5, p. 86]. Marele hatman avea în subordinea sa pe:

- căpitanul de lefegii cu 26 de slujbași, care menținea ordinea publică în mahalaua Feredeielor din Iași și prindea pe toți răufăcătorii [Ibidem, p. 87];
- marele căpitan cu 29 de călărași, care răspundeau de ordinea publică în mahalaua Tătărășei din Iași;
- căpitanii de margine, care păzeau hotarele țării și prindeau hoți, fugari, contrabandiști, vagabonzi etc.;
- porușnicul cu 22 de călărași, care asigura ordinea publică în mahalaua Muntenele din Iași;
- baș-bulucbașul, care supraveghea ordinea publică în mahalaua Broșteni din Iași [Ibidem, p. 88].

Asigurarea ordinii publice în capitala Moldovei, orașul Iași, cu excepția mahalalelor, care erau supravegheate de Hătmănie, intra în aria de răspundere a Agiei, în frunte cu vel-aga [Ibidem, p. 67].

Paza închisorilor, executarea pedepselor capitale, aplicarea pedepselor corporale prezenta funcția Armășiei în frunte cu vel-armașul, care avea în subordinea sa armășei, zapcii și alte categorii de slujbași [Ibidem, p. 68]. În ținuturi, funcțiile polițienești erau îndeplinite de către isprăvnicie, în frunte cu ispravnicul.

Ceea ce ține de locurile de detenție, pentru astfel de servicii în Țara Moldovei erau utilizate mănăstirile cu regim special, cum ar fi cele din Dobrovăț în Vaslui, din Bisericani și Pângărați în ținutul Neamț. Totodată, pentru detenție puteau fi utilizate beciurile boierești, grosurile (închisorile), temnițele și ocnele [6, p. 487]. Către începutul secolului al XIX-lea, în Moldova existau 2 temnițe (la Târgu Ocna și la Iași) și 13 închisori [Ibidem, p. 494], însă niciuna dintre ele nu era amplasată în Basarabia. Toți delincvenții prinși la est de râul Prut erau aduși să-și ispășească pedeapsa în temnița din Iași, cum ar fi cazul lui Ion Dercop, Ion Pașcan, Murgul Cujba și Parfenie Galațan, prinși în vara anului 1808 în ținutul Orheiului și transferați la Iași [7, d. 121, f. 37]. Numărul deținuților era destul de mic, oscilând în jurul a 60 de persoane. Astfel, la ziua de 13 august 1808, în temnița din Iași erau ținute sub arest 61 de persoane [Ibidem, f. 38 verso], la 1 octombrie 1808 – 63 de persoane [Ibidem, f. 40], la 22 octombrie 1808 – 59 de persoane [Ibidem, f. 44], la 28 noiembrie 1808 – 60 de persoane [Ibidem, f. 52 verso], la 1 ianuarie 1810 – 79 persoane [1, d. 1392, f. 4], în perioada februarie-aprilie 1810 – 58 [Ibidem, f. 6 verso], la 1 septembrie 1810 – 106 persoane [Ibidem, f. 38]. Dintre cei 61 de deținuți aflați la ziua de 13 august 1808 în temniță, 28 erau condamnați pentru furt, ceea ce reprezenta 46% din numărul total al celor arestați. În numărul furturilor predomina furtul cailor (17 persoane – 28%) și animalelor domestice. Pe locul secund se situau cazuri de jaf – 7 deținuți (11%) și de omor – 7 deținuți (11%). În continuare urmau: bătăi – 2 persoane (3%), tentativă de omor – 1 (1,6%), la 17 deținuți (27,4%) infracțiunea nu a fost identificată. Important este faptul că crimele grave (omorul) constituiau doar 11% din numărul total al crimelor.

Dreptul penal românesc, legiferat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Pravilele lui Vasile Lupu și Matei Basarab, prevedea următoarele pedepse: scoaterea ochilor, tăierea mâinilor, tăierea în bucăți, însemnarea pe nas, arderea de viu, arderea cadavrelor, plimbarea cu pielea goală și bătaia publică, legarea de cozile cailor, spânzurătoarea, decapitarea, munca în mine, surghiunul, bătaia, cazna, rușinarea, amenda, confiscarea averii, despăgubirea, azilul în biserică, dezmoștenirea copiilor, tăierea limbii, moartea prin sabie, tăierea organului sexual, raderea părului, tragerea în țeapă, legarea de stâlp, înecarea, jugul, înțelegerea între părți (compoziția) [6, p. 490]. Ținem totuși să menționăm că majoritatea pedepselor enumerate mai sus nu au rezistat timpului, dispărând din practica judecătorească spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Caracterul uman al dreptului românesc poate fi observat din numărul celor condamnați la ocne – 16 persoane și la pedeapsa capitală – 6 persoane, ceea ce constituia 21% din numărul total al celor încarcerați în vara anului 1810 (106) [7, d. 1392, f. 12].

Imediat după anexare, guvernul rus a început implementarea sistemului de drept specific acestei țări. Inițial, din dreptul rus a fost introdus în Basarabia dreptul penal și legislația privind organele de poliție. Conform prevederilor Regulamentului din 2 august 1812 „Înființarea administrației provizorii în regiunea Basarabiei" [8, p. 325] și „Așezământului organizării oblastei Basarabiei" din 1812, precum și instrucțiunilor pentru îndeplinire elaborate de către amiralul Pavel Ciceagov și adresate guvernatorului civil Scarlat Sturza, regiunea a primit un sistem de guvernământ prost gândit, elaborat în grabă și cu multe deficiențe. O atenție sporită era acordată menținerii ordinii de drept și a legislației, prin înființarea sistemului judecătoresc. Toate aspectele legate de probleme juridice și de drept erau concentrate în cadrul Primului departament. Inițial, litigiile apărute între locuitori, chiar și cele penale, urmau să fie rezolvate în baza dreptului autohton. Structural, Primul departament, care reprezenta sistemul judecătoresc, era divizat în trei colegii – judecătoria civilă, judecătoria penală, poliția. De menționat este faptul că majoritatea absolută a funcționarilor acestor colegii o alcătuiau moldovenii. Așadar, în cadrul colegiului judecătoresc, alcătuit din 4 persoane, toți erau moldoveni. Colegiul penal, alcătuit și el din 4 persoane, avea în rândurile sale numai un ofițer superior rus, restul fiind tot moldoveni. Și numai colegiul executiv (poliția), având în componență doar o singura persoană, era prezidat de către un ofițer superior rus [9, p. 114]. Organele de poliție înființate în Chișinău și în cele 5 cetăți – Hotin, Bender, Akkerman, Ismail și Chilia – activau numai în raza acestor localități și se bazau exclusiv pe legislația rusă [Ibidem, p. 121].

Pasul următor în ce privește limitarea prevederilor dreptului național și impunerea dreptului rusesc a fost întreprins la 29 aprilie 1818, când, cu prilejul vizitei lui Alexandru I la Chișinău, a fost promulgată legea „Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabia". Organul suprem de conducere al Basarabiei era *Consiliul Suprem*, care avea prerogative administrative și judecătorești, fiind o instanță supremă executivă, administrativă și judecătorească. Conducerea efectivă a regiunii era divizată în două părți componente – executivă (guvernul) și judecătorească. Instituții supreme judecătorești în Basarabia erau Tribunalul penal regional, alcătuit din președinte, trei consilieri și un asesor, și Tribunalul regional civil, compus, la rândul său, din președinte și 4 consilieri. Președinții ambelor tribunale, împreună cu câte un consilier, erau numiți nemijlocit din partea statului, iar ceilalți membri ai

tribunalelor erau aleși de către nobilimea locală, cu aprobarea guvernatorului general [8, p. 329]. Dreptul civil se baza pe drepturile și obiceiurile moldovenești, iar cel penal – pe legislația rusă.

Instanța judecătorească inferioară era reprezentată de către judecătoriile ținutale, care erau responsabile de soluționarea tuturor delictelor și litigiilor, civile și penale. Toate litigiile erau divizate în trei categorii: 1) penale, 2) de anchetă, 3) civile [10, p. 133]. Judecătoriile erau alcătuite dintr-un judecător și doi membri [11, p. 78] aleși de către nobilimea locală. Pe parcursul examinării dosarului, până la pronunțarea sentinței finale, inculpatul, prin hotărârea tribunalului, putea fi lăsat în libertate, lăsat în liberate prin cauțiune sau ținut în arest. Arestul inculpaților se efectua numai în cazuri concret stabilite, și anume – în caz de omor, blasfemie, incendiere, tâlhărie, viol, de furt al bunurilor materiale în sumă de peste 100 de ruble [Ibidem, p. 79].

În strânsă legătură cu tribunalele activa și poliția locală, înființată în Chișinău, cetățile, care, în general, erau și reședințe ținutale, și în unele centrele ținutale. Supravegherea funcționării corecte a legislației era pusă în seama procurorului regional și a procurorilor ținutali.

În primii ani după anexarea Basarabiei, în perioada regimului cvasiautonom al acesteia în cadrul Imperului Rus, în sistemul administrativ local nu au survenit schimbări radicale, păstrându-se multiple elemente similare cu cele în vigoare în Țara Moldovei. Totuși, în pofida faptului că în mod oficial a fost instituit un regim de autonomie al Basarabiei în cadrul imperiului, limitarea treptată a legislației autohtone a început, practic, simultan cu instaurarea guvernării imperiale în regiune. Limitarea întrebuințării „obiceiului pământului" s-a început în anul 1813, când în regiune a fost introdus dreptul penal rus, iar rușii au fost scoși de sub jurisdicția organelor judiciare locale. Tot atunci organele polițienești au fost organizate potrivit legislației ruse [12, p. 90]. Procesul a continuat în anii 1816 – 1818, când în Basarabia a fost introdus dreptul public rus, și treptat limitată utilizarea dreptului civil local, el fiind interzis în ținuturile Ismail și Akkerman (Cetatea Albă). A urmat ucazul imperial emis la 20 februarie 1820, conform căruia, în caz de dezertare a ostașilor din cadrul armatei țariste, locuitorii Basarabiei, bănuiți de participare la pregătirea dezertării, urmau a fi trași la răspundere conform legislației imperiale [13, p. 56]. După doi ani, mai exact în anul 1823, a fost emisă legea prin care se stipula că toate litigiile judiciare din Basarabia legate de problemele patrimoniale și de moștenire trebuiau să fie soluționate în conformitate cu legislația centrală, adică cu cea rusă [14, p. 1017].

Prezintă interes faptul că această hotărâre nu a ocolit nici nobilimea autohtonă – categorie socială privilegiată care prezenta sprijinul țarismului. Nobilimea locală, egalată în drepturi și privilegii cu cea din imperiu la 15 aprilie 1824, în cazuri penale, cădea sub incidența legislației imperiale, cu aprobarea deciziilor de către senat [15, p. 257]. Totuși, și în continuare majoritatea litigiilor și cazurilor juridice de ordin administrativ și penal, apărute între reprezentanții populației autohtone din Basarabia, erau soluționate în temeiul legislației și obiceiurilor locale.

Un număr mare de dosare îngreuna activitatea tribunalelor regionale, cu atât mai mult că, în foarte multe cazuri, populația locală, nefiind satisfăcută de hotărârile adoptate, apela la instanțele superioare pentru revizuirea respectivelor sentințe. În dorința de a facilita examinarea cât mai judicioasă și profesională a dosarelor trimise în apel, la 16 martie 1822, în Sankt Petersburg, la sugestia secretarului de stat,

contele A. Capodistria, un vechi amic al lui Alexandru Sturdza, a fost instituit Comitetul provizoriu pentru revizuirea plângerilor expediate pe adresa administrației regionale a Basarabiei. Peste 3 ani, în anul 1825, acest comitet a fost desființat, iar toate dosarele de apel au fost transmise celui de-al doilea departament al senatului, abilitat cu examinarea dosarelor traduse în prealabil din limba română în cea rusă și ținându-se cont de legislația autohtonă [16, p. 132].

Procesul de substituire a prevederilor dreptului autohton cu cel imperial s-a intensificat odată cu abolirea autonomiei Basarabiei. Din aria dreptului autohton au fost excluse, în primul rând, toate cazurile care vizau problemele financiare, imobiliare, ipotecare, creanțe, moștenire, cazuri de faliment etc. În felul acesta, la legislația rusă au fost ajustate, începând cu 11 octombrie 1828, toate cazurile de creanță, din 8 mai 1830 – de faliment [17, p. 672], din 12 septembrie 1832 – cele privind litigiile referitoare la aplicarea ratei dobânzii [18, p. 593], din 10 iunie 1836 – de vinderecumpărare a moșiilor [19, p. 681]. Ultima ordonanță anula prevederile obiceiului pământului privind tranzacțiile imobiliare, ajustând practica la legislația rusească, sub pretextul lipsei unor asemenea tradiții în dreptul autohton.

Dacă reducerea drastică a aplicării dreptului autohton în domeniul comercial și penal încă putea fi explicată, atunci prin eliminarea acestuia din domeniul dreptului civil se urmărea un singur scop – de a reduce Basarabia și din punctul de vedere al legislației la nivelul de simplă provincie rusească. Începutul a fost pus prin aplicarea în Basarabia a unui set de legi privind contracararea desfrâului și vagabondajului. Așadar, la 9 noiembrie 1831, în regiune au fost impuse prevederile ucazului țarului din 5 noiembrie 1829 privind exilarea în Siberia a persoanelor desfrânate, prin care această practică s-a extins și asupra țăranilor moldoveni [20, p. 191]. La 19 februarie 1832 a fost promulgată, pentru Basarabia, legea imperială privind prinderea vagabonzilor cu vârstă între 17 și 25 de ani [21, p. 69]. La 24 aprilie 1856 legea a fost înlocuită cu una nouă, care se referea la toți vagabonzii, fără deosebire de vârstă și gen. Conform acestei legi, toți vagabonzii reținuți în Basarabia erau expulzați la locurile lor de baștină sau trimiși în armată. Excepția era făcută numai pentru cei care se declarau originari din Principatele Române. Aceștia erau ținuți sub arest până la clarificarea cazului, deoarece foarte mulți ruși, fugind din Rusia pentru a se salva de iobăgie și de pedepse, afirmau că sunt băștinași din Principatele Române [22, p. 242]. Insistând asupra carențelor legilor pământene referitoare la soluționarea diverselor litigii, autoritățile centrale au introdus, începând cu 30 noiembrie 1832, examinarea tuturor litigiilor dintre mazili de către senat [23, p. 882]. Drastic a fost redusă aria întrebuințării dreptului pământului după aprobarea legii despre țărani din 24 ianuarie 1834. În localitățile rurale au fost înființate judecătoriile sătești, supravegheate de către un avocat. Activitatea acestor judecătorii se limita la soluționarea unor conflicte minore în baza dreptului pământului. Sub jurisdicția lor căzuseră conflictele interpersonale, bătăile, excluzând omuciderile și mutilările grave, furturile și escrocheriile cu valoare de până la 10 ruble asignate, litigiile imobiliare și de moștenire cu valoare de până la 50 de ruble asignate [24, p. 79]. Celelalte cazuri intrau sub incidența jurisdicției imperiale. Prin astfel de procedee, autoritățile centrale au încorporat dreptul pământului în legislația rusească. Într-o manieră similară, autoritățile ruse au procedat și în cazul completării legislației autohtone privind litigiile, destul de frecvente, legate de zestre. În actul

legislativ din 15 decembrie 1847 era stipulat că, în cazul în care litigiile apărute din acest punct de vedere nu vor putea fi soluționate în baza prevederilor Codului lui Armenopulo, lucrărilor lui Donici și Hrisovului domnesc din 28 decembrie 1785, atunci se va recurge la legislația rusă [25, p. 902].

Concomitent, demarase și procesul de instituire a sistemului penitenciar, alcătuit dintr-o întreagă rețea de închisori și locuri de detenție. Pentru început, în lipsa închisorilor pe teritoriul proaspăt încorporat, autoritățile ruse au instituit camere de arest în cele 5 cetăți din regiune, în care erau ținuți sub arest nu numai militari, ci și persoane civile. Cu timpul, în principalele orașe din regiune au fost înființate închisori orășenești. În anul 1818 existau deja 7 închisori în localitățile Chișinău, Hotin, Bălți, Tighina (Bender), Cetatea Albă (Akkerman), Reni și Ismail, iar în anul 1831 a fost organizată și închisoarea din Leova, în total fiind 8 la număr, completate cu trei popase fortificate din Enichioi, Sacarlâc și Edinburno. Construcția, reparația și întreținerea închisorilor era finanțată din bugetul regional.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Curpăn V.-S. Istoria dreptului românesc. Iași: StudIS, 2014, 263 p.
2. Negru I. Istoria dreptului românesc. Lugoj: Nagord, 2014, p. 172 p.
3. Chisari-Lungu O. Unele considerațiuni privind procesul de modernizare a justiției în Moldova și Valahia până la unirea Principatelor. În: Revista Națională de Drept, Chișinău, nr. 10, 2016, p. 45-49.
4. Agachi A. Participarea guvernatorului civil Scarlat Sturdza la organizarea administrației Basarabiei (1812–1813). În: Revista de istorie a Moldovei, nr. 1 (109), ianuarie-martie 2017, Chișinău, 2017, p. 71-93.
5. Agachi A. Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806–1812). Chișinău: Pontos, 2008, 388 p.
6. Ștefan B. Istoria și reforma închisorilor românești. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XVII, București, nr. 5-6, 2006, p. 485-512.
7. ANRM, F. 1, d. 121, f. 37.
8. Boldur Al. Istoria Basarabiei. București: Editura Victor Frunze, 1992, 544 p.
9. Материалы для новейшей истории Бессарабии. În: Записки Бессрабскаго статистическаго комитета. Том третий. Кишинев: Типография Областного правления , 1868, с. 105-154.
10. Agachi A. Așezământul de organizare administrativă a Basarabiei din 29 aprilie 1818. În: Akademos. Revista de știință, inovare, cultură și artă, nr. 3(34), Chișinău, 2014, p. 127-137.
11. Устав образования Бессарабской области 1818 г. Кишинев, 1818, 216 с.
12. Agachi A. Participarea guvernatorului civil Scarlat Sturdza la organizarea administrației Basarabiei (1812–1813). În: Revista de istorie a Moldovei, nr. 1 (109), ianuarie-martie 2017, Chișinău, 2017, p. 71-93.
13. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г., nr. 28151, Том XXXVII. Санкт-Петербург: Второе отделение собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830, 983 с.
14. Полное Собрание законов Российской империи с 1649 г., nr. 29486, Том XXXVIII. Санкт-Петербург: Второе отделение собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830, 1354 с.
15. Полное Собрание законов Российской империи с 1649 г., nr. 29869, Том XXXIX. Санкт-Петербург: Второе отделение собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830, 405 с.

16. Leșcu A. Evoluția legislației punitive în Basarabia sub ocupația imperială rusă în prima jumătate a sec. XIX. În: Buletin științific al tinerilor istorici. Materialul Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători. Seria nouă, I (VI). Chișinău: Tipografia "Bons Offices", 2012, p. 131-133.

17. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 1, том VI, закон nr. 4691. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии,1832, 844 с.

18. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 1, том VII, закон nr. 5598. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1833, 1409 с.

19. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 1, том XI, закон nr. 9289. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1837, 895 с.

20. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 2, том VI, закон nr. 4929. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1832, 703 с.

21. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 1, том VII, закон nr. 5148. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1833, 1409 с.

22. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение1, том XXXI, закон nr. 30426. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857, 1110 с.

23. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 1, том VII, закон nr. 5793. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1833, 1409 с.

24. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 1, том IX, закон nr. 6739. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1835, 891 с.

25. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, отделение 1, том XXII, закон nr. 21794. Санкт-Петербург: Второе отделение Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1848, 950 с.

MIȘCAREA MIGRAȚIONISTĂ DIN BASARABIA CA FORMĂ DE PROTEST FAȚĂ DE ABUZURILE ADMINISTRAȚIEI RUSE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA

Anatolie LEȘCU[1]

MIGRATION MOVEMENT FROM BESSARABIA AS A PROTEST AGAINST THE ABUSES OF THE RUSSIAN ADMINISTRATION IN THE SECOND HALF OF THE XIXth CENTURY

In this article, based on the original archive documents, the struggle of Bessarabian Romanians with the abuses of Russian administration is shown. One of the forms of the population's opposition was the migration to the North Caucasus.

Keywords: Bessarabia, North Caucasus, migration, abuse, Russian administration, village.

După Războiul Crimeii, opoziția populației față de regim și brațul său armat era manifestată preponderent în mod individual, formă caracteristică de comportament opozițional la moldoveni, popor cu un pronunțat psihic individualizat. Forma cea mai răspândită și populară de protest contra abuzurilor au reprezentat plângerile individuale sau colective.

O altă formă de protest era abandonarea de către localnici a satelor și strămutarea lor (fuga) fie pe alte moșii, fie în alte regiuni ale imperiului. Dacă abandonarea locuințelor și mutarea în alte locuri din interiorul Basarabiei era o mișcare spontană, cu un pronunțat caracter individual, atunci migrarea populației peste hotarele regiunii a căpătat forme organizate. La începutul decadei a șasea a secolului al XIX-lea, în Basarabia a prins rădăcini un zvon precum că țarul a emis o înaltă hotărâre prin care a permis tuturor celor dornici din Basarabia să se transfere cu traiul în Crimeea și Caucaz, unde ei vor fi îndestulați cu pământ [1]. Inițial, mișcarea a cuprins ținutul Chișinău, localitățile Hâncești, Logănești, Stolniceni, Pulbereni, Cimișeni, Tohatin, Tânțăreni. La 9 decembrie 1860, locuitorii satului Cimișeni, Pavel Pânzari, Vasilie Boderev, Tudor Strotilă, Ilie Calinin, însoțiți de familii, erau gata să purceadă la drum spre Crimeea [Ibidem, f. 1]. La Țânțăreni, 30 de familii au căzut de acord de a părăsi plaiul natal și a începe o viața nouă în Crimeea împreună cu cei din Cimișeni. Au exprimat dorința de a coloniza Crimeea și familiile lui Andrei Iacovlev, Ion Dvorian, Gheorghe Dvorian, Luca Perciuleac, Nanii Mălai, Isai Mălai, Isai Palii, Vasilie Mălai, Gheorghe Mălai, Ion Mălai, Vasilie Mălai II, Gheorghe Mălai II, Vasilie Mălai III, Ștefan Iacovlev, Ion Cazac, Efrem Pârlea, Carp Cazac, Mihai Cazac, Domentie Dvorian, Alexandru Tănase, Maxim Pârlea, Leontie Pascari, Ion Bărbăcaru, Andrei Mihailov, Nichita Mălai, Ion Repede, Isai Iacovlev, Pavel Mihailov, Vasilie Cotoman, Grigorie Mihailov, Spiridon Sârbu, Diordie Mălai, Ion Mălai III, Sava Bulgar, toți din Tohatin [Ibidem, f. 9verso-10]. Numai după ce de către autoritățile regionale a fost emisă la 11 ianuarie 1861 circulara specială

[1] *Anatolie LEȘCU, lt.col. (r), conf. univ., dr., Catedra de științe umanistice și limbi moderne, Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun", Republica Moldova.*

în care se explica populației că guvernul țarist nu numai că nu planifică, ci strict interzice migrarea populației din Basarabia în Crimeea și Caucaz, mișcarea a fost oprită fără urmări grave pentru populație și situația demografică din regiune.

Cu un avânt nou mișcarea imigrațională a renăscut în anul 1868, când 37 de familii din satul Boșcana și 7 familii din localitatea Ciolacu au exprimat dorința de a se muta definitiv cu traiul în Caucazul de Nord [2]. Prin intermediul cetățenilor Macarie Morari și Dimitrie Cotici ei s-au adresat autorităților din regiunea Cernomorsk, care la 24 martie 1871 le-au oferit pământ pentru 100 de familii de colonișți din Basarabia [3]. Vestea s-a răspândit ca un fulger prin Basarabia, mai multe familii exprimând dorința de a se alătura mișcării și a trece cu traiul în Caucaz. Ca rezultat, în luna ianuarie 1871 s-au înscris în listele de plecare 141 de persoane din satul Taşlâc pentru o viață mai bună în Caucaz [4]. Semnificativ este faptul că printre cei dornici de a se stabili pe pământuri noi era și Adam Sabanschi în vârste de 100 de ani [Ibidem, f. 15]. Din mai multe motive de ordin organizațional, în acel an ei nu au putut părăsi Basarabia, rămânând în patrie. În lipsa știrilor exacte de la basarabeni, autoritățile din regiunea Cernomorsk au distribuit pământurile rezervate moldovenilor altor coloniști. Abia după ce toți cei care au exprimat dorința de a se strămuta în Caucaz s-au achitat cu toate îndatoririle obștești față de stat, inclusiv cu cele legate de Ministerul de Război și întreținerea armatei, în vara anului 1876 lor li se permis să părăsească Basarabia cu destinația Caucazul de Nord, unde autoritățile locale i-au asigurat cu 4 000 desetine de pământ în cursul superior al râului Șapira [5]. În continuare, redăm lista completă a persoanelor care au stat la baza inițierii colonizării moldovenești a Caucazului de Nord. Din Lăpușna au exprimat dorința de a coloniza pământurile noi următoarele persoane:

1. Egor Maximov cu soția sa Zenovia și copiii Dimitrie, Carp, Nicolae, Maria, Ana;
2. Vasilie Maximov cu soția sa Maria și fiul Ion;
3. Constantin Gosoțev cu soția Maria și fiii Vasilie, Ilie și Marta;
4. Dumitru Croitor cu copiii Vasilie și Eustatie;
5. Ștefan Croitor cu soția sa Prascovia;
6. Nicolae Bogdan cu soția Elisaveta și copiii Ion și Vasilisa;
7. Ion Pridov cu fratele său Vasilie și sora Alexandra;
8. Tudor Ceban cu soția sa Zenovia;
9. Afanasie Pirin cu soția Maria și fiul Vasilie;
10. Daniil Pirin cu soția sa Teodosia și fiul Ion;
11. Egor Lupu Pridon cu soția Ecaterina și fiica Teodora;
12. Egor Glavas cu soția Ecaterina și copiii Constantin, Vasilie, Nicolae; Ion, Afanasie.

Din satul Șișcani s-au pornit la drum:

1. Ion Redohlorolov cu soția sa Maria și copiii Egor, Vasilie, Ștefan, Teodora, Vasilisa;
2. Gavriil Redohlorolov cu soția sa Ecaterina și copiii Tudor, Vasilie, Dimitrie, Maria.

În satul Cărpineni în lista coloniștilor s-au înscris:

1. Nicolae Rodion;
2. Egor Ponomarev cu soția Vasilisa și copiii Tudor și Maria;
3. Vasilie Ponovitov cu soția sa Aculina și fiul Dimitrie;
4. Ion Cudreasov (Cudrea) cu soția Prascovia;
5. Constantin Cudreasov (Cudrea) cu fiul său Egor;
6. Vasilie Cudreasov (Cudrea) cu soția sa Maria;
7. Ștefan Pireanov cu soția sa Stepanida și copiii Grigorie, Nicolae, Maria, Chira [6];

8. Ion Bârdan;
9. Fraţii Teodosie şi Vasilie Storbet;
10. Grigorie Istrati;
11. Vasilie Macari;
12. Gheorghe şi Ştefan Ceban;
13. Dimitrie Bârnea;
14. Iacob Moroşan;
15. Gheorghe Bubuiec;
16. Ştefan, Radu, Ştefan Andrei Dicusară;
17. Nicolae Livița;
18. Simion Gavul;
19. Ion Mititelu;
20. Vasilie şi Vasile Constantin Bârdan;
21. Ion Copcean;
22. Dimitrie Moroi;
23. Vasilie Perlin;
24. Mihai Pungă;
25. Chiriac Cărpinean [7].

Din Hânceşti s-au înscris în listă familia lui Daniil Bercov [8], din Băxani:

1. Simion Pascal;
2. Vasilie şi Ion Bulancea;
3. Nicolae, Tudor, Panait Pucaleu;
4. Alexandru şi Andrei Grosu;
5. Vasilie, Grigorie, Ştefan Bârliba;
6. Vasilie, Florea, Ştefan Aramescu;
7. Axinte Bugan;
8. Ion Căprari;
9. Leontie şi Vasilie Dreglea;
10. Andrei Calfa;
11. Maftei Cojocari;
12. Eugen Chiriac;
13. Toma Bolocean;
14. Vasilie Pricopciuc;
15. Ion Curlac;
16. Grigorie Ţurcanu [9].

Din localitatea Chişcăreni şi-au dat consimţământul de a pleca în Caucaz ţăranii Filip Lungu, Petru Doriţa, Tudor Prodan şi Vasilie Tăuraş [Ibidem, f. 4]. Din localitatea Ciolacu s-au înscris în lista coloniştilor ţăranii Ion Bânzari, Spiridon Bânzari, Dimitrie Zama, Ion Crăciun, Gheorghe Miron [Ibidem, f. 24]. În total, valul din anul 1875 a cuprins 138 de persoane.

Către anul 1881 coloniştii moldoveni au înfiinţat în Caucazul de Nord 5 localităţi cu o populaţie totală de 895 de persoane [10]. La începutul Primului Război Mondial numărul moldovenilor din aceasta regiune a atins cifra de 3 522 de oameni [11].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (infra ANRM). F.2, 1, 7142, f. 12.
2. ANRM. F. 2, 1, 8388, f. 5.
3. ANRM. F. 2, 1, 8332, f. 6.
4. ANRM, F. 2, 1, 8148, f. 1-16.
5. ANRM, F. 2, 1, 8388, f. 21.
6. ANRM, F. 2, 1, 8332, f. 1-3v.
7. ANRM, F. 2, 1, 8334, f. 1-2v.
8. ANRM, F. 2, 1, 8332, f. 3v.
9. ANRM, F. 2, 1, 8388, f. 3.
10. А. В. Верещагин, Исторический обзор колонизации Черноморского побережья Кавказа и ее результаты, St. Petersburg, 1885, p. 11.
11. Кубанский календарь на 1914 год, Екатеринодар, 1914.

MOMENTUL ISTORIC 1989 ÎN RELAȚIILE ROMÂNO-MAGHIARE ÎN CONTEXTUL SCHIMBĂRILOR DIN CADRUL PACTULUI DE LA VARȘOVIA

István BANDI[1]

Motto: „Deși intelectul nostru dorește claritatea și certitudinea,
natura noastră găsește de multe ori că incertitudinea este fascinantă."

Karl von Klausewitz

THE 1989 HISTORICAL MOMENT IN THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONSHIP IN THE LIGHT OF THE CHANGES IN THE WARSAW TREATY

This article examines the well-known myth of Hungarian military intervention in the Romanian revolutionary events in 1989. The topic of the military intervention danger is treated using the Romanian and Hungarian historiographic and archival sources. Based on these, it turned out that in the shadow of the Ceausescu's anachronistic decisions, political, military and professional interested groups used the disinformation strategy to conceal their real activities. Although the political anachronism promoted by Ceausescu disappeared in December 1989, following the violent events, those political, military and intelligence actors who have composed and conducted the bloody historical score of Romania in 1989 have not disappeared. One of the misinformations suggested by them (and still repeated) was the intervention launched by the Hungarian armed forces in the events in Romania.

Keywords: Hungarian military intervention, disinformation, Romanian-Hungarian relationship.

Începând cu anii '80, relațiile regimului Ceaușescu cu Occidentul s-au deteriorat, după ce, sub pretextul sistematizării teritoriului, au fost declanșate distrugeri masive ale monumentelor istorice din România. Drept răspuns, s-a declanșat în mai multe state ale Europei de Vest o acțiune de salvare a localităților și a moștenirii culturale multietnice, denumită operațiunea „Village Roumains".

Tot atunci s-a tensionat și relația dintre guvernele României și Ungariei, din cauza impasului în care au ajuns discuțiile politice referitoare la problemele minorității maghiare din România. În 1988 a fost dispusă demolarea mai multor sate locuite de maghiarii din Transilvania.

După ce în statele occidentale și în SUA s-a aflat despre acest nou val de „sistematizare", au fost formulate o serie de critici la adresa cuplului dictatorial și s-au luat câteva măsuri politice palpabile. Spre exemplu, retragerea clauzei națiunii celei mai favorizate, acordată până atunci României de către SUA, a fost resimțită de întreaga populație a țării.

Se pare că întârzierile survenite în executarea unor planuri operative ale Securității, cauzate de ezitările de la nivel decizional, au dus la o cascadă de evenimente, care

[1] *István BANDI, istoric și sociolog, cercetător, Departamentul de Cercetări Științifice, Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria–ÁBTL, Budapesta, Ungaria.*

au avut ca rezultat final căderea cuplului Ceaușescu.

Istoriografia ambelor țări a analizat deja pe larg momentul 1989 [1], dar au rămas câteva lacune, în special cu privire la legătura dintre fluxul evenimentelor din decembrie 1989 și intervenţiile externe. Din punct de vedere militar, acea perioadă istorică a fost una a schimbărilor. De aceea, prezentarea unor întâmplări petrecute în decembrie 1989, dintr-o altă perspectivă, poate aduce clarificări, contribuind, totodată, și la îmbunătăţirea relațiilor româno-maghiare.

ANUL 1989 ȘI ACTIVITATEA SERVICIILOR SECRETE

În cel de al optulea deceniu al secolului trecut, partea cea mai eficientă a închistatului aparat de stat era Securitatea. Aceasta era condusă pe linie de partid de către Tudor Postelnicu, un om de încredere al lui Ceaușescu, care a ajuns mai întâi în fotoliul de șef al Departamentului Securităţii Statului, iar ulterior, din 1988, și în cel al ministrului de interne.

Expectanţele lui Nicolae Ceaușescu faţă de Securitate, ca și cele ale nomenclaturii din jurul său, erau legate de depistarea și contracararea acţiunilor îndreptate împotriva orânduirii sociale. În conformitate cu standardele epocii, Ceaușescu a fost zilnic informat în legătură cu evoluţia evenimentelor internaţionale [2, pp. 207-208]. Astfel, conducerea de partid a putut afla detalii despre întâlnirea care a avut loc pe insula Malta, în perioada 2-3 decembrie 1989, din analizele și sintezele Securităţii referitoare la conţinutul discuţiilor dintre George Bush și Mihail Gorbaciov, respectiv la înţelegerile semnate de cei doi lideri [3].

Cu toate acestea, atât comportamentul afișat de Ceaușescu la Moscova cu ocazia ultimei sale vizite (4 decembrie 1989) [4], cât și reacţiile sale strategice la schimbările petrecute în statele Tratatului de la Varșovia în cea de a doua jumătate a anilor ’80, pot fi considerate anacronistice [5, pp. 385-400]. Serviciile americane de specialitate au analizat posibilele efecte ale comportamentului său „rupt de realitate” și s-au informat cu privire la potenţialul lui succesor, Ion Iliescu [6, p. 16].

Trebuie remarcat faptul că nici conducerea politică, Comitetul Central al PCR [5, p. 411], nici Securitatea ca instituţie, nu s-au împotrivit în mod formal și/sau organizat acţiunilor dictatorului până la fuga acestuia din data de 22 decembrie [7, p. 118]. Atunci însă, atât conducerea Securităţii, cât și generalul Iulian Vlad personal, formal s-au pus în slujba noului ministru al apărării, Nicolae Militaru, împreună cu cele mai performante unităţi de sub comanda lor, trupele USLA și CTS [8, p. 209]. În conformitate cu comunicatul CFSN, difuzat de TVR în data de 23 decembrie 1989, la orele 5, în cadrul unei emisiuni „Armata și Securitatea colaborau pentru a asigura stabilitatea ţării și liniștea cetăţenilor” [8, p. 209].

Serviciile secrete, prin natura lor, au reflexele de autoapărare foarte dezvoltate. Din acest instinct de conservare a acţionat, probabil, și conducerea DSS, atunci când, în noiembrie 1989, a fost transmisă unităţilor din teritoriu o informare despre viitorul apropiat al ţării. Spicuind din document, aflăm că, din acel moment, cadrele serviciului erau înștiinţaţi despre posibilitatea unor revolte și posibile schimbări politice anticeaușiste. Era invocată și posibilitatea unor ciocniri dintre forţele de ordine și protestatari, precum și cea a înlocuirii (decesului) dictatorului [9, pp. 246-282]. Pentru aceste situaţii de criză, conducerea DSS a ales strategia de a nu interveni violent [10, p. 165]. Așadar, putem pleca de la premisa că inactivitatea a fost comportamentul adoptat de către poliția politică ceaușistă în

timpul evenimentelor din decembrie. De fapt, ei nu s-au poziţionat frontal împotriva dictatorului [11, p. 150], dar au încercat să conserve, practic, întregul aparat (sub deviza: la vremuri noi tot noi).

Dintr-un raport păstrat în arhivele STASI, referitor la evaluarea cadrelor Securităţii şi realizată de agenţi ai NATO în septembrie 1988, aflăm că ofiţerii români de *intelligence* au fost categorisiţi astfel: grupa celor care au ajuns în funcţii de conducere propulsaţi la ordinul („îndrumarea") dictatorului şi a căror loialitate era evidentă, o a doua grupă, a cadrelor care alcătuiau majoritatea structurilor şi erau mai puţin expuşi influenţelor politice, ei privindu-şi meseria prin prisma unor exigenţe profesionale şi fiind apţi pentru a-şi desfăşura activitatea în orice fel de orânduire socială, şi, o ultimă grupă alcătuită din profesioniştii tineri care, preocupaţi fiind de avansarea în grad, de o dezvoltare rapidă a carierelor personale, nu îndrăzneau să formuleze critici la adresa conducerii de partid şi de stat [12, p. 400].

Generalul Iulian Vlad, şef al Securităţii în timpul evenimentelor din 1989, ca şi alţi lideri ai instituţiei, care şi-au împărtăşit memoriile (uneori edulcorate din motive subiective), consideră că au slujit în cadrul unui serviciu competitiv al cărui conducere a identificat o modalitate posibilă de autoconservare prin inactivitate. Ascunzându-se în spatele unor prevederi legale, aceşti lideri ai Securităţii consideră că ei au informat conducerea de partid despre ceea ce se întâmpla, dar nu au participat la represiune. În viziunea lor, Securitatea a contribuit la victoria revoluţiei [10, p. 230].

O cu totul altă imagine este conturată însă de primul şef al serviciului, numit în funcţie de Ion Iliescu, şi anume, Virgil Măgureanu. În memoriile pe care le-a publicat, domnia sa afirmă că, deşi în mod organizat Securitatea nu a întreprins nimic concret, nu s-au dat nici dispoziţii, nici ordine, sunt cunoscute situaţii individuale în care unii ofiţeri au acţionat în vederea autoconservării [7, p. 56]. Această poziţie aruncă o altă lumină asupra evenimentelor revoluţionare din 1989, punând în evidenţă lipsa unui plan coerent din partea conducerii centrale, atât cu referire la soluţionarea problemelor întâmpinate, cât şi la atitudinea faţă de noile centre ale puterii politice.

Raporturile de subordonare stabilite în timpul evenimentelor revoluţionare între Ministerul Apărării Naţionale şi cadrele fostei Securităţi nu au reuşit să ofere condiţii armonizate de îndeplinire a sarcinilor între trupele Armatei Române şi Comandamentul Trupelor de Securitate (CTS). De aceea au izbucnit conflicte şi neînţelegeri, care s-au soldat cu victime [13, p. 621].

Lipsa transparenţei şi dezinformările au produs numeroase victime umane în rândurile ambelor tabere. Un regretabil caz concret a fost masacrarea şi expunerea oprobiului public a cadavrelor unor comandanţi din cadrul trupelor USLA [14]. Acţiunea a avut loc în noaptea dintre zilele de 23 şi 24 decembrie şi ilustrează raporturile de forţă dintre armată şi Securitate.

Prima structură politică a noii puteri CFSN-ul – Consiliul Frontului Salvarii Naţionale – condus de Ion Iliescu prin ordinul nr. 4/ 26 decembrie 1989, a decis mutarea Securităţii în subordinea Ministerului Apărării [15]. Prin această decizie, s-a încheiat istoria Securităţii şi a constituit un prim pas în direcţia organizării unor servicii de informaţii noi, democratice. Desfiinţarea definitivă a fost consfiinţită prin decretul 33/ 30 decembrie 1989. În acel moment, reorganizarea a vizat 15 322 persoane, dintre care 10 114 ofiţeri, 3 179 subofiţeri şi 1 288 angajaţi civili. Aceste cifre asigurau atât activitatea din teritoriu, cât şi cea de la nivelul structurilor decizionale centrale. Generalul-maior Iulian Vlad a rămas la

cârma serviciului, cu rang de secretar de stat [12, pp. 436-437], până la data de 31 decembrie, când a fost arestat. Atunci, Gelu Voican-Voiculescu, viceprim-ministru al guvernului, a preluat prerogativele șefului Securității.

În ansamblu, se pare că șefii serviciilor de informații nu au evaluat în mod adecvat complexitatea fenomenului revoluționar din România și, de aceea, au ales soluții tactice care, pe termen scurt, păreau optime, dar pe termen lung nu s-a gândit nimeni.

IMINENTA INTERVENȚIE MILITARĂ: ÎNTRE MIT ȘI REALITATE, SURSE ȘI PĂRERI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Modelul de comportament oferit cadrelor de conducere din structurile represive se baza pe doctrina militară aplicată după „Primăvara de la Praga", doctrină definită prin Legea 14/1972 privind organizarea apărării naționale a Republicii Socialiste România și concepută în spiritul comunismului naționalist impus de N. Ceaușescu. În acest cadru de abordare, conceptul de *luptă pe teritoriul ocupat de inamic* [16] se referă, printre rânduri, la inamicii țării căutați printre aliați (URSS și statele membre ale Tratatului de la Varșovia).

Laitmotivul istoriografic al intervenției forțelor străine pe teritoriul României este promovat de istorici ca Alex Mihai Stoenescu, Larry Watts, Remus Ioan Ștefureac, precum și de foști ofițeri ai sistemului represiv [17], cum ar fi Iulian Vlad, Virgil Măgureanu, Costache Codrescu. Aceste puncte de vedere fac trimitere la informații provenite din surse oficiale de specialitate care proiectau imaginea unei agresiuni iminente, prin asta înțelegându-se acțiunea unor forțe externe (Uniunea Sovietică și Ungaria), a căror activitate informativă oferea indicii privind o anumită implicare externă în desfășurarea evenimentelor din decembrie 1989 de la Timișoara [18].

Prin lucrarea de față voi încerca să explic anumite acțiuni și evenimente, folosind resurse arhivistice, relatări ale unor martori oculari și un filtru metodologic necesar înțelegerii. În opinia mea, astfel vor fi devoalate gafe (intenționate sau nu) care îngreunau (cel puțin până acum) aflarea adevărului istoric.

Iată un prim exemplu: (re)interpretările pe care fostul șef al Direcției de Relații Publice al Armatei, col. Alex Mihai Stoenescu, le-a publicat în volumul 4 al lucrării sale „Istoria loviturilor de stat în România", volum consacrat revoluției din 1989, se bazează pe prezența consulului sovietic de la Timișoara, autorul sugerând că acesta ar fi lucrat la Iași în decembre 1989 [19, p. 246], și, pe baza acestei informații, în care domnia sa vede „un argument decisiv", consideră că agresiunea ar fi demonstrată. Istoricul Marius Mioc însă a atras atenția asupra caracterului nerelevant al acestei informații, evidențiind faptul că la Timișoara nu existat consulat sovietic [20].

În volumul amintit, domnul Stoenescu a prezentat și o notă a Securității, pentru a justicfica intervenția forțelor străine în desfășurarea evenimentelor din '89. Din sursa citată reiese că ar fi fost români care au acceptat să lucreze pentru Asociația Maghiarilor Ardeleni din Elveția, iar această organizație i-a trimis să acționeze la Timișoara [19, pp. 403-404]. Prin analiza notei citate se poate constata că acesta nu conține nici cea mai vagă trimitere la cele afirmate de domnul Stoenescu, în schimb confirmă faptul că nimeni nu a fost trimis și nimeni nu a participat din partea respectivei asociații la acțiuni de protest sau de altă natură pe teritoriul României.

În procesul „celor 25", un dosar legat de revoluția de la Timișoara, în care au fost inculpați Ion Coman, Radu Bălan și alții, au fost prezentate declarații. Unele dintre acestea pot fi regăsite pe site-ul aso-

ciației „21 Decembrie" din București [21] și au fost prelucrate de istoricul american Richard Andrew Hall [22]. Aici găsim o imagine total diferită despre acea presupusă intervenție externă.

Spre exemplu, generalul Emil Macri [23] chemat în instanță ca ofiter superior al Securității, în depoziția sa datată 2 ianuarie 1990 a concluzionat, afirmând urmatoarele: *„Rezumând sintetic informațiile obținute, ele nu au pus în evidență nici lideri și nici amestecul vreunei puteri străine în producerea evenimentelor de la Timișoara. Raportarea acestor date la eșalonul superior respectiv generalului I. Vlad a produs iritare și chiar supărare"* [24].

În ciuda unor astfel de poziții, unii cercetători continuă să prezinte ipoteza unei intervenții externe, citând date prin care ei sugerează concluzia că în decembrie 1989 prezența unor structuri informative pe teritoriul României a fost consistentă, iar activitatea acestora dirijată din exterior. Spre exemplu, într-o lucrare a sa cercetătorul american Larry Watts se referă la revoluție, descriind prezența unor „musafiri" în felul următor: *„Este sugestiv faptul că peste 25 000 din cei 37 000 de turiști sovietici care au considerat România locul preferat pentru vizite sau tranzit, în cele două săptămâni anterioare revoluției din decembrie 1989, au ales să nu mai plece timp de aproape un an, până în octombrie 1990, după ce guvernul român le-a cerut oficial și insistent să părăsească țara"* [25, p. 55].

Cercetările istoricului Marius Mioc cu privire la turiștii străini care au vizitat Timișoara în decembrie 1989 au fost făcute publice în 1991. Despre stadiul cercetărilor sale ne putem informa direct de pe un site pe care-l administrează chiar domnia sa [26]. Din acesată cercetare reiese că în perioada revoluției, în hotelurile timișorene, în cursul lunii decembrie au fost cazați 1 525 turiști, dintre care 789 veneau din diferite țări socialiste. Numărul turiștilor a fost în scădere față de luna noiembrie. Aceeași tendință de diminuare apare și în statisticile Securității referitoare la persoanele cu intenții de trecere frauduloasă a frontierei de stat. Acest fenomen social a fost denumit în termenii epocii „evazionism" și a fost intens prelucrat operativ de către analiștii Securității.

Notele privind persoanele predate de autoritățile statelor vecine sau reținute după intrarea frauduloasă în România au fost raportate săptămânal atât conducerii forțelor represive, cât și conducerii centrale de partid. Din aceste statistici aflăm că în a doua săptămână a lunii decembrie „din Republica Ungară au revenit în țară 96 persoane (87 predate de autoritățile maghiare și 9 intrate fraudulos). Dintre cei predați, 53 au stat pe teritoriul statului vecin mai puțin de 24 ore, 34 dintre ei au petrecut acolo o perioadă cuprinsă între două și 30 de zile, iar cei veniți fraudulos-până la 25 de zile" [27].

Persoanele preluate sau prinse de către grăniceri și Securitate au fost prelucrate și în cadrul programului „Alfa". Structurile românești de contraspionaj au investigat și analizat măsurile pe care le-au luat instituțiile maghiare, concentrându-se asupra măsurilor operative de racolare și întoarcere a „fugarilor" în România. Aceste cercetări au fost de o importanță majoră pentru conducerea Securității și, totuși, rezultatele nu au fost cele scontate. Acest lucru reiese din instrucțiunea dată personal colonelului Rațiu de către Iulian Vlad la începutul lunii decembrie. Șeful de atunci al Securității și-a exprimat indignarea față de ineficiența celor care lucrau în cadrul programului „Alfa" și a cerut „să se revadă tot ce s-a raportat până la data de 06.12.1989, să se compare datele privind „elementele de fond ale situației operative" cu ordinele date și cu sarcinile executate pe această linie. După aceea să se evalueze dacă s-a realizat ceea ce s-a decis, iar dacă nu, să

se stabilească motivul neîndeplinirii sarcinilor" [28]. Decriptând limbajul operativ, aflăm că cercetările efectuate asupra persoanelor predate de statele vecine și asupra celor care trecuseră fraudulos frontiera înapoi în România **nu au rezultat aspecte de interes operativ.**

În legatură cu prezența cetățenilor care tranzitau cu eventuale intenții operative teritoriul României, lucrările lui Larry Wats sunt folosite ca surse și citate de istorici profesioniști. Autorul amintit prezintă o largă documentare cu privire la ceea ce domnia sa consideră a fi „acțiunile operative desfășurate de serviciile secrete maghiare" [29, p. 185].

Structura de securitate cu sarcini concrete în combaterea acțiunilor serviciilor străine pe teritoriul României, UM 0110, nu a depistat însă vreo astfel de acțiune. La nivelul anului 1989, mai exact pâna la data de 22 decembrie, în organigrama DSS, UM 0110 a figurat ca unitate independentă. UM 0544 și UM 0195 aveau în componența lor 304 persoane, după cum urmeaza: 264 ofițeri, 23 maiștri militari și subofițeri, respectiv 17 angajați civili [12, pp. 436-437]. UM 0110 acționa eficient și în cadrul Programului de măsuri „ALFA" pe spațiile de competență.

Istoricul Remus Ioan Ștefureac consideră că: „această structură, de altfel unica în cadrul țărilor membre ale Organizației de la Varșovia, a acționat cu un personal calificat și a desfășurat o activitate consecventă până la sfârșitul epocii de aur" [30].

Trebuie subliniat faptul că această structură de contrainformații, de la apariție și până la desființare, și-a desfășurat activitatea în contradicție cu principiile Organizatiei Tratatului de la Varșovia. Prin verificarea agenturilor unor țări socialiste care activau pe teritoriu RSR și prin alte metode operative, Unitatea Militară creată pentru contracararea unor acțiuni ostile ale țărilor socialiste prietene a avut competența de a răspunde la întrebarea dacă s-au desfășurat acțiuni clandestine din partea Ungariei în decembrie 1989 pe teritoriul Romaniei.

Din datele oferite de domnul Mircea Stan aflăm că „volumul de muncă era cuprinzător", având în vedere faptul că, numai pe raza județului Dâmbovița, în anul 1988, au călătorit spre țările socialiste peste 7 000 de persoane, dintre care 418 în interes de serviciu.

Pentru prevenirea recrutării persoanelor care plecau în străinatate s-a acordat o atenție deosebită verificării și pregătirii contrainformative. Acolo unde apăreau situații excepționale erau trimise surse din legatura compartimentului 0110 de la nivel județean, pentru obținerea de materiale informative suplimentar [31, p. 115-116].

Mi-aș permite să subliniez faptul că nici din lucrările științifice elaborate pe această temă, nici din sursele arhivistice pe care leam studiat nu se confirmă depistarea vreunei astfel de acțiuni de către UM 0110.

O sursă abilitată, atât din punct de vedere politico-militar, cât și profesional, ar fi un generalul Ștefan Gușă, șeful Marelui Stat Major al Armatei RSR în 1989. El a fost și un martor implicat activ în evenimentele care au avut loc mai întâi la Timișoara, iar apoi la București înainte de apariția și consolidarea noii puteri.

După cum este cunoscut, șeful Marelui Stat Major, datorită funcției pe care o deținea, trebuia să fi fost informat îndeaproape despre orice intervenție militară. Domnia sa a primit la un moment dat următoarea informație de la Direcția de Informații a Armatei:

„În ultimii doi ani, la vecini s-au facut niște redislocări masive de trupe, dinspre vest spre est" [32, p. 239]. În baza ordinului primit de la Ceaușescu, generalul Gușă s-a depalasat la Timisoara, în compania mai multor generali și conducători de partid, ca să vadă la fața locului care este situația și cum evoluează.

Printre primele măsuri luate de către general a fost verificarea informațiilor referitoare la o eventuală intervenție armată din

vest. În faţa comisiei senatoriale constituite în vederea elucidării evenimentelor din decembrie 1989 generalul. Guşă a declarat că avea cunoştinţă de schimbările radicale ce au avut loc în ţările socialiste, şi de faptul că acest fenomen va atinge şi România. Tot cu acea ocazie generalul a mărturisit că armata a fost dezinformată în privinţa unei agresiuni îndreptate împotriva României şi a afirmat cu toată răspunderea că i-a fost teamă de ruşi [32, p. 391]. Guşă nu se temea de manevra militară a vecinilor unguri, ci de unităţile sovietice staţionate pe teritoriul Ungariei [32, p. 239].

În legatură cu o intervenţie dinspre vest la graniţa RSR cu Ungaria, avem la dispoziţie şi memoriile unui personaj istoric controversat, generalul Victor Atanasie Stănculescu, care a fost şi el fost prezent la Timişoara. Sosind împreună cu şeful Marelui Stat Major, generalul Stănculescu (ulterior ministru al apărării) a avut şi el cunoştinţă despre reformele globale şi regionale în curs şi avea o idee despre posibilele evoluţii postceauşiste din România.

Pentru a-şi păstra credibilitatea atât în faţa cuplului dictatorial, cât şi în faţa celor care se pregăteau să preia puterea, el a fost nevoit să culeagă informaţii şi să se implice într-o comunicare diplomatică militară secretă.

În acest sens amintim acţiunea lui Victor Atanasie Stănculescu din vara anului 1989, când a avut o întrevedere pe malul lacului Balaton cu ministrul apărării din Ungaria, generalul Ferenc Kárpáti, seful M.St.-M. al armatei ungare, şi şeful KGB-ului pe zona de est a Europei. Cu această ocazie s-a dialogat despre reformarea gorbaciovistă a comunismului în cele două ţări [33, pp. 38-41]. Relaţia care a fost stabilită chiar în cadrul întâlnirilor Pactului de la Varşovia a ajuns să fie una cordială, facilitând dialogul dintre cunducătorii forţelor armate din Ungaria şi România. Această relaţie a rămas o punte sigură în vâltoarea evenimentelor din decembrie, când Stănculescu, deja ministru al apărării, l-a contactat pe omologul său maghiar şi a refuzat oferta maghiară de ajutor medical. Stănculescu a răspuns tranşant: „N-avem nevoie de sânge, staţi cuminţi acolo" [33, pp. 38-41].

„AUDIATOR ET ALTERA PARS"

INTERVENŢIA MILITARĂ IMINENTĂ: MIT SI REALITATE, SURSE ŞI PĂRERI ÎN ISTORIOGRAFIA MAGHIARĂ

Configuraţia geopolitică şi o destructurare a sistemului global de puteri, şi totodată diminuarea influenţei sovietice în Europa de Est şi în Ţările Baltice are ca punct de plecare anul 1987, când la Berlin, în cadrul reuniunii Comitetului Politic Consultativ al ţărilor Pactului de la Varşovia, s-a semnat un document important despre noua doctrină militară, care stipula foarte clar poziţia defensivă a ţărilor blocului socialist [34, p. 295]. Acest document stipula principiul defensiv al Pactului de la Varşovia şi exprima foarte explicit că statele participante nu vor iniţia primii acţiuni militare împotriva altor ţări. În paralel cu acest document, Nicolae Ceauşescu a insistat să se constituie o comisie specială pentru soluţionarea problemelor legate de dezarmare [35, p. 183].

Ca urmare a ameliorării treptate a relaţiilor sovieto-americane, iminenţa razboiului a dispărut odată cu cea a imaginii inamicului caracteristic blocului sovietic stalinist. Intervenţiile şi reformele iniţiate de N. Ceauşescu au fost încercări anacronistice ale unui dictator care nu a reuşt să-şi dea seama de situaţia geostrategică, de schimbările care au avut loc, el rămânând un stegar al stalinismului românesc.

Începând cu vara anului 1988, în concordanţă cu noua doctrină militară a Pactului de la Varşovia, în cadrul Direcţiei Operaţii din cadrul Marelui Stat Major maghiar au fost redefinite toate planurile

de acţiune cu caracter ofensiv ale armatei maghiare [34, p. 295].

Planurile de restructurare au fost întocmite pe baza directivei emise de Marele Stat Major al Uniunii Sovietice și semnate de primul ministru al Ungariei, de șeful Marelui Stat Major sovietic, mareșalul Serghei Ahromeev.

În paralel cu aceste mișcări masive de unități, armata maghiară a avut de soluţionat și evenimente neasteptate, cum au fost cererile de emigrare ale cetăţenilor estgermani. Mase de oameni treceau graniţa cu Cehoslovacia, cu intenţia de a trece în Austria prin Ungaria. Armata a fost nevoită să asigure cazarea și aprovizionarea acestor cetăţeni străini. O altă sarcină dificilă care a fost rezolvată discret de Ministerul Apărării din Ungaria a fost dezarmarea Gărzilor Muncitorești (Gărzile Patriotice) în intervalul septembrie – octombrie 1989.

Punctul de cotitură în restructurarea forţelor armate ale Ungariei, adică schimbarea cadrului organizatoric și de funcţionare a structurilor de comandă de la nivelul Ministerului Apărării a fost pusă în aplicare începând cu 1 decembrie 1989, prin divizarea Ministerului Apărării și apariţia unei noi structuri decizionale din cadrul armatei ce purta denumirea de Comandamentul Armatei Poporului. Noul comandament și-a atins nivelul operativ maxim în martie 1990.

Concomitent, Marele Stat Major a avut de soluţionat multe probleme, printre care și una neplanificată: revoluţia din România. Aceste evenimente au fost prelucrate operativ la nivelul comandamentului armatei, începand cu data de 16 decembrie. S-a creat o grupă de coordonare în cadrul Marelui Stat Major.

Din afirmaţiile șefului Marelui Stat Major, generalul László Borsits, partea maghiară a fost în contatct zilnic cu Marele Stat Major român. După 22 decembrie, relaţiile au devenit foarte bune, dovadă fiind în acest sens vizita primului-ministru Gyula Horn. Din delegaţia guvernamentală maghiară făcea parte și generalul Borsits [36].

Dezbaterile despre retragearea trupelor sovietice de pe teritoriul Ungariei au luat avânt la București, cu ocazia sesiunii Comitetului Politic Consultativ al statelor membre la Tratatul de la Varșovia. Ceaușescu expunea ideile sale reformatoare despre dizolvarea simultană a NATO și a Tratatului de la Varșovia. Mladenov, ministrul de externe bulgar, căuta să primeasca acceptul lui Gorbaciov pentru demararea reformelor [35, p. 528] și, în același timp, delegaţia maghiară purta tratative despre retragerea trupelor sovietice din Ungaria [37]. În legătură cu aceste evenimente, Larry L. Watts, în lucrarea sa *Cei dintâi vor fi cei din urmă*, a arătat că informaţia despre desfiinţarea structurilor militare ale Pactului de la Varșovia nu a fost deţinută de niciun conducător maghiar înainte de 1989, dar Ceaușescu ar fi fost un susţinător al reformării modelului sovietic rigid al Pactului [38, p. 607].

Forţele sovietice care staţionau pe teritoriul Ungariei în primul val al retragerilor au părăsit cazarmele din partea estică a ţării (Debreţin, Sárbogárd, Kiskunhalas), iar în locul acestora au fost dirijate unităţi din partea vestică a Unagriei (Dunántúl). În total 11 300 de persoane, 470 unităţi blindate, 200 de tunuri și mortare, respectiv 2 900 de autovehicule au părăsit Ungaria în prima parte a anului 1989. 10 cazărmi au fost predate autorităţilor maghiare. Până în vara anului ‘89 sovieticii s-au retras din zona de frontieră cu Austria, în adincime de 100 km. Tot în cursul acelui an au fost scoase de pe teritoriul Ungariei focoasele atomice sovietice [39, pp. 5-6. pp. 3-10].

Reforma forţelor armate maghiare a fost începută unilateral la data de 1 noiembrie 1989. Relaţiile operative ale serviciilor secrete românești și maghiare, chiar o apropiere a celor două structuri informative reprezentate prin întâlniri la nivel de

conducere de minister în anii ’60-’70 pot fi documentate în baza surselor arhivistice din Arhiva Istorica a Fostelor Servicii Secrete din Ungaria [40]. De la colaborarea în munca informativ-operativă și schimburile de experiență a delegatiilor MAI din RSR și RPU în cele două decenii de după revoluția din 1956 s-a ajuns în anii ’80 la o relație formală, fără fond și chiar la o înghețare a relațiilor pe anumite chestiuni. Despre relatiile bilaterale au prezentat lucrări de bază câțiva istorici precum Csongor Jánosi și Stefano Bottoni [41].

Pornind de la aceste lucrări și de la sursele arhivistice disponibile, putem afirma că serviciile de informații maghiare pâna în 1989 lucrau după metoda obișnuită a anilor ’70, adică cu acceptul conducerii de partid se culegeau informații din centrele de informații ale țărilor vest-europene, și pe baza acestor materiale se trimitea o analiză centralizată conducerii de partid despre situația minorității maghiare din România, respectiv despre situația politică a RSR. Acest mecanism de prelevare și prelucrare a datelor s-a schimbat după căderea lui János Kádár, prim-secretarul PMSU (mai 1988). Conducerea direcției de informații a propus atunci metode noi pentru a putea face față schimbărilor geopolitice. Acest proiect de restructurare ar fi trebuit promulgat de către PMSU în vara anului 1989, dar istoria a schimbat cursul evenimentelor și această restructurare a fost efectuată abia în anul 1990.

Un moment crucial pentru istoria serviciilor maghiare a fost data de 20 octombrie 1989, când Parlamentul Ungariei a adoptat legea referitoare la forma de guvernământ. Ca urmare, începand cu data de 23 octombrie, Ungaria nu mai era republică populară.

Fără autorizația expresă a conducerii politice, dar în speranța unui viitor democratic, s-a început schimbarea metodologiei defensive a țării într-una activă. În baza acesteia a început culegerea de informații despre minoritatea maghiară din România. Au fost adunate date din teritoriu și din surse provenind din terțe țări [42].

Tot în această nouă abordare se înscriu acțiunile relatate de Tibor Hodicska, fostul atașat de presă al Ungariei la București. În toiul evenimentelor din decembrie, domnia sa a fost contactat de conducerea Oficiului Militar de Informatii (Katonai Felderítő Hivatal) și, începând cu data de 19 decembrie, a fost invitat să traducă materiale culese prin interceptarea unor transmisiuni de pe teritorul României. Din materialele prelucrate de domnul Hodicska reiese că Securitatea a fost activă până la moartea cuplului Ceaușescu [43, p. 266]. Coroborând aceste informații cu cele publicate de grupul de cercetători români care a prezentat informații legate de „războiul radio-electronic din decembrie”, primim o confirmare a faptului că a existat o colaborare profesională între armatele celor două țări. În acelasi timp, înțelegem că structurile armatei române aveau cunoștință de activitatea radio-electronică a Securității [44].

Dezinformarea și folosirea informațiilor neverificate au persistat în relațiile româno-maghiare atât în plan militar, cât și în cel informational. În cursul anului 1989, direcția III/II contrainformații din cadrul serviciilor secrete maghiare a primit semnale de la structurile județene specializate „despre posibile acțiuni militare orientate impotriva Ungariei ce ar putea avea loc în lunile octombrie – noiembrie”. Din aceeași sursă aflăm că partea română, mai exact conducerea militară a RSR a avut convingerea că participarea unităților desmnate pentru aceste acțiuni vor fi încununate de succes, partea română cunoscând atât locația unităților militare maghiare, cât și timpul de reacție al acestora [45].

Semnalele amenințătoare persistau și la nivelul structurilor centrale de informații. Acestea treceau rapid pe la centrul de prelucrare și analiză, ajungând în final pe mesele cunducătorilor de partid.

Nota ministrului de interne din data de 4 septembrie punea în evidenţă ameninţările produse de mișcarea unităţilor militare românești în orașele mai mari situate în zona de forntieră: Timișoara, Oradea, Arad. Ca urmare a colectării acestor informaţii, Ministerul de Interne maghiar a decis să intensifice activitatea de informare desfășurată prin structurile specializate [46]. Au fost detectate și informări ale serviciilor secrete românești de structurile maghiare de contrainformaţii [47].

În legatură cu relaţia dinre conducerile celor două forţe armate, mai trebuie să amintim și un alt aspect important: intoxicările datorate relaţiilor interstatale încordate au produs efecte și în plan militar. Drept dovadă am putea menţiona acele convorbiri telefonice care au avut loc între generelul Vasile Milea, ministrul român al apărării naţionale, și omologul său maghiar, generalul Ferenc Kárpáti. Din aceste discuţii rezultă că partea română era îngrijorată de activitatea unor organizaţii care, pe teritoriul Ungariei, ar fi început recrutarea unor voluntari cu scopul de a-i trimite la Timișoara pentru a ajuta revolta izbucnită. Aceste zvonuri au fost imediat infirmate de către generalul Kárpáti. Din mărturiile ministrului Kárpáti aflăm că de la Comandamentul General al Forţelor de Grăniceri au fost date semnale, începând cu data de 18 decembrie, că autorităţile românești au închis punctele de trecere ale frontierei și au fost implementate ordine de „securizare în adâncime a frontierelor". În urma acestor măsuri, conducerea militară maghiară a fost nevoită să analizeze și să evalueze rapid cele întâmplate, pentru a lua măsuri de apărare [48, pp. 169-170].

CONCLUZII

Modelul de socialism ales de Nicolae Ceaușescu s-a bazat în plan militar pe faptul că România a fost singura ţară membră a Tratatului de la Varșovia care n-a avut trupe sovietice pe teritoriul naţional din 1958 și s-a caracterizat printr-un refuz sistematic dat solicitărilor de a participa activ la intervenţii cu trupe pe teritoriul altor state.

Doctrina naţională de apărare a prezentat anumite diferenţe faţă de cea a Tratatului de la Varsovia, o tentativă de integrare fiind adoptată abia în ultimii ani ai perioadei de referinţă. România și-a creat propria industrie de apărare, și-a instruit efectivele militare după reguli și regulamente proprii, refuzând asistenţa inspectorilor de la Moscova.

De la mijlocul anilor '80, regimul de la București a fost supus unor puternice presiuni, venite, pe de o parte, prin semnalele și recomandările sovietice care vizau schimbarea unor planuri economice și demararea unei reforme serioase a sistemului, iar pe de altă parte, prin condiţionările occidentale privind respectarea drepturilor omului.

În cea de a doua parte a anilor '80, soarta regimului Ceaușescu a fost pecetluită de schimbările politice globale survenite. Mă refer la influenţa reformelor introduse de M. Gorbaciov, la unificarea Germaniei, cât și la schimbările revoluţionare care au avut loc în Europa Centrală și de Răsărit.

Toate acestea au contribuit la izolarea lui N.Ceaușescu și la dezavuarea stalinismului său „reformat". Deși anacronismul politic promovat de Ceaușescu a dispărut în decembrie1989, în urma unor evenimente violente, nu au dispărut acei actori politici, militari și de *intelligence* care au compus și dirijat partitura istorică însângerată a anului '89 din România. Una dintre dezinformările acesteia sugerează (și astăzi) faptul că ar fi avut loc o intervenţie a forţelor armate maghiare în desfășurarea evenimentelor din România.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Lucrări din istoriografia românească: Marius Oprea, Banalitatea răului, *O istorie a securității în documente: 1949–1989.*Iași, Polirom, 2002; Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România*, Iași, Editura Polirom, 2001; Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965–1989, Geniul Carpaților*; București, Polirom, 2016, Alesandru Duțu, *Revoluția din Decembrie 1989. Cronologie*, Editura Sitech, Craiova, 2010; Șerban Săndulescu, *Decembrie'89. Lovitura de stat a confiscat Revoluția Română*, Editura Omega Ziua Press, București, 1996; Cezar-Vladimir Rogoz, *Povestirile teroriștilor*, Editura Alma Print, Galați, 2007, 2008; Marius Mioc, *Revoluția română, explicată pentru toți*, Editura Artpress, 2014; lucrări editate de IRRD și mulți alții. Lucrări din istoriografia maghiară: Béla Révész: *Titkosszolgálati és diplomáciai információk Bukarestből Budapestre 1989 végén.* [Informații diplomatice și de *intelligence* din București la Budapesta la sfârșitul anului 1989]. În: ActaUniversitatis Szegediensis: acta juridica et politica nr. 77. 2014, pp. 445-455, Ferenc Kárpáti: *A román forradalom és Magyarország, 1989. Egy volt miniszteremlékezése*, [Revoluția română și Ungaria, 1989. Memoriile unui fost ministru]În Historia 2000, nr. 4. pp. 26-29, Gergely Illyés-Zoltán Kántor, *România 1989 után* [România după 1989], În Külügyi Szemle nr. 4. 2012, pp. 79-98., Gábor Vincze, *Lefelé a lejtőn. Magyar–román kapcsolatok 1989 első felében amagyar diplomáciai iratok tükrében,* [Relațiile maghiaro-române în prima parte a anului 1989 în baza documenteler dipolmatice maghiare] vezi www. emlekpont.hu/publikaciok/dokumentumok/vg/lefele_a_lejton.pdf, Bottoni Stefno, *Volt? És hogyan történt? (Gondolatok az 1989-es romániai forradalom értelmezéséről!)* [A fost? Si ce s-a întâmplat? (Idei despre interpretările Revoluției Române din 1989] In: Hitel, 2015 nr. 3. pp. 32-46. epa.oszk.hu/01343/00158/pdf/EPA01343_hitel_2015_03_08-bottoni.pdf și alții.

2. Cristian Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informatii și Securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elion, 2003, pp. 207-208. În nota secretă nr. 0075/989 din 1 decembrie 1989, conducerea DSS raporta lui Ceausescu faptul că pe agenda acestei întruniri va figura și redefinirea sferelor de influență.

3. Transcrierea exactă poate fi accesată pe: usaarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document10.pdf

4. Vasile Buga, *Sub lupa Moscovei politica externă a Romaniei 1965–1989*, I.N.S.T. București, 2015.

5. Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965–1989, Geniul Carpatilor*, Iași, Polirom, 2016, pp. 385-400 descrie amănunțit căderea lui Ceaușescu.

6. CIA a lansat ideea, chiar la începutul anilor '80, ca Ion Iliescu ar putea fi un rival potențial al dictatorului. www.cia.gov./library/readingroom/docs/CIA-RDP83B00228R0001000700004-7.pdf expresia concretă arată astfel: „would be an important figure in a post-Ceausescu leadership", p. 16.

7. Virgil Măgureanu, Alex Mihai Stoenescu, *De la regimul comunist la regimul Iliescu*, Editura RAO, Bucuresti, 2008, p. 118.

8. Alexandru Duțu, *Revoluția din Decembrie 1989. Cronologie*, Editura Sitech, Craiova, 2010, p. 209.

9. Vezi confesiunea colonelului Dumitru Rășină referitoare la o întrunire a unității la care se vorbea deschis despre dispariția dictatorului în termen de 3 luni în Șerban Săndulescu, *Decembrie'89. Lovitura de stat a confiscat Revoluția Română*, Editura Omega Ziua Press, București, 1996, pp. 246-282.

10. Cristian Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elion, 2003, p. 165.

11. Ionel Gal, *Rațiune și represiune în Ministerul de Interne.1965–1989*, vol. I. Editura Domino, Iasi, 2001, p. 150 susține că toate acestea s-au întâmplat din cauza slugărniciei și incompetenței.

12. Georg Herbstritt, Stejărel Olaru, *STASI și Securitatea*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 400.

13. Florica Dobre, Florian Banu, Camelia Duică, Silviu B. Moldovan, Liviu Țăranu, *Trupele de Securitate, 1949-1989*, CNSAS, Nemira, 2004, p. 621. Nota generală din aprilie 1990 asupra acțiunilor de intimidare executate de armata a 4-a împotriva cazărmilor CTS (Comndamentul Trupelor de Securitate – actual Jandarmeria).

14. Unități Speciale de Luptă Antiteroristă.

15. Apărut în Monitorul Oficial al României din 27 decembrie 1989. seria 1, nr. 5.

16. Această expresie este dezvoltată mai minuțios de către cercetătorul Mădălin Hodor în lucrarea „În 1989 a avut loc o diversiune militară executată de armata secretă a partidului." https://pressone.ro/istoricul-madalin-hodor-in-1989-a-avut-loc-o-diversiune-militara-executata-de-armata-secreta-a-partidului/ ultima accesare 28.04.2019.

17. Aurel I. Rogojan: *Iulian N. Vlad – confesiuni pentru istorie*, Editura Proema, Baia Mare, 2017, pp. 182-185, *De la regimul comunist la regimul Iliescu*, Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu, Grupul Editorial RAO, București, 2018, pp. 14-16; Costache Codrescu coordinator: Armata română în revoluția din decembrie 1989, Editura Militară, București, 1994, p. 22. Remus Ioan Stefureac, *Conflictul secret din spatele scenei România versus Rusia. 50 de ani de realități, mituri și incertitudini*, Editura RAO, București, 2015, 185; Larry Watts: *Cei dintâi vor fi cei din urmă. România și sfârșitul războiului rece*, București, Editura RAO, 2013, pp. 639-647.

18. Raportul preliminar al SRI despre evenimentle din decembrie Episodul I (1/2) Timișoara '89. Accesat la 2 mai 2019. www. ceausescu.org/ceausescu_texts/revolutia/raportul-sri11.htm

19. Alex Mihai Stoenescu: „*Istoriei loviturilor de stat în România*" volumul 4/, București, Editura Rao, 2004, p. 246.

20. http://mariusmioc.wordpress.com/?s=consulul+sovietic+de+la+ Ultima accesare 03.05.2019.

21. Vezi www.dosarelerevolutiei.ro

22. Vezi https://romanianrevolutionofdecember1989.com/2013/04/

23. Emil Macri – șeful Direcției a II-a a Securității – Contrainformații economice și participant activ la Timișoara în decembrie 1989.

24. Vezi https://romanianrevolutionofdecember1989.com/2013/04/

25. Larry Watts: *Fereste-mă doamne de prieteni, războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, Editura RAO, București, 2012, p. 55.

26. Statistica făcută de Marius Mioc vezi pe: https://mariusmioc.wordpress.com/2013/01/21/rastalmacirile-lui-larry-watts-si-rastalmacirile-altora-despre-larry-watts/#more-14849 Ultima accesare 08.05.2019.

27. ACNSAS Fond Documentar D 013783, 2.

28. ACNSAS Fond Documentar D 013783, 6.

29. Remus Ioan Ștefureac în cartea *Conflictul secret din spatele scenei. România versus Rusia, 50 de ani de realități, mituri si incertitudini. 1964–2014*. Editura RAO, 2015, la pagina 185 citează ca sursă pe Larry Watts, care în lucrarea sa *Fereşte-mă Doamne de prieteni, războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, pe pagina 551 expune o interpretare eronată a realităților diplomatice româno-maghiare, Ștefureac folosește acest material ca edificator în explicația sa despre măsuri active executate de serviciile secrete maghiare.

30. Remus Ioan Ștefureac în cartea *Conflictul secret din spatele scenei. Romania versus Rusia, 50 de ani de realități, mituri și incertitudini. 1964–2014*. Editura RAO, 2015; Mircea Stan: Activitatea unității de contraspionaj anti-țările socialiste. Experiențe și lecții invățate, în Revista Romană de Studii de *Intelligent*e, SRI București, Andrei Ursu, Mădălin Hodor, *Roland O. Thomasson, „Cine a tras în noi după 22?" Studiu asupra vinovaților pentru victimele Revoluției Române din decembrie 1989*, www.revistadrepturileomului.ro/assests/docs/2018¬_4/NRDO-4-2018-studiu.pdf Ultima accesare 08.04.2019, ACNSAS Fond FCX despre activitatea UM 0110.

31. Mircea Stan: *Activitatea unității* de contraspionaj anti-țările socialiste. Experiențe și lecții invățate, în Revista Română de Studii de Intelligente, SRI București, pp. 115-116.

32. Daniela Veronica de Drăgan: *Condamnat la adevăr, Generalul Ștefan Gușă*, București, Editura RAO, 2004, p. 239.

33. În sfârșit adevărul… Victor Atanasie Stănculescu în dialog cu Alex Miahai Stoenescu, Grupul Editoril RAO, București, 2009. pp. 38-41.

34. Dr. Helgert Imre, Dr. Mészáros Gyula, *A magyar honvédség a rendszerváltás sodrában*. [Armata ungară în vâltoarea schimbării de regim]II. kötet., Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017, p. 295.

35. Constatnin Olteanu, Alexandru Duțu, *România 36 de ani în Tratatul de la Varșovia*, București, Editura Niculescu, 2014, p. 183.

36. *Directed (Guided) interviu with general (ret) László Borsits supported by the János Bolyai scholarship of Hungarian Academy if Sciencies*, in Hadtudományi Szemle 2014 2. szám, http://real.mtak.hu/16669/1/2014_2_f_nemethj.pdf Sursa accesată la 09. 04.2019.

37. Political Transition in Hungary, 1989–1990. A Compendium of Declassified Documents and Chronology of Events. Co-eds.: Csaba Békés, Malcolm Byrne, Zoltán Ripp, Miklós Vörös. National Security Archive, Cold War History Research Center, 1956 Institute, 1999. Nyers Rezső és Grósz Károly megbeszélései Mihail Gorbacsovval, Jelentés az MSZMP PIB részére, 1989. július 30. 84. dokumentum.

38. Larry L. Watts: *Cei dintâi vor fi cei din urmă, România si sfârsitul războiului rece*, București, Editura RAO, 2013, p. 607.

39. Burucs Kornélia, A szovjet csapatok kivonása Közép-Kelet Európából. Kronológia 1986–1992 [Retragerea trupelor sovietice din Europa Central-Estică], în Historia 2009 5-6- sz. 3-10 și Sz. Bíró Zoltán Szovjet csapatok kivonása Magyarországról [Retragerea trupelor sovietice din Ungaria] ibidem.

40. ÁBTL 1.6. 7/4-18/1957 Jelentés a BM nemzetközi referensének feladatköreiről. [Notă asupra referenților internaționali din Ministerul de Interne], din această notă aflăm despre o relație incipientă dintre instituțiile omoloage, ÁBTL 1.11.2. NKO egyezmények [Secția Relații Internaționale, convenții] În acest fond sunt depuse acele acte de colaborare care au fost semnate de către conducerile ministerelor omoloage în perioada anilor '60-'70.

41. JÁNOSI Csongor, A magyar–román belügyi és állambiztonsági kapcsolatok 1955–1965 között [Relațiile maghiaro-române la nivelul ministerelor de interne și al organelor de securitate între 1955–1965], Pro Minoritate, Vara 2017, pp. 86-125; Jánosi Csongor, *Magyar–román belügyi és állambiztonsági kapcsolatok 1975-1989 között. Az erdélyi magyar kisebbség ügye a Vasfüggönyön innen és túl, [Relațiile serviciilor secrete române și maghiare în perioada 1975–1989. Problematica minorități maghiare din Transilvania, privit din interiorul și din afara Cortinei de Fier]*, manuscris. Mulțumesc pe această cale autorului. BOTTONI, Stefano: „Baráti együttműködés": a magyar-román állambiztonsági kapcsolatok (1945–1982) [„Colaborare prietenească": relațiile organelor de securitate româno-maghiare (1945–1982)], Történelmi Szemle, 2012/2, pp. 235-257; BOTTONI, Stefano: Vonakodó kémek. A magyar állambiztonság és Románia,1975-1989 [Spioni indecișI. Serviciile secrete maghiare și România 1975–1989], Történelmi Szemle, 2013/1, pp. 79-117.

42. ÁBTL 4.2. 45-1/3/89 34. cutie, BM III. Csoportfőnökség. Körlevél 1989. július 1. [Directia a III-a, Circulara din 1 iulie 1989].

43. Tibor Hodicska: Négyszemközt Ceausescu. [Între patru ochi cu Ceaușescu], Editura Pont, Budapest, 2014, p. 266.

44. https://romanianrevolutionofdecember1989.files.wordpress.com/2012/01/image06.jpg - accesat la 08.04.2019.

45. ÁBTL 2. 7. 2. NOIJ Békés megye, 32-1989. 06. 19. [Note operative zilnice la nivelul județului Békés].

46. ÁBTL 2..7. 2. BM Tájékoztató jelentések 65-9-172/1989 [Note informative la nivel MAI].

47. ÁBTL 2.7.1. NOIJ Békés, 39-1989 08.10; 40-1989.08.21.; 43-198909.18.; 44-1989.09.20; judetul Csongrád 115, 1989. 09. 26. și județul Szabolcs-Szatmár, sz. n. 1989 08.15. [Note operative zilnice la nivelul județelor Békés, Csongrád și Szabolcs-Szatmár].

48. Kárpáti Ferenc, Puskalövés nélkül…, [Fără foc de armă] Editura Duna International, Budapest, 2011, pp. 169-170.

ROMÂNIA ÎN „EPOCA NICOLAE CEAUȘESCU” (1965–1989)

Ion Valer XENOFONTOV[1]

ROMANIA DURING THE „NICOLAE CEAUSESCU EPOQUE” (1965–1989)

The years when Romania was governed by Nicolae Ceaușescu, 1965–1989, were called by the official propaganda the „Epoque of Nicolae Ceaușescu” or „Belle Epoque”. The general characteristics of this respective period is treated in a different way by the special literature. Some historians consider that the period 1964–1977 was the recreation time followed by the gradual crisis since 1978 (Dinu C. Giurescu). The other researchers suggest that the chronologic segment of 1956–1969 was the period of authonomy and internal detente, followed by the neo-Stalinism without the terror in the years 1970–1989 (Dennis Deletant). Regardless of the assessments, the years 1965–1989 in the history of Romania are associated with the name of Nicolae Ceaușescu. The complex transformations were performed in all the fields of public and private activity.

Keywords: Nicolae Ceaușeascu, „Epoque of Nicolae Ceaușescu”, „Belle Epoque”, personal cult in Romania, 1965–1989.

CULTUL PERSONALITĂȚII

Ascensiunea politică a lui Nicolae Ceaușescu

După moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (survenită la 19 martie 1965), în funcția de prim-secretar al Partidului Muncitoresc Român (PMR) a fost numit Nicolae Ceaușescu (26 ianuarie 1918 – 25 decembrie 1989). Originar dintr-o familie numeroasă (al treilea din zece copii) de țărani săraci din Oltenia, aderă încă din adolescență în rândurile Partidului Comunist. În contextul în care activitatea acestui partid era considerată ilegală (în 1924 formațiunea politică a fost scoasă în afara legii), N. Ceaușescu a fost arestat de mai multe ori din cauza convingerilor politice. Pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial a fost deținut în mai multe închisori (făcând parte din grupul *comuniștilor din închisori*), unde a făcut cunoștință cu liderii marcanți ai Partidului Comunist, inclusiv cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica (viitorul președinte al Consiliului de Stat), Ion Gheorghe Maurer (viitorul prim-ministru) [1]. După răsturnarea mareșalului Ion Antonescu din august 1944 a fost eliberat din închisoare și treptat a parcurs o carieră fulminantă în scara ierarhică. Activând în diferite funcții administrative, a participat activ la procesul de colectivizare a agriculturii din România, de înființare a Armatei Populare (în pofida faptului că nu a participat niciodată la instrucție sau stagiu militar). Această experiență i-a fost ulterior utilă pentru a-și consolida pozițiile în stat. Potrivit unor observatori, N. Ceaușescu era un admirator al lui Iosif Stalin, participând chiar la înmormântarea „părintelui popoarelor”, fiind văzut chiar plângând [2]. Intră în grațiile lui Gh. Gheorghiu-Dej, fiind promovat în calitate de membru plin în Comitetul Central (1952), membru supleant (1954) și titular (1955) al Biroului Politic [3]. În calitate de secretar al Comitetului Central, a fost responsabil de probleme organizatorice și de cadre. La 22 martie 1965, Nicolae

[1] *Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.*

Ceaușescu a fost propus în funcția de prim-secretar al Comitetului Central al PMR de Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri (1961–1974) [4]. Ulterior, Maurer și-a argumentat opțiunea deoarece îl considera pe Ceaușescu apt pentru a se confrunta cu URSS. Totodată, Maurer a dat de înțeles că pe parcurs a regretat această alegere. Mai există și opinia că, de fapt, a fost o înțelegere între liderii români pentru a se susține reciproc în funcții.

Tot în 1965, în decembrie, lui Nicolae și Elena Ceaușescu li s-a înmânat Diploma de Bacalaureat, cadou de la liceul bucureștean cu mare tradiție, numit atunci Școala Medie nr. 10, ulterior „Zoia Kosmodemianskaia". Documentul le-a fost înmânat de ministrul învățământului Ștefan Bălan, un intelectual modest [5].

În primii ani de la preluarea puterii, N. Ceaușescu a continuat politica națională comunistă a predecesorului său, Gh. Gheorghiu-Dej, convenienţă exprimată în „jurământul de fidelitate," expus în discursul succint funebru din 24 martie 1965 [6]. În plan intern a pledat pentru industrializarea accelerată, iar în plan extern a vizat direcția autonomă. Acest fapt a creat aparențele unei breșe în blocul comunist, element perceput favorabil de Occident.

Consolidarea autorității

Ultimii ani de viață ai liderului comunist român Gh. Gheorghiu-Dej și primii ani de administrare ai lui Nicolae Ceaușescu sunt considerați cei mai „liberali" din istoria comunismului românesc. Ceaușescu era considerat un comunist reformator, marxist luminat, opus dogmatismului ideologic, imagine creată, în mod special, în urma poziției ferme vizavi de intervenția din Cehoslovacia (1968). După o perioadă de elan reformator, relativa liberalizare a regimului totalitar atât în plan intern, cât și în cel extern la sfârșitul anilor 1960, apar tot mai evidentele elemente ale cultului personalității. N. Ceaușescu ia itinerarul unui stalinism național, autarhic. Factorul politic a invadat tot mai intens spațiul public și cultural.

În iulie 1965 a fost înlocuită denumirea PMR (această denumire o avea din anul 1948 și reflecta alianța politică dintre comuniști și socialiști) în Partidul Comunist Român (PCR), ceea ce era esențial deoarece evidenția caracterul național al partidului comunist [7]. Începând cu deceniul șapte, se constată un proces de lărgire a bazei sociale a PMR. În anii 1962–1965, partidul a acceptat în componența sa circa 600 000 de noi membri, cifră record în istoria României. Această tendință s-a menținut până în anul 1989, atunci când PCR, va deveni, cu excepția celui sovietic, cel mai mare partid comunist din Europa [8]. Conform Statutului PCR, această structură constituia „detașamentul de avangardă al clasei muncitoare, conducătorul tuturor oamenilor muncii din patria noastră în lupta pentru construirea socialismului și comunismului, forța politică conducătoare în Republica Socialistă România... scopul final al partidului este construirea societății fără clase – societatea comunistă" [9].

În locul funcției de prim-secretar al Comitetului Central al PMR s-a instituit cea de secretar general [10]. Ceaușescu a fost confirmat în noua funcție supremă a partidului. Se prezenta imaginea unei funcții administrative care nu era superioară altor secretari ai partidului, ci erau doar generale [11]. În realitate, N. Ceaușescu etala noua funcție și nu admitea replici la ședințele de partid și de stat: „Când mă refer la indicații, numai de la secretarul general al partidului le primiți. Nimeni nu poate să se adreseze și să dea vreo indicație. Oricine ar încerca, să nu luați în seamă. Asta este disciplina de partid și este lege pentru toți comuniștii, oriunde sunt puși să lucreze" [12].

Odată cu eliberarea lui Alexandru Drăghici din funcțiile de viceprim-ministru al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Interne (1952–1965), acțiune survenită la 24 iulie 1965, se declanșează eliminarea treptată de la conducerea PCR a vechii echipe a lui Gheorghiu-Dej și înlocuirea ei cu alta nouă, agreată de N. Ceaușescu. Se anunța o „rotație de cadre" și îndepărtarea celor indezirabili noului lider. În anul 1967, N. Ceaușescu devine președinte al Consiliului de Stat, având în subordonare și Consiliul Economic, iar peste un an – Consiliul Apărării. Începe cumularea de funcții, ceea ce va genera instituirea unei dictaturi personale. În 1968, cu ocazia aniversării semicentenarului vieții, lui Nicolae Ceaușescu i s-a acordat distincția unică Eroul Republicii Socialiste Române. Editarea unei enciclopedii a României a fost sistată din cauza că Nicolae Ceaușescu nu-și revedea pe deplin propria biografie [13]. Liderul român a rămas profund impresionat de stilul de conducere al lui Mao Zedong din China și al lui Kim Ir Sen în Coreea de Nord în urma vizitelor de stat efectuate la 1–15 iunie 1971. Istoricul german Thomas Kunze, în cartea sa dedicată lui Ceaușescu, evidențiază importanța acestui turneu oficial în statele socialiste din Asia: „Vizita *în China a devenit* piatra de hotar pentru dezvoltarea ulterioară a lui Ceaușescu. Acesta a fost fascinat de schimbarea care s-a petrecut *în China între prima sa vizită din 1964 și* cea din 1971. Consecvența cu care Mao Zedong *și-a impus* principiile de conducere l-a impresionat tot așa de mult ca și cultul pentru *șeful* statului *și* Partidului Comunist Chinez" [14]. În același an, 1971, Ceaușescu deținea deja cinci funcții și decidea problemele majore ale partidului și statului [15].

Apogeul comasării puterii în stat este atins în martie 1974, atunci când Ion Gheorghe Maurer este înlăturat din funcția de prim-ministru și este „ales" în calitate de președinte al țării N. Ceaușescu. Instituirea funcției prezidențiale, cu atribute de rigoare, reprezenta ceva nou pentru România. Prin acordarea unui sceptru se făcea referință la un atribut monahal și religios [16].

Are loc reprezentarea lui Ceaușescu în pictură și în opere de artă. „Cel mai iubit fiu al poporului" era apreciat ca un continuator al personalităților celebre din istoria patriei.

Ajuns la cârma țării, N. Ceaușescu a promovat clanul de familie, inclusiv pe soția sa, Elena Ceaușescu. Potrivit cercetătorilor, după 1972, atunci când prima doamnă a României a devenit membră a CC al PCR și a Biroului Executiv al Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, dialogul cu puterea era întreținut nu doar cu președintele țării, ci și cu soția acestuia, Elena Ceaușescu [17]. Academia Republicii Socialiste România a fost subordonată, prin instituții politice, Elenei Ceaușeascu [18], iar în 1974 aceasta devine membru plin al înaltului for științific. În anul 1980, Elena Ceaușescu a devenit figura nr. 2 în ierahia comunistă, formându-se, astfel, o dictatură bicefală. „Momente importante ale carierei sale politice și științifice s-au transformat în motive de sărbătoare națională. Mamă, soție iubitoare, om de știință de renume mondial, Elena Ceaușescu a ajuns să întruchipeze în imaginația celor mulți un etalon moral și etic" [19].

Cuplul Ceaușescu era adulat cu mai multe formule: intelectualii o numeau pe Elena Ceaușescu ,,tovarășa academician" sau ,,om de știință de renume internațional", agricultorii se adresau „iubitului conducător" – ,,luminătorul maselor", iar muncitorii – „tovarășul" [20]. La 10 iulie 1985, Nicolae Ceaușescu a fost desemnat ca membru titular și președinte de onoare al Academiei. Potrivit unor autori,

cuplul Ceaușescu a fost „cel mai temut și detestat din țară. Aveau drept de viață și de moarte asupra a 23 de milioane de români. Conduceau cel mai brutal stat polițienesc din Europa" [21].

Anturajul intim (așa-numitul „socialism de cumetrie", format din frați, nepoți, nepoate, cumnați, nurori, care dețineau posturi înalte de stat și de partid) a contribuit la instituirea cultului personalității „marelui conducător". În esență, cultul personalității reprezintă o particularitate a sistemelor totalitare existente atât în regimurile de extrema dreapta, cât și în cele din interiorul lumii comuniste [22].

Deși premise ale instituirii cultului personalității în România s-au conturat încă din „epoca Gheorghe Gheorghiu-Dej", totuși în „epoca Nicolae Ceușescu" acestea aveau „să cunoască forme mai exarcerbate în comparație cu acelea ale predecesorului său" [23]. Propaganda oficială, lucrările apologetice, organizarea fastuoasă a evenimentelor „epocale" urmau să glorifice acțiunile „geniului Carpaților" (așa era numit, ironic, Ceaușescu în Polonia) [24] sau „celui mai iubit fiu al poporului". Ceaușescu nu-i lecturase pe clasici, însă îi plăcea să îl citeze pe împăratul roman Caligula: „Mai bine să fii temut, decât iubit". Organele securității vegheau asupra imaginii „imaculate" a lui Nicolae Ceaușescu. La filmări, înălțimea medie (circa 1,60 m) a lui Ceaușescu nu trebuia scoasă în evidență. Ziarele aveau câte un redactor ce tebuia să urmărească ortografierea corectă a numelui Ceaușeascu.

Au fost utilizate în exces sărbătorile naționale (Ziua Națională – 23 august, Ziua Republicii – 30 decembrie) și internaționale (Ziua Muncii – 1 mai) pentru promovarea cultului personalității. De exemplu, în anii 1985–1988, manifestările de Ziua Națională erau organizate pe Stadionul „23 August" din capitală. Tribuna oficială era rezervată președintelui cu soția sa. Vizavi de tribuna oficială avea loc spectacolul oamenilor muncii, care aveau lozinci și imagini cu liderul României [25].

Cultul personalității lui Ceaușescu în România s-a menținut datorită promovării *comunismului* de esență *națională*. Potrivit unor autori, național-comunismul promovat de Nicolae Ceaușescu a fost realizat cu ajutorul discret al unor foști ideologi legionari scoși din penitenciare [26].

AUTONOMIE. LEGITIMITATE ISTORICĂ. POLITICĂ EXTERNĂ

Un aliat disident

Poziția deosebită a României în perimetrul blocului comunist a început în anii 1962–1963 prin opunerea României planului sovietic de specializare a țării în cadrul „lagărului socialist" pentru anumite ramuri economice. Disputa a luat amploare după „Declarația cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale", adoptată de Plenara lărgită a CC al PMR din 17–22 aprilie 1964 [27], care cerea ca la baza relațiilor dintre PMR să se afle „principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi" [28]. Distanțarea a fost continuată și de Nicolae Ceaușescu. Politica Bucureștiului în vederea asigurării unei autonomii crescânde este catalogată drept cea de *aliat disident* al Uniunii Sovietice [29]. Istoricul englez Eric Hobsbawm consideră că această distanțare a fost promovată de N. Ceaușescu pe baza *naționalismului* [30]. Potrivit unor autori, distanțarea de URSS nu a fost totuși una radicală. În anii 1965–1966, România a achitat suma de 500 000 USD Moscovei pentru întreținerea partidelor comuniste mondiale [31].

Totodată, se constată acțiuni provocatoare la adresa URSS cu rezultate spectaculoase. În exclusivitate pentru blocul răsăritean, România a fost prima țară care

a stabilit relații diplomatice cu Republica Federală Germania (RFG) în ianuarie 1967 (în contextul în care nicio țară din blocul socialist, cu excepția Uniunii Sovietice, nu avea astfel de relații) [32]; România a refuzat să recunoască, ca celelalte state ale blocului comunist, drept agresor statul Israel în timpul „Războiului de șase zile" (5–10 iunie 1967) și a menținut relațiile diplomatice cu Israelul după conflict. Bucureștiul a dus campanii pacifiste pentru încetarea războiului din Vietnam [33]. În premieră, România a fost vizitată de președintele Franței, generalul Charles de Gaulle (mai 1968), de președintele american Richard Nixon (23 august 1969), prima vizită a unui președinte al SUA într-o țară socialistă. Paroxismul relațiilor româno-sovietice a fost atins în contextul poziției deosebite a României în cazul invaziei trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia (vezi mai jos). Atitudinea antisovietică a Bucureștiului a fost reiterată și în cazul intervenției militare a URSS în Afghanistan (decembrie 1979), considerată, potrivit sintagmei URSS, drept *ajutor internațional* [34]. Din acest considerent, la 30 iunie 1980, la Chișinău, liderii comuniști din Moldova sovietică au supus discuțiilor poziția deosebită a României în problemele internaționale, inclusiv referitoare la situația din Afghanistan [35].

Pe fundalul amplificării antipatiei vizând *patronajul sovietic* s-a cultivat sentimentul național (*calea națională spre comunism*), s-a abordat *problema Basarabiei*, s-a tins să se soluționeze situația minorității maghiare etc. [36].

Aceste acțiuni au fost catalogate de Leonid I. Brejnev, secretarul general al PCUS, drept „cochetărie cu puterile imperialiste". Tensiunea româno-sovietică a dus și la tergiversarea reînnoirii în februarie 1968 a Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală, semnat între ambele state în anul 1948. Documentul a fost semnat abia în iulie 1970 la nivel de prim-miniștri, respectiv de Aleksei Kosîghin și Ion Gheorghe Maurer. Spre deosebire de vechiul tratat, noul document prevedea că relațiile bilaterale sunt stabilite pe „principiile raporturilor de tip nou dintre statele socialiste, bazate pe marxism-leninism, internaționalism proletar, egalitate în drepturi și neamestec în treburile interne, respectul independenței și suveranității naționale, întrajutorare și avantaj reciproc" [37].

Poziția României vizavi de intervenția sovietică în Cehoslovacia (1968)

Momentul culminant al tensiunilor dintre România și Uniunea Sovietică a fost invazia din august 1968 a trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia. Este vorba de o acțiune cu impact major internațional, cu numele codificat operația „Dunărea", a trupelor Pactului de la Varșovia (Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Bulgaria, Germania de Est, Ungaria și Polonia) în Cehoslovacia. Uniunea Sovietică, marcată de *sindromul puterilor mari*, avea drept deziderat politic înlăturarea reformelor socioeconomice ale „Primăverii de la Praga" inițiate de Alexander Dubček (1921–1992), secretar general al Partidului Comunist din Cehoslovacia (1968–1969). URSS, în scopul apărării propriilor interese și pentru extinderea influenței globale, a promovat acțiuni ce îmbrăcau forma unor așa-zise *ajutoare internaționale*, interese vitale pentru stat, pentru legitimarea acțiunilor în politica mondială; în cazul de față este vorba de *doctrina Brejnev*, potrivit căreia, statele socialiste urmau să vină în ajutor altor state socialiste amenințate de „forțe reacționare". În realitate, era vorba de conservarea sferei sovietice de influență [38]. Potrivit istoricului italian Francesco Guida, pe parcursul *crizei cehoslovace*, între ianuarie și august 1968, nu a avut loc nicio

reuniune a Comitetului Politic Consultativ al Pactului de la Varșovia. Acest fapt s-ar fi datorat poziției deosebite a României [39].

Anatoli Dobrînin, ambasadorul Uniunii Sovietice în Statele Unite ale Americii, în memoriile sale *In Confidence* (*Confidențial*), afirmă că imixtiunea sovietică în Cehoslovacia a fost „ilizibilă" la Casa Albă. Mai mult ca atât, președintele american (1963–1969) Lyndon Johnson (1908–1973) a rămas indiferent față de eveniment, considerând că această zonă este sub influența sovieticilor, solicitând, totodată, o vizită la Moscova [40].

Drumul sovieticilor spre Cehoslovacia trebuia să treacă prin România, însă traseul a fost modificat în urma deciziei istorice a lui Nicolae Ceaușescu de a nu susține țările din blocul Pactului de la Varșovia implicate în ingerința din Cehoslovacia. Prin discursul de la 21 august 1968 al liderului comunist român, public și vehement au fost condamnate acțiunile agresive ale „trupelor celor cinci țări" [41]. Acest discurs l-a propulsat ca pe un erou pacifist, fiind acceptat cu entuziasm de unii disidenți. În ochii cetățenilor, Nicolae Ceaușescu era echivalentul lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul sau Vlad Țepeș, urmaș demn al lui Decebal și Traian [42]. Drept urmare a atitudinii pe care a luat-o, Ceaușescu a primit 1 372 de telegrame și scrisori personale [43]. Ulterior, ziua de 21 august a devenit Ziua Constituției, înglobând importanța acestui eveniment. La 24 august 1968, N. Ceaușescu a discutat cu I. B. Tito, că, în caz de atac al URSS, să se permită o eventuală retragere a militarilor români în Iugoslavia. Liderul iugoslav a fost de acord, cu condiția dezarmării trupelor române [44]. La 4 septembrie a fost aprobat decretul de constituire, organizare și funcționare a gărzilor patriotice românești. Era vorba de niște detașamente înarmate ale muncitorilor, țăranilor și intelectualilor ce aveau drept scop sprijinirea armatei în caz de imixtiune. Astfel s-a conturat doctrina „luptei întregului popor" pentru apărarea suveranității [45].

Kremlinul era iritat că liderul României Nicolae Ceaușescu nu susținuse ingerința în Cehoslovacia. Drept reacție, trupele sovietice au fost angajate în manevre tactice demonstrative în apropierea frontierei românești. Liderii SUA erau îngrijorați de activizarea trupelor sovietice la hotar cu România. Diplomatul sovietic Anatoli Dobrînin menționează că „*Pe 28 august (1968 – n.n.) Rusk* [46] *m-a convocat urgent ca să-mi spună că a aflat despre mișcări de trupe sovietice neobișnuite de-a lungul granițelor românești în ultimele 24 de ore. Fuseseră deja speculații în Occident despre posibilitatea unei invazii sovietice în România, bazate în general pe refuzul acesteia de a lua parte la acțiunea comună cu celelalte state ale Tratatului de la Varșovia, contra Cehoslovaciei*" [47]. Moscova însă nu a intenționat să intervină în România, deoarece nu s-a îndoit niciodată de stabilitatea regimului comunist din această țară.

În mod oficial, participarea cetățenilor din RSS Moldovenească la acest conflict nu este recunoscută [48]. În realitate, au fost și participanți din Moldova sovietică la această ingerință militară [49].

In grosso modo, acțiuni militare active în Cehoslovacia nu s-au desfășurat. Potrivit unor informații, 108 cetățeni și-au pierdut viața, iar cca 500 de persoane au fost rănite. Pe parcursul a 36 de ore a fost stabilit controlul deplin asupra teritoriului cehoslovac, iar conducerea de la Praga a fost înlocuită cu una prosovietică. În decembrie 1989, Guvernul Uniunii Sovietice a recunoscut faptul că „decizia de a trimite trupele aliate în Cehoslovacia a fost una nejustificată, s-a produs o imixtiune greșită în afacerile interne ale unui stat suveran" [50].

URSS a încercat să pedepsească România pentru poziția luată în cazul Cehoslovaciei. Potrivit istoricului american Larry

L.Watts, în 1969, Kremlinul a decis să transfere România din categoria țărilor socialiste deviaționiste (cum erau China și Albania) în rândul adversarilor Tratatului de la Varșovia, alături de state membre ale NATO [51].

Poziția fermă adoptată de liderul român N. Ceaușescu vizavi de criza cehoslovacă (antisovietismul) a asigurat României un prestigiu internațional. Totodată, s-a constatat o mobilizare fără precedent a societății românești în jurul partidului și al liderului. S-au conturat premisele de monopolizare a puterii și de formare a cultului liderului suprem.

Problema Basarabiei

Pentru prima dată în perioada postbelică, problema Basarabiei a fost abordată în anul 1964. Era un context geopolitic tensionat, marcat de distanțarea româno-sovietică, rivalitatea sovieto-chineză și apropierea româno-chineză. Pe fundalul declarației lui Mao Zedong, în timpul întâlnirii la Beijing cu delegația oficială română în frunte cu Ion Gh. Maurer, care a reiterat problema teritoriilor românești ocupate de URSS [52], a fost publicată la București culegerea de manuscrise a lui K. Marx „Însemnări despre români" [53]. „Părintele comunismului" scria despre faptul că Basarabia are o populație românească și a fost anexată la Imperiul Rus în 1812. Cartea a produs nemulțumiri la Kremlin. În timpul întâlnirii de la Moscova pe care N. Ceaușescu a avut-o cu liderul sovietic Leonid Ilici Brejnev în septembrie 1965, acesta i-a replicat că manuscrisele sunt „extrase din lucrările unor autori burghezi" [54]. Nicolae Ceaușescu s-a eschivat de la subiect, specificând că problema legată de lucrare „se referea la lucruri atât de vechi, într-adevăr istorice" [55].

La 27 octombrie 1965, Nicolae Ceaușescu, aflat la o consfătuire din cadrul Institutului de Istorie al Partidului referitoare la elaborarea istoriei PCR, a dat curs *istoriografiei comunismului național*. Au fost criticate postulatele de sorginte kominternistă referitoare la autodeterminarea provinciilor românești, precum Transilvania și Basarabia, până la separarea de alte state și alipirea lor la alte state. Potrivit politologului Kenneth Jowitt, discursul național din epoca Ceaușescu era centrat pe conceptul că națiunea română este una oprimată în istorie, iar coordonatele esențiale ale istoriei naționale sunt percepute a fi evenimentele mărețe și continuitățile [56]. Demersul istoriografic din România referitor la chestiunea Basarabiei a fost considerat de istoriografia sovietică drept o „abatere" de la „poziția marxistă" [57].

La București activa „grupul basarabean" condus de Pantelimon Halippa, fost președinte al legislativului din Basarabia [58]. Anturajul liderului basarabean era format din refugiați basarabeni și transnistreni, foști membri ai Sfatului Țării ș.a. Acest grup la fel aborda problema Basarabiei, fiind „gestionat" cu atenție de poliția politică românească în anii 1965–1979. Recent, cercetătorul Vadim Guzun a editat 470 de documente ce reflectă din perspectiva „grupului basarabean" poziția România față de URSS în general, și RSS Moldovenească, în mod special [59].

În RSS Moldovenească la fel exista o rezistență națională față de politica promovată de Moscova și se căuta susținerea Bucureștiului. La 12 iunie 1970, Alexandru Usatiuc, de profesie merceolog, domiciliat în Chișinău, s-a prezentat la Consiliul de Stat al RSS România, solicitând o audiență la Nicolae Ceaușescu. Însă n-a fost primit de liderul român, ci a fost extrădat organelor securității de stat sovietice. „Grupului Usatiuc" (Alexandru Usatiuc, Gheorghe Ghimpu, Alexandru Șoltoianu, Valeriu Graur) dorea să formeze Frontul Național Patriotic, o mișcare națională ce tindea să

informeze comunitatea internațională despre încălcările comise de sovietici în Moldova sovietică, iar drept deziderat final se tindea spre unirea spațiului de la est de Prut cu România. În urma unor procese din vara anului 1972, membrii acestui grup, acuzați de „propagandă și agitație antisovietică", au fost condamnați [60].

În zilele de 2–3 august 1976, Nicolae Ceaușescu a vizitat Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, unde a expus un principiu călăuzitor, care a direcționat istoriografia română. Liderul român specifica faptul că „România nu are revendicări teritoriale față de vecinii săi, dar adevărul istoric trebuie prezentat așa cum a fost" [61]. În aceeași dimensiune, discuțiile referitoare la „chestiunile legate de divergențele noastre privind tratarea unor probleme ruso-române, sovieto-române și moldo-române" au fost examinate la întâlnirea și tratativele purtate de L.I. Brejnev și N. Ceaușescu în Crimeea la 5 august 1977 [62]. Cu alți termeni, Basarabia a fost considerată spațiu românesc, însă nu se formulau pretenții teritoriale.

Formulările vor deveni mai radicale în noiembrie 1988, atunci când Ceaușescu, reales în fruntea partidului și aflat într-o situație tot mai șubredă de imagine, a făcut apel la sentimentele naționale, solicitând „eliminarea consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov, ceea ce echivala cu o cerere de restituire a Basarabiei de către URSS" [63].

Acțiunile Bucureștiului vizavi de problema basarabeană erau contracarate intens de liderii sovietici. Războiul ideologic și propagandistic a fost susținut la Chișinău de Ivan Bodiul, prim-secretar al CC al PCM [64]. Aceste tensiuni au intensificat curentul antiromânesc și s-a consolidat gruparea „statalității moldovenești", au generat abordări istoriografice „corecte" privind istoria Basarabiei și relațiile ruso- și sovieto-române; istoriografia din RSR a fost calificată drept „burgheză", „revizionistă" și „naționalistă", „antirusească și antisovietică" [65]. Abordările istoricilor români erau considerate „pretenții teritoriale față de URSS" [66]. În voluminoasa sinteză „Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană" [67] (1974), omul de stat și de partid Artiom Lazarev a promovat un antiromânism militant.

Toate acestea derulau într-o intensificare a traficului de frontieră între România și RSS Moldovenească sau RSS Ucraineană. Autoritățile din Moldova sovietică erau alarmate că după 1973 numărul vizitatorilor români era mai mare decât cel al bulgarilor, iar în 1978 constituia circa 22 000. La fel, numărul turiștilor moldoveni s-a majorat de la 249 în 1971 la circa 1000 în 1978. Timorat de aceste realități, Biroul Politic al PC al Moldovei a solicitat autorităților centrale de la Moscova bararea contactelor dintre RSS Moldovenească și România. Totodată, Ivan Bodiul îl ruga pe Iuri Andropov să majoreze numărul statelor de personal al KGB din RSS Moldovenească pentru a lupta împotriva adversarului, inclusiv România, ale cărei „organe oficiale s-au angajat pe calea negării existenței națiunii și statalității moldovenești (presovietice), sublinierii nedreptății istorice a reunirii Basarabiei cu RSR" [68].

In grosso modo, pentru sovietici problema Basarabiei, problemă pendinte dintre România și URSS, a reprezentat o formă de a verifica atitudinea liderilor români și de a contracara eventualele pretenții teritoriale ale Bucureștiului.

Intensificarea relațiilor cu Lumea a Treia

În contextul crizei petrolului, al scumpirii hidrocarburilor de către Uniunea Sovietică, al resurselor energetice vitale pentru procesul de industrializare, al izolării pe arena internațională, România a tins să

remedieze această situație prin intensificarea relațiilor cu Lumea a Treia (Africa, Orientul Mijlociu și Îndepărtat). Acest spațiu putea oferi statului român hidrocarburi la prețuri mai mici decât cele de pe piața globală, recurgându-se chiar la troc, mărfuri industriale, burse pentru studenți etc. Africa era mai puțin pretențioasă la calitatea produselor românești. S-a mizat și pe atargerea studenților străini în România. În anul 1981, România avea 16 962 de studenți străini, incluzându-se astfel în lista primelor 15 furnizori de servicii academice pentru astfel de tineri studioși. Scăderea nivelului de viață din România și presiunile autorităților asupra cetățenilor străin s-a răsfrânt însă negativ asupra dinamicii numărului de studenți străini.

STAT. ADMINISTRARE. IDEOLOGIE. SIMBOLISTICĂ

Constituția din 1965

La 21 august 1965, Marea Adunare Națională a adoptat o nouă constituție, fiind înlocuită legea fundamentală din 1952. A fost modificată denumirea statului, din Republica Populară Română în Republica Socialistă România ca „stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar". Denumirea actualizată marca noul caracter, național, al statului. PCR a fost considerat „forța conducătoare a întregii societăți". În comparație cu Constituția din 1952, ce făcea referințe elogioase la adresa URSS, legea fundamentală din 1965 nu face nicio referire la subordonarea Bucureștiului față de Moscova. Mai mult ca atât, art. 14 statuează: „Relațiile externe ale Republicii Socialiste România se bazează pe principiile suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi și avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne". Până în 1989, această constituție a fost modificată de 10 ori. Prin adoptarea Constituției s-au adus și schimbări în denumirile unor instituții de stat. De exemplu, denumirea juridică a Academiei Republicii Populare Române a fost ajustată cu cea a țării – Academia Republicii Socialiste România.

Imnul de stat

În „epoca Ceaușescu" s-au interpretat trei din cele patru imnuri comuniste: *Zdrobite cătușe* (1948–1953) (versurile îi aparțin lui Aurel Baranga, iar muzica lui Matei Socor), se dorea a fi un cântec cu mesaj profund revoluționar; *Te slăvim, Românie* (1953–1975), autorii versurilor Eugen Frunză și Dan Deșliu, iar muzica aparținând lui Matei Socor, era unul îndoctrinat, elaborat în procesul de ideologizare comunistă; pentru o perioadă scurtă (1975–1977), imnul *Pe-al nostru steag e scris unire*, compus de Ciprian Porumbescu, a fost imnul României, devenit, între timp, imnul Albaniei; imnul *Trei culori* (1977–1989) a reprezentat o adaptare la ideologia marxistă a creației patriotice a lui Ciprian Porumbescu din sec. XIX; s-a tins de a combina viziunea tradițională cu cea „modernă" [69].

Reglementarea juridică a teritoriului. Rural. Urban. Sistematizarea

În februarie 1968 a fost efectuată cea mai semnificativă reglementare juridică a teritoriului României, valabilă, *in grosso modo*, până în prezent. Unitățile administrativ-teritoriale regiunea și raionul, înființate după modelul sovietic și legiferate prin Constituția din 1965, au fost înlocuite printr-o singură unitate administrativă, tradițională, județul. În locul celor 58 de județe din perioada interbelică s-au constituit doar 40 (41 începând cu anul 1980), 236 de orașe, 144 de comune suburbane și 2 562 de comune. Vechea formulă teritorial-administrativă a fost apreciată ineficientă și generatoare de decalaje de dezvoltare

dintre regiuni. Județele urmau să preia prerogativele de la centru și să intensifice dezvoltarea de la nivel local, nu doar la nivel național, cum se procedase anterior [70].

La 29 octombrie 1974 a fost adoptată legea referitoare la sistematizarea teritoriilor și localităților urbane și rurale. Planurile de sistematizare promovate de regim s-au intensificat, în mod special după cutremurul din 4 martie 1977, care a avut o magnitudine de 7,2 grade pe scara Richter și o durată de 55 de secunde, cataclism utilizat de autorități ca pretext pentru a pune în aplicare proiectul. La 2 martie 1978 a fost instituită Comisia centrală de partid și stat pentru sistematizare, cu ramuri locale. O comisie specială similară a fost înființată și pentru municipiul București, prin sistematizarea centrului istoric după modelul unui oraș coreean. Drept urmare, în anii 1984–1987, în București au fost demolate 29 de biserici, pentru construcția de noi clădiri. În acest context a fost edificată Casa Poporului (actualul Palat al Parlamentului), care este a doua clădire din lume, ca mărime, după Pentagon. Pentru acest proiect au fost distruse cu buldozerele două cartiere vechi ale capitalei, fiind vandalizată circa o șesime din oraș. Costurile pentru Casa Poporului au crescut de 12 ori, fiind estimate la circa șase miliarde de lei, în contextul unei pauperizări a societăți fără precedent în istoria României. Potrivit sloganurilor epocii, se prevedea „ștergerea diferențelor dintre sat și oraș". Urmau să fie demolate 3 500 de sate. Localitățile rurale trebuiau supuse unui intens proces de urbanizare, cu locuințe model după un tipar. Era vorba de blocuri cu două până la trei etaje. A avut loc transferul populației de la locuințe private în apartamente la blocuri, în calitate de chiriași. Fără a respecta vreo etică de urbanism, prin acest proiect s-au distrus multe construcții urbane tradiționale, lăcașuri sfinte, monumente de artă, arhitectură și istorie, fiind înlocuite cu blocuri de apartamente.

Urbanizarea avea drept deziderat economic industrializarea masivă. Potrivit programului de partid, sistematizarea urma să asigure condiții identice de viață pentru toți cetățenii țării, indiferent de naționalitate; se miza pe ridicarea nivelului de dezvoltare a satului la cel al orașului. Drept urmare se tindea de a valorifica deplin resursele, de a îmbina producția industrială, agricolă și alte activități socioeconomice, cooperarea între localități etc. Aceste acțiuni, care urmau să afecteze 46,4% din cetățeni, aveau și un suport politico-ideologic. Se miza pe accentuarea „rolului clasei muncitoare ca forță principală în întreaga viață a țării" [71]. În scopul evitării aglomerării populației în mediul rural, se acorda în mod preferențial dreptul la locuire și la reședințe în apartamente din blocurile care se construiau cu ritmuri mai mari după 1970.

Prin proiectul de sistematizare [72] se contura crearea *omului nou* și a *națiunii socialiste*, prin înlăturarea caracteristicilor individuale. Proiectul de sistematizare a vizat încălcarea Cartei Națiunilor Unite și a Convenției ONU privind drepturile omului. La 9 martie 1989, Comisia ONU privind drepturile omului, cu sediul la Geneva, a condamnat România, iar la 21 februarie 1989, Comisia Europeană a condamnat abuzurile regimului.

Planurile de sistematizare teritorială au fost condamnate atât în interiorul țării, cât și în exterior. Ungaria, de altfel, a considerat politica de sistematizare drept un stadiu final „al unei românizări" [73]. Românii din exterior au protestat vehement împotriva acestei politici, considerând-o drept un atac acerb la memoria spațialo-identitară.

„Tezele din iulie 1971"

Primii ani de administrare a lui Nicolae Ceaușescu sunt considerați ca fiind favorabili libertății de exprimare și orientați deschiderii spre Occident. La mijlocul anilor

1970 se întrevăd însă constrângeri ideologice, arbitrarul, excesele de interpretare [74]. Premisele schimbării macazului spre limitările de esență ideologică se întrevăd în „tezele din iulie 1971".

În zilele de 6 și 9 iulie 1971, Nicolae Ceaușescu a prezentat un set de „propuneri de măsuri" în domeniul politico-ideologic. Se prevedea ridicarea prestigiului partidului în toate domeniile activității politico-educative. „Revoluția culturală" viza lupta împotriva „influenței ideologiei burgheze, a mentalității retrograde", se combăteau „tendințele de parazitism, de viață ușoară, fără muncă" a tinerilor, se intensifica „propaganda ateistă". În esență, s-a produs o ideologizare agresivă a vieții cotidiene, intensificarea propagandei și a cenzurii, o ideologizare a vieții cultural-artistice etc. Ulterior, au mai fost adoptate opt hotărâri la nivel înalt referitoare la „îmbunătățirea activității ideologice". A fost elaborată Legea nr. 23 din 1971 privind apărarea secretului de stat. A fost instituită cenzura. De exemplu, cenzorul de presă s-a transformat într-o meserie privilegiată: aceștia puteau întreprinde călătorii peste hotarele țării, aveau cele mai numeroase beneficii financiare, prime și recompense, ajutoare bănești, concedii, deplasări, mașini de serviciu. Cu alte cuvinte, tot ceea ce făceau era „strict secret" și bine remunerat [75]. Se miza pe „edificarea societății multilateral dezvoltate" [76] (slogan repetat cu exces de zel și lansat la 7 mai 1971 cu prilejul semicentenarului PCR). A fost instituit Consiliul Culturii și Educației Socialiste, care avea „menirea de a acționa pentru asigurarea unei înalte civilizații spirituale a poporului români" [77]. Pe acest fundal se constată o reducere în prim-plan a activiștilor, secundați în ultimii ani de tehnocrații din partid. Are loc o dublare a numărului de studenți în domeniul uman în raport cu cel real. Din perspectiva autorităților, erau necesare cadre cu implicații ideologice și propagandistice. Această tendință a durat până la sfârșitul anilor 1970, iar între 1984 și 1989 situația se inversează: studenții din domeniul științelor reale erau mai numeroși decât cei din sfera umanului. O pepinieră de pregătire a cadrelor politico-ideologice de partid, dar și de acordare a numeroase doctorate fără acoperire științifică, a fost Școala Superioară de Partid, transformată la 3 iunie 1966 în Academia de Științe Social-Politice „Ștefan Gheorghiu" pe lângă CC al PCR, desființată în 1990.

Pe acest fundal politico-ideologic, intelectualii români și-au asumat tacit noua direcție a regimului, trecând de la cenzură la autocenzură și paraliteratură [78]. Sau este ceea ce reliefa scriitoarea germană de limbă română și germană, Herta Muller, laureată a Premiului Nobel pentru Literatură (2009), de a rezista prin *producere de cultură autentică*: „Cărțile erau și o cale de a te eschiva. Un gest personal, onest, de a scrie cărți curate, nu era un gest împotriva sistemului" [79].

Potrivit cercetătorului Felician Velimirovici, „tezele din iulie" au avut drept scop asigurarea unei garanții de fidelitate URSS prin reafirmarea rolul ideologiei comuniste în România. Totodată, se consolida poziția lui N. Ceaușescu în stat și în partid în contextul în care sistemul socialist european era în perimetrul unor schimbări majore [80]. Unii cercetători consideră că unul din motivele ce l-a determinat pe liderul român să pună în aplicare factorul ideologic au fost impresionantele spectacole de masă, grandioase, cu elemente coregrafice de adulare a personalității, vizualizate cu interes deosebit de Ceaușescu în China și Coreea de Nord [81]. Istoricul Dinu C. Giurescu menționează și dimensiunea socioeducațională a liderului român: „Convingerea lui Nicolae Ceaușescu în eficiența factorului politico-ideologic s-ar putea ex-

plica și prin absența aproape totală a pregătirii sale școlare, nu absolvise – după cum se știe – nici măcar cele patru clase primare. În lipsa școlii, ideologia marxist-leninistă prin principiile ei de bază i-a slujit drept îndreptar și călăuză și în practica politică" [82].

Una din primele acțiuni de punere în aplicare a „tezelor din iulie" a fost oprirea filmului „Incoruptibilii" despre gangsterii din Chicago din anii prohibiției. Această „minirevoluție culturală" a afectat și religia. După un respiro de două decenii de propagandă ateistă, în 1968, au început să se vândă de Paști cărți poștale cu imagini de ouă roșii. Acum însă se revenea la propaganda ateistă militantă. Pe coperțile literaturii religioase nu mai apăreau simboluri creștine și nici ale instituțiilor sale, cu excepția publicațiilor proprii ale Bisericii [83].

Potrivit cercetătoarei Mioara Anton, care a studiat corespondența adresată lui Nicolae Ceaușescu, „programul ideologic din iulie 1971 a fost primit de unii cu entuziasm, de alții cu o nedisimulată iritare" [84]. În anii 1980 a avut loc o escaladare a ofensivei ideologice inițiate în luna iulie 1971.

ECONOMIA. SOCIETATEA

În cuvântarea de deschidere a Congresului al IX-lea al PCR din iulie 1965, Nicolae Ceaușescu a specificat că obiectivul pe termen lung al României era „construirea comunismului". Or aceasta însemna intensificarea industrializării, modernizării agriculturii, utilizarea resurselor energetice și finalizarea procesului de electrificare [85]. Din această perspectivă, economia românească, în perioada vizată, a fost una planificată și puternic centralizată. Principalele domenii productive ale economiei au fost industria și agricultura. Industria a fost însă favorizată. Încercarea de a descentraliza economia, în exclusivitate pentru blocul socialist, prin încurajarea, în 1967, a inițiativei particulare, prin deschiderea a 183 de restaurante, prăvălii și pensiuni private, construirea de locuințe în proprietate privată a fost curând barată. Se considera că este o abatere de la teza leninistă potrivit căreia proprietatea privată este de esență capitalistă. De la mijlocul anilor 1960 s-au majorat salariile, s-au diversificat gusturile consumatorilor români, s-a înregistrat o majorare spectaculoasă în comercializarea bunurilor de consum. Astfel, în comparație cu 1959, în 1965 România înregistra o creștere cu 88%, peste media din blocul socialist. Pentru comparație, în Bulgaria se înregistraseră majorări cu 7,1%, în Cehoslovacia – 2,8%, în Polonia – 5,8%, în Ungaria – 5,9% [86]. La sfârșitul anilor 1960, economia românească se moderniza grație tehnologiilor occidentale.

S-au constituit instituții speciale ce aveau ca scop coordonarea politicilor economice. În 1977 a fost instituit Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României, ce avea drept deziderat trasarea direcțiilor de dezvoltare ale statului cu ajutorul unor „planuri naționale unice", incluse în baza „Programului partidului, a directivelor și hotărârilor congreselor, conferințelor naționale și plenarelor Comitetului Central al partidului". Era un fel de organ legislativ și executiv al partidului. Inițiia proiecte de legi în ramurile sale de activitate pe care ulterior le propunea Marii Adunări Naționale. Totodată, deciziile adoptate de această instituție erau obligatorii pentru toate structurile de stat [87]. O altă structură, Consiliul Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale avea în vizor „perfecționarea conducerii planificate a dezvoltării economico-sociale, ridicarea pe o treaptă calitativ superioară a fundamentării și elaborării opțiunilor cu caracter strategic privind evoluția țării" [88].

În vederea intensificării vieții economice se miza pe „patriotismul socialist". Datoria morală a cetățenilor era de a iubi

patria și „de a participa cu forțe sporite la realizarea planului de dezvoltare a economiei naționale". Se apela la „munca patriotică", neremunerată. De exemplu, în anii 1975–1980, anual au prestat muncă patriotică „peste 2,5 milioane de tineri". În următorul plan cincinal „s-au organizat 3 000 de șantiere și tabere" [89]. Potrivit cercetătorului Valeriu Antonovici, de multe ori, limbajul de lemn și discursurile plictisitoare ale lui Nicolae Ceaușescu, „Marele Cârmaci", nu transpuneau mesaje clare despre munca patriotică, așa cum o făcea mass-media. Au existat poezii, imnuri, strigături, folclor, consacrate muncii patriotice și eroilor muncii. Munca patriotică a constituit un instrument de implicare a societății în viața de partid, dar și un mecanism de control social al fiecărui om. Pe acest fundal, al muncii în folosul Patriei, au fost fabricați și eroi naționali (o formă de stahanoviști în versiune românească): brigadierii din Bumbești, Livezeni, Angita-Botorca sau Salva-Vișeu, ale căror nume și fapte erau evocate în discursuri publice în contextul deschiderii noilor șantiere naționale sau a taberelor de muncă [90]. Este cunoscut cazul sportivei Nadia Comăneci, care în cadrul unei emisiuni televizate a afirmat că pentru ea titlul de Erou al Muncii Socialiste (1976), acordat de Nicolae Ceaușescu, este superior medaliei de aur obținute de ea la Jocurile Olimpice de la Montréal (1976), atunci când a obținut nota maximă – 10, o premieră în istoria gimnasticii feminine mondiale. Înainte de anul 1989, Nadia Comăneci a plecat în mod clandestin din România în SUA [91].

Criza economică a afectat acerb populația, în mod special în deceniul terminal al dictaturii comuniste.

Industria

În profilul ideologiei economice marxiste s-a dat prioritate industrializării socialiste, cu accent pe industria grea. Industria era considerată un barometru material al independenței României față de „imperialismul" occidental și „șovinismul de mare putere al Uniunii Sovietice". Pe fundalul destinderii, România a fost încurajată de Occident prin inaugurarea la 20 august 1968 a Uzinei de Autoturisme „Dacia" din Colibași-Pitești. Cu sprijinul specialiștilor francezi de la „Renault" au fost produse modelele „Dacia 1100", „Dacia 1300". În 1979, România ocupa locul 17 din cele 30 de țări mari producătoare de oțel. Producea 585 kg de oțel pe cap de locuitor, în timp ce URSS – 566 kg, iar SUA – 563 kg [92].

În anii 1970–1989, ponderea exportului de tractoare constituia 46% din producție. O problemă majoră o constituia și calitatea acestor autovehicule. Tractorul „A-1800" a fost omologat cu 50 de defecțiuni majore (1979) [93].

A fost pe larg aplicat fenomenul *foarfecelui prețurilor*, adică ritmurile de majorare a prețurilor la produsele industriale livrate agriculturii erau mai mari decât prețurile produselor agricole furnizate de agricultori.

Pe parcursul anilor 1980, politica de industrializare era tot mai irațională în contextul în care se majora prețul mondial la hidrocarburi și se constata o lipsă de atractivitate a produselor industriale pe piața occidentală. Totodată, se consemnau raportări false la fixarea unor indicatori de producție nerealiști, ceea ce a generat disfuncționalități în industrie.

Agricultura

În pofida faptului că România avea unul din cele mai fertile terenuri din Europa, pe parcursul a patru decenii agricultura a cunoscut un proces de involuție: 18,6% în anul 1950 și doar 10,9% în 1989. Ponderea investițiilor în agricultură a variat de la mecanizarea producției vegetale (55,4% în cincinalul 1961–1965) la cea a îmbunătățirii funciare (irigație) (30–36% în anii 1971–

1985) și în edificarea complexurilor de creștere industrială a animalelor (28,0% în perioada 1981–1985) [94]. O mare parte a produselor agriculturii erau exportate. Remunerarea în domeniul agricol era una precară. Salariații erau plătiți nu în funcție de munca prestată, ci de producția planificată realizată la ha sau pe cap de animal. Aceasta în condițiile în care producția planificată se majora de la an la an. Se considera că țăranii aveau suficiente resurse suplimentare din comercializarea produselor pe care le obțineau pe loturile personale. Pensiile țăranilor colectivizați, introduse în 1971 și ale celor necolectivizați, incluse din 1977, erau mai mici decât pensiile unui muncitor din mediul urban. La fel și alocațiile pentru copiii din mediul rural – constituiau 2/3 din alocațiile copiilor din mediul urban. În aceste condiții, țăranii au pus în aplicare mecanisme de apărare împotriva presiunilor cuantificate propagandistic.

La 19 februarie 1981, la Congresul al II-lea în domeniul agriculturii (Congresul I a fost convocat în aprilie 1962 cu ocazia finalizării procesului de cooperativizare a agriculturii), în fața unui public de 11 000 de participanți, Nicolae Ceaușescu a lansat conceptul *Noii Revoluții Agrare* [95]. Se vorbea despre acordarea unei atenții mai mari agriculturii în raport cu industria. Au fost stabilite obiective de majorare a producției agricole cu 24,5–27,5%: anual 27–28 mil. tone de cereale; 1,2–1,3 mil. tone de floarea-soarelui etc. În realitate, producția agricolă nu s-a majorat „decât în telegramele adresate personal tovarășului Nicolae Ceaușescu… Dimpotrivă, în ultimii ani, declinul producției agricole era atât de evident încât nu mai putea fi mascat nici măcar de rapoartele din ce în ce mai umflate" [96]. De exemplu, producția maximă de cereale (19,9 mil. tone) a fost obținută în 1984. În 1989, în România un tractor revenea la 100 ha, pe când în Belgia – la 12,2 ha, în Franța – la 20,8 ha, în Portugalia – la 58,8 ha etc. Producția de tractoare (pivotul nr. 1 în mecanizarea agriculturii) din România era orientată spre export, ca element necesar în vederea obținerii de valută pentru coloșii industriali [97]. În anii 1976–1980, România era a opta țară exportatoare de vinuri în Europa (2,79%) și a noua în lume (2,79%) [98]. De la mijlocul anilor 1980, viticultura și producția vitivinicolă au urmat un declin similar tuturor celorlalte sectoare ale agriculturii.

Deși nu acoperea necesitățile de consum ale populației, producția agricolă era orientată spre export.

Comerțul

A fost în monopolul statului. A fost sprijinit, în mod special, comerțul exterior, deoarece asigura economia românească cu surse de devize liber convertibile. În comparație cu anul 1959, România a înregistrat în 1965 o majorare cu 88% a vânzărilor bunurilor de larg consum, peste media statelor socialiste. La 2 aprilie 1975, prin semnarea acordului privind relațiile comerciale între România și SUA, României i s-a acordat clauza națiunii celei mai favorizate. Începând cu 3 iulie 1988, Guvernul SUA a retras acest privilegiu, din considerentul deselor încălcări ale drepturilor și libertăților cetățenești. Procentul în PIB al fluxurilor comerciale s-a micșorat de la 64%, în anii 1980–1981, la 37% în anii 1988–1989 [99]. Produsele românești nu erau atractive pentru piețele internaționale. Acest fapt dezechilibra balanța economică.

Finanțe

La 7 decembrie 1972, România a aderat la Fondul Monetar Internațional (FMI) și la Acordul privind Banca Internațională pentru Reconstrucții și Dezvoltare (BIRD). Dacă facem abstracție de Iugoslavia, România constituia o exclusivitate pentru

țările din sfera de influență sovietică alăturate la instituțiile financiare capitaliste. Comuniștii români argumentau cauza aderării invocând faptul că FMI și BIRD țin de Organizația Națiunilor Unite (ONU). Bucureștiul miza pe acces la credite ieftine și rapide în valută. În intervalul 1974–1982, România a beneficiat de 33 de credite de la BIRD în valoare de 2 182 8 milioane de dolari SUA (exclusiv dobânzile). În 1982, drept urmare a acumulării unei datorii externe imense (de la 1,2 mild. în 1971 la 13 mild. dolari SUA în 1982), România a decis interzicerea oricărui credit, inclusiv de la FMI–BIRD și piața privată [100]. Achitarea în totalitate a datoriei externe, anunțată de Nicolae Ceaușescu la 12 aprilie 1989, cu șapte luni înainte de data stabilită, nu a redresat însă situația economică, ci a intensificat cursul spre pauperizare.

Realizări tehnico-științifice

Una dintre cele mai mari realizări inovaționale a fost primul și singurul zbor în spațiul cosmic al unui român, Dumitru Prunariu, acțiune întreprinsă în mai 1981 alături de echipajul navei sovietice „Soiuz-40".

La 18 aprilie 1983 a fost realizat primul calculator românesc, „Felix C-8010", cu o capacitate de 500 000 de operații pe secundă.

Procese sociodemografice

În 1965, densitatea medie a populației în România era de 81,5 locuitori/km^2. Cifra cea mai mare a densității populației se înregistra în regiunea București, inclusiv capitala – 143,1 locuitori/km^2, la polul opus fiind Dobrogea (fără litoral și orașul Constanța) – 33,3 locuitori/km^2. Peste două decenii, în 1985, densitatea medie a populației era de 95,7 locuitori/km^2. În județul Constanța se înregistrau 90,0 locuitori/km^2, cea mai mică densitate fiind în județul Tulcea – 31,7 locuitori/km^2 [101].

În intervalul 1950–1989, populația rurală a României s-a redus ca pondere, respectiv, de la 76,6% la 46,8%. În 1973, migrația dinspre mediul rural spre cel urban a ajuns la 67,3%. Din mediul urban spre cel rural plecau, în acel an, aproape de trei ori mai puțini oameni (27,6%). În 1974, 43% din români locuiau în orașe, acestea însumând circa 9 mil. de oameni. În pofida acestui fapt, comparativ cu alte state europene, inclusiv cu țări socialiste, ponderea populației rurale în România era cea mai ridicată.

În a doua jumătate a anilor 1960, afecțiunile de sănătate ale salariaților din România țineau de boli ale aparatului respirator, ale aparatului digestiv, boli ale organelor genito-urinare, boli profesionale cauzate de stres, boli maternale etc. La sfârșitul anilor 1970, în România speranța de viață pentru bărbați constituia 67,42 ani și 72,18 ani pentru femei. În cazul bărbaților, speranța de viață era mai mare decât în Iugoslavia, Uniunea Sovietică, Polonia, Portugalia, dar mai mică decât în Bulgaria, Republica Democrată Germană, dintre statele est-europene, totodată, mai redusă decât speranța de viață în Danemarca, Marea Britanie, care aveau medii de peste 72 de ani. În cazul femeilor, România avea rezultate mai bune doar decât Iugoslavia. La acest capitol era întrecută cu 1-2 ani în statele est-europene și cu 4-6 ani de unele țări occidentale [102].

Evoluția numerică a populației a fost legată de politica demografică a regimului. În 1948, implementându-se normele sovietice, avortul a fost interzis. A fost legalizat în 1957, generând o scădere a indicilor demografici, România plasându-se pe unul dintre ultimele locuri din Europa la capitolul nașteri. Potrivit datelor statistice, între 1958 și 1966, în România s-au înregistrat 7 521 100 avorturi legale [103]. La 1 octombrie 1966, cu câteva excepții, avortul a fost din nou interzis și se pedep-

sea cu închisoarea. Se acordau și anumite înlesniri socio-economice de sprijinire a familiilor cu mai mulți copii. După modelul sovietic, a fost instituit titlul de onoare „Mamă Eroină" și Ordinul „Mamă Eroină". Drept urmare a politicii pronataliste și a restricțiilor la divorțuri (acestea erau posibile doar în cazuri de probleme de sănătate mintală sau emigrare) [104], se constată o creștere demografică între 1968 și 1974. În primii cinci ani de la interzicerea avortului, România avea unul dintre cele mai mari sporuri demografice din Europa – 11,6‰, fiind întrecută doar de Albania (27‰) și secundată de Spania (11,3‰). În 1983, sporul natural s-a micșorat la 3,9‰. Potrivit propagandei de epocă, „fiecare familie are răspunderea și datoria față de viitorul patriei noastre, să crească cel puțin 3-4 copii" [105]. Sensul vieții private a cetățenilor era „de a oferi țării cât mai mulți copii care să contribuie la împlinirea viitorului socialist" [106]. În 1986 a fost emisă o nouă lege prin care era interzis avortul pentru femeile sub 45 de ani. Prohibiția a atins și mijloacele contraceptive, educația sexuală era interzisă în școli, a fost redusă vârsta minimă de căsătorie la fete la 15 ani. Se organizau controale medicale pentru femei din trei în trei luni. În cartierele în care scădea rata natalității, doctorii erau pedepsiți financiar. A crescut numărul de avorturi ilegale, ceea ce punea sub pericol sănătatea și viața femeilor. Doar în București, anual mureau peste 1 000 de femei din cauza întreruperii sarcinii [107].

În 1989, drept urmare a politicii demografice promovate de regim, numărul populației s-a majorat de la 19,1 mil. locuitori (1966) la peste 23 mil. locuitori.

Emigrarea etnicilor germani și evrei

Într-o discuție pe care Ceaușescu a avut-o cu generalul Ion Mihai Pacepa, adjunct al șefului Direcției Informații Externe, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Interne, care a fugit în SUA în iulie 1978 [108], șeful statului român afirma: „Petrolul, evreii și germanii sunt cele mai importante exporturi ale noastre" [109]. Într-adevăr, drept urmare a tranzacțiilor realizate cu minoritățile naționale, în bugetul statului s-au încasat 6 mil. de dolari SUA, o sumă importantă pentru acea perioadă.

Între 1970 și 1973, Securitatea – poliția secretă – a declanșat operațiunea „Peregrinii" [110], ce viza cetățenii români de origine germană sau ebraică, cu scopul „aducerii în țară a fondurilor valutare și bunurilor mobile – în special automobile – de la rudele unor cetățeni care solicitau să plece definitiv din România". Între 1975 și 1988, circa 170 000 de etnici germani au emigrat în Republica Federală Germania ca urmare a unui târg. Bucureștiul s-a angajat să permită anual plecarea a 11 000 de germani, iar Bonnul urma să acorde credite Hermes (garant de stat), într-un volum de 700 mil. mărci. În cazul în care plecau 11 000 de germani pe an, se achita o sumă de 4 000 de mărci, iar dacă plecau 13 500 de oameni – 5 000 de mărci. Se consideră că aceste acțiuni de „vânzare" a propriilor cetățeni, la care au participat și liderii minorităților naționale, au adus prejudicii de imagine enorme României în plan extern. În 1989, numărul etnicilor germani în România se cifra la 250 000 de persoane. Populația era în mare măsură îmbătrânită și cu o dispoziție defetistă [111].

Deceniul crizelor

La sfârșitul anilor 1970 se constată schimbări economice și politice majore în contextul internațional. Șocul petrolului din 1979 a afectat profund economia RSR. SUA au renunțat la oferta de credite pe termen lung și cu dobânzi mici. Occidentul se opune față de încălcările flagrante ale drepturilor omului. Totodată, se

intensifică presiunile FMI și ale BIRD la adresa României. Comparativ cu alte state, Polonia, de exemplu, se solicita achitarea cât mai rapidă a datoriei internaționale. Încă din 1978, economia României semnala declin, marcat, la nivelul cetățeanului, de dificultățile traiului zilnic [112]. Populația se confrunta cu lipsuri de bunuri de larg consum. La fel ca în Franța ante 1789, s-a instituit un sistem de *corvée*. Românii erau obligați să lucreze și duminica, și în zile de sărbătoare. Acest fapt i-a direcționat pe oameni să se adapteze și să se integreze într-o *cultură a penuriei*. La 9 aprilie 1982 s-a decis de a intensifica exporturile pentru realizarea de devize libere necesare lucrărilor de construcție a obiectivelor nucleroelectrice și renunțarea la noi credite pentru investiții. Alături de obiectivul de a achita integral datoria externă, această acțiune va genera crizele alimentare și energetice, considerate mai grave decât cele din timpul celei de-a doua conflagrații mondiale. Anii 1980 sunt cei în care societatea românească se află într-o profundă criză.

Criza alimentară

Potrivit specialiștilor în domeniu, agricultura socialistă n-a fost în stare să asigure cu hrană cetățenii României. Mai mult ca atât, nici țăranii, categoria producătoare de hrană, nu erau îndestulați. Producția de pe loturile din gospodăria personală, dar și cea a țăranilor necolectivizați, asigura, înainte de 1980, un anumit nivel de trai. Potrivit datelor statistice, în anii 1975–1977, un cetățean român avea asigurate 3 368 de calorii pe zi. Se considera o cifră mare raportată la media mondială. Pentru comparație, un locuitor de Belgia–Luxemburg avea 3 565 de calorii pe zi, cel din Japonia 2 847 calorii, distanța calorifică fiind mare comparativ cu cea din India (1 419 calorii). Disponibilitatea în proteină constituia 100,8 g față de 110,4 g în Polonia sau 106,2 g în SUA. Ceaușescu considera că prin consumul de fructe și zarzavaturi se putea asigura necesarul de calorii, fără a mai fi nevoie de carne, pâine. Fasolea, *proteina săracului*, era rară deoarece asigura o producție de 500-600 kg/ha. Cantitatea de pește oceanic constituia doar 4 kg pentru o persoană pe an. Pentru comparație, în Europa de Vest, o persoană putea consuma acest produs în proporție de 22–24 kg pe an [113]. Carnea de pe piața internă era orientată spre export, măsură necesară pentru a plăti importul de produse industriale, apoi pentru a acoperi datoria externă. Peste trei sferturi din producția alimentară a țării a fost exportată [114]. Această acțiune, ca și altele de acest gen, era însă codificată în termeni „științifici". În 1981 a fost elaborat *Programul de alimentație științifică a populației*. Acest program nu a avut rolul de a îmbunătăți calitativ alimentația, ci urmărea necesitatea de raționalizare și economisire. Populația a fost asigurată cu produse agroalimentare la limita subzistenței. Se prevedea consumul lunar în funcție de categoriile socioprofesionale. De exemplu, un muncitor trebuia să consume 3 175 de calorii pe zi, iar un pensionar doar 2 200 de calorii. Ponderea calorică în meniu era formată din mălai, cartofi, leguminoase. Citricele erau deficitare și se comercializau la prețuri de 4–5 ori mai mari decât cel de import. Cafeaua era înlocuită cu *nechezolul*, ovăz prăjit și măcinat, de culoare maro. Pentru o cutie de 100 g de cafea NESS de contrabandă se plătea un salariu mediu pe o săptămână. Ceaiul, importat din republicile asiatice ale Uniunii Sovietice, era ieftin [115]. La fel ca în anii de după cel de-al Doilea Război Mondial, au fost aplicate cartele pentru alimente. În alimentarele sătești nu se comercializa „nici mălai și nici salam cu soia" [116], „…niciun produs alimentar în afară de *eugenii* [117] și din când în când pește oceanic… compot și murături" [118].

Pentru a asigura populația cu hrană s-au reintrodus cotele de lapte (1 200 litri de la o vacă) și de carne pe baza unor contracte obligatorii. Ca urmare a acestor acțiuni acerbe, sătenii își țineau animalele ascunse și își sacrificau viteii nou fătați pentru a nu fi impuși la contractarea de lapte. După 1984, produsele de lapte și carne au fost înlocuite cu cele de soia [119].

Această penurie generalizată de alimente a creat un sistem de „pile, cunoștințe și relații". Corupția, economia subterană, traficul de influență, furturile, specula, bișnița erau o constantă a vieții cotidiene [120]. În paralel, funcționau magazine cu circuit închis, speciale, pentru „reprezentanții poporului". Evident, pe fundalul lipsei de alimente a explodat piața neagră. Unii membri de partid au patronat rețelele economice subterane și au susținut specula, traficul de influență etc. Potrivit unor interpretări de epocă, acronimul PCR semnifica „Pile, Cunoștințe și Relații".

În societate se considera că Ceaușescu nu cunoștea starea precară a condițiilor economice din România. În realitate, el era bine informat, însă n-a avut intenția să sprijine solicitările cetățenilor cu care etala că se consultă [121].

Raționalizarea consumului de energie

În programul de raționalizare a fost inclusă și energia. Aceasta trebuia să asigure necesitățile industriei și urma să fie vândută în Germania de Vest și Italia.

În 1980 s-a decis de a construi Centrala Nuclearo-Electrică de la Cernavodă, gândită de a fi alt tip decât cel sovietic. În pofida unor măsuri de a organiza munca, inclusiv în trei schimburi, lucrurile au înaintat lent. Regimul comunist nu a reușit să pună în funcțiune niciun reactor. Ulterior s-au pus în funcțiune două reactoare din cinci.

Dacă, până la începutul anilor 1980, benzina putea fi cumpărată ieftin de le orice PECO, ulterior a fost raționalizată strict (20 de litri/lună). A fost restricționată și circulația automobilelor – cele cu numere de înmatriculare impare circulau într-o duminică, iar cele cu numere pare în altă duminică. În primăvara anului 1986, Ceaușescu a inițiat un program de creștere a cabalinelor, măsură ce urma să înlocuiască transportul pe bază de benzină.

La 17 ianuarie 1987 a fost publicat *Decretul privind unele măsuri pentru raționalizarea consumului de gaze naturale și energie electrică*. Drept urmare s-a prevăzut o diferență de consum între mediul rural și cel urban. Erau aplicate taxe suplimentare pentru combustiile ce depășeau cotele normate. Primul punct pe ordinea de zi a consiliilor județene conduse de prim-secretari era repartizarea cotelor de energie electrică la nivel de unitate administrativă. În organul de presă al PCR, „Scânteia" (17.01.1987), se publică adresări către toți cetățenii ca să reducă și chiar să evite consumul de energie la orele de vârf 17:00–23:00, iar la ora 23:00 curentul electric era întrerupt. Programele TV funcționau doar câte două ore pe seară, în zilele lucrătoare, o oră era destinată regimului Ceaușescu (de aici și porecla Televiziunea „Telenicu"). În București, supranumit cândva Micul Paris, cu o viață agitată, bulevardele mari deveniseră, în perioada raționalizării, pustii, ultima proiecție la cinematograf rula la ora 17:00. În rețeaua comercială se vindeau becuri de doar 40 W. A fost inițiat, fără succes, un program energetic ce viza autonomia energetică a unor localități prin executarea unor microhidrocentrale, mori de vânt, panouri solare, instalații de biogaz, instalații eoliene etc. În unele localități, livrarea de curent electric era oprită de câteva ori pe zi, fără niciun program, fără anunțarea consumatorilor casnici. Printr-un decret din 1988 se stabilea ca în spații, cu excepția grădinițelor și școlilor, temperatura să nu depășească 16°C pe timp de iarnă.

Opoziția față de regimul ceaușist

Au existat și personalități care s-au opus regimului instituit de Ceaușescu. Mișcarea de opoziție a fost inițiată în ianuarie 1977 de Paul Goma, scriitor de origine basarabeană, care revendica respectarea drepturilor omului, solidarizându-se cu Charta '77, manifest politic al disidenților cehoslovaci. Paul Goma n-a reușit însă să formeze un grup de opoziție. După persecuții (arestat, bătut de însuși ministrul securității Nicolae Pleșiță, drogat) a fost obligat să plece în exil, în noiembrie 1977, la Paris, continuând de aici activitatea de disidență [122]. În 1984 a fost descoperit de Securitate grupul condus de Dumitru Iuga, Mișcarea pentru Libertate și Dreptate Socială. Membrii acestei mișcări au fost acuzați de complot împotriva statului și au fost condamnați. O altă personalitate, Doina Cornea (1929–2018) de la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca afirma într-o scrisoare deschisă, trimisă, în 1982, la Radio „Europa Liberă", că regimul „zdrobea ființa interioară a omului". Pentru această poziție a petrecut mai mulți ani în arest la domiciliu [123]. În 1988, în exteriorul României (Australia, Canada, SUA) locuiau circa 1 mil. de români, care își menținеau identitatea în cele peste 70 de publicații periodice în limba română. Aceștia urmăreau cu îngrijorare evenimentele din România și condamnau conducătorii regimului și acțiunile lor.

La 14 martie 1989, postul de Radio „Europa Liberă" a difuzat „Scrisoarea celor 6" (Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Constantin Pârvulescu, Grigore Răceanu și Silviu Brucan), un protest al foștilor membri de partid, marginalizați de regim și care au activat în ilegalitate.

CĂDEREA REGIMULUI CEAUȘESCU. DECEMBRIE 1989

Cultul personalității stimulat de propaganda de partid [124], absența oricărei critici din interiorul partidului, lichidarea opozanților, blocajul internațional și național, încălcarea sistematică a drepturilor omului, limitarea drastică a circulației peste hotare, criza alimentară acută, lipsa produselor de larg consum, întreruperi de energie electrică, creșterea datoriei externe, stoparea investițiilor cu sprijin occidental, controlul populației de către organele securității de stat etc. au generat o implozie a sistemului comunist din România și turbulențe în societate. Regimul Ceaușescu se afla într-o izolare vizavi de evenimentele globale. De exemplu, accidentul de la Centrala Nucleară Electrică Cernobîl din 26 aprilie 1986, la fel ca în URSS, a fost neglijat și în România. Atenția propagandei era concentrată pe succesul echipei de fotbal „Steaua" în finala Cupei Campionilor Europeni (7 mai); pe festivitățile consacrate „aniversării a 65 de ani de la crearea PCR" (8 mai) și acțiunile lui Ceaușescu împotriva proliferării armelor nucleare" (13 mai) [125].

În decembrie 1989, România nu mai avea, practic, datorie externă, însă era într-un colaps economic. Contextul turbulențelor din societate era unul evident.

Pe parcursul anilor se acumulase mai multe tensiuni sociale. În zilele de 1–3 august 1977, minerii din Valea Jiului au protestat, aceasta fiind cea dintâi ruptură dintre regim și categoria socială de la care se revendica, adică a muncitorilor. La 15 noiembrie 1987, la revolta muncitorilor de la Uzina de Autocamioane „Steagul Roșu" din Brașov s-a scandat, întâia oară, „Jos dictatura!", „Jos Ceaușescu!" „Libertate!". În noiembrie–decembrie 1989, în presa românească din exil se titra: „Se dărâmă șandramaua", „Minciuna a ajuns la ceruri", „Ceasul judecății de apoi" [126]. Revoltele din 15–21 decembrie 1989 din Timișoara [127] au fost treptat susținute și de alte localități din România: Sibiu, Brașov, Craiova, Cluj-Napoca ș.a. Paroxismul manifestărilor a fost atins însă la București în

zilele de 20–22 decembrie, după întoarcerea lui Ceaușescu din Iran. Încercările autorităților de a organiza în piața centrală a capitalei un miting proceaușist au deraiat în sens opus. În zilele de 22–31 decembrie 1989, toată România era în „fierbere". S-au înregistrat 1 290 de victime (905 civili și 385 militari). La 22 decembrie 1989 s-a instituit un organ provizoriu al puterii – Consiliul Frontului Salvării Naționale – alcătuit din 36 de membri, foști lideri comuniști înlăturați de Ceaușescu, militari și disidenți conduși de Ion Iliescu, anterior exilat de regim în provincie în funcții minore, apoi revenit la București și repartizat la o editură. Consiliul Frontului a fost recunoscut imediat de Uniunea Sovietică ca fiind un guvern legitim al României. Ministrul apării naționale al României, generalul Vasile Milea, s-a sinucis. Soții Ceaușescu, împreună cu doi dintre cei mai apropiați aliați – Manea Mănescu și Emil Bobu – și două gărzi de corp au părăsit sediul Comitetului Central al Partidului Comunist Român. După un periplu, cuplul prezidențial a ajuns la Târgoviște. O oră mai târziu, TVR a difuzat mesaje anticeaușiste. În ritm accelerat, instituțiile statului au trecut în mâinile manifestanților. La 23 decembrie 1989, în România au continuat acțiunile împotriva unor luptători numiți generic „teroriști" [128]. În rândurile civililor și militarilor au fost anunțate victime. La 24 decembrie 1989 au avut loc atacuri asupra mai multor unități militare, inclusiv asupra celei din Târgoviște, unde se afla cuplul Ceaușescu. Ion Iliescu a semnat hotărârea de instituire a Tribunalului Militar Excepțional în scopul de judecare a lui Nicolae și Elena Ceaușescu.

La 25 decembrie 1989, Tribunalul Militar Excepțional a dispus condamnarea cuplului Ceaușescu. Drept capete de acuzare au fost menționate: genocid (60 000 de victime), distrugerea de bunuri obștești, subminarea puterii de stat, a economiei naționale. Nicu Teodorescu, „avocatul" cuplului Ceaușescu, a avut la dispoziție doar 10 minute pentru a discuta cu clienții. „Spre deosebire de soț, Elena Ceaușescu a fost rezervată la „proces", excepție fiind intervenția procurorului, care a afirmat: *Am văzut la televizor vila fiicei dumitale, avea un cântar de aur pe care își cântărea carnea adusă din străinătate*. Elena Ceaușescu a exclamat: *Extraordinar, extraordinar, de unde scoateți atâtea scorneli?...* Nicolae Ceaușescu avea să afirme*: Marea Adunare Națională va afla adevărul* și nu (ei care au organizat) lovitura de stat… „Judecata" a durat 55 de minute și a fost filmată de un ofițer de rang inferor, căruia i s-a ordonat să-și îndrepte camera doar către inculpați. Cei care au executat procesul – cinci judecători militari, un general în uniformă, doi procurori militari și apărarea – nu apar deloc în înregistrare [129].

Nicolae și Elena Ceaușescu au fost executați în ziua de Crăciun, 25 decembrie 1989, ora 14:45, în incinta Unității Militare 01417 din Târgoviște. Locul de execuție, un zid al poligonului, a fost ales de generalul Victor Stănculescu înainte de începerea procedurii legale. În conformitate cu legislația română, pedeapsa cu moartea trebuia executată nu mai devreme de zece zile de la pronunțarea sentinței. Execuția cuplului Ceaușescu a fost televizată pe parcursul serii, iar o informație selectivă a procesului a fost difuzată în aceeași noapte [130].

A doua zi, la 26 decembrie 1989, în ședința extraordinară a Adunării Generale a Academiei Republicii Socialiste Române s-a decis excluderea din componența membrilor forului științific suprem a lui Nicolae și Elena Ceaușescu, „vinovați de trădarea poporului român" [131], și „radierea lor definitivă și irevocabilă din analele instituției" [132].

La 1 martie 1990, la mai puțin de trei luni de la procesul cuplului Ceaușescu, colonelul Gică Popa, președintele Tribunalului, s-a sinucis în condiții misterioase.

România este singura țară din blocul socialist care a recurs la condamnarea la moarte a conducătorilor de stat. Unii autori consideră că evenimentele din România au derulat sub „presiunea expresă a Kremlinului" asupra „regimurilor reacționare" din Europa Răsăriteană [133]. Mihail Gorbaciov, adept al *restructurării* și *transparenței*, îl detesta pe Ceaușescu, numindu-l „führerul român" [134], atitudine ostilă manifestată încă în cadrul vizitei oficiale de prietenie efectuate de liderul sovietic în zilele de 25–27 mai 1987 la București. Liderul român a respins sugestiile de reformă gorbaciovistă, susținând că în România *restructurarea* și *transparența* au fost realizate încă la sfârșitul anilor 1960. La întâlnirea de la Malta din 2–3 decembrie 1989 dintre președintele SUA George H.W. Busch și liderul sovietic Mihail S. Gorbaciov, potrivit unor istorici, s-a abordat și subiectul înlăturării lui N. Ceaușescu de la conducerea României [135].

Aprecierea sintetică a evenimentelor din decembrie 1989 este una discutată intens: revoluție, revoltă (insurecție) populară, lovitură de stat [136]. Potrivit istoricului Alexandru Zub – „decembrie 1989, moment care suscită încă destule controverse, în pofida limpezirilor, nu puține, ce s-au impus între timp".

Indiferent de aprecieri, evenimentele din decembrie 1989 constituie unul dintre momentele cruciale în istoria recentă a României. Jalonează o etapă nouă, care a pus capăt regimului Nicolae Ceaușescu și a stat la baza noilor realități românești. Se vorbește deja de România postdecembristă.

***

In grosso modo, rolul lui Ceaușescu în istoria României este apreciat de majoritatea istoricilor ca fiind unul cu impact negativ. Putem vorbi însă și de un segment al populației din România, profund marcată de dificultățile majore ale tranziției, care este nostalgică după „Epoca Nicolae Ceaușescu". Conform unei legi adoptate în anul 2015 de Parlamentul României, este interzică și sancționată promovarea cultului lui Ceaușescu. „Epoca Nicolae Ceaușescu" jalonează o societate „care a trecut", însă a lăsat o amprentă profundă asupra prezentului continuu.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Vezi Lucian Nastasă, *Intelectualii din România. Configurații culturale. Studii și documente*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 243.

2. Victor Sebastyen, *1989. Prăbușirea imperiului sovietic*, București, Litera Internațional, 2009, p. 161.

3. Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 1997, p. 104; Dan Cătănuș, *Destalinizarea în versiunea românească. Cazul Miron Constantinescu–Iosif Chișinevschi 1956–1961*. În: *Arhivele Totalitarismului*, anul VII, nr. 3-4, 1999, p. 104.

4. Florian Banu, *Moartea, succesiunea și „eternizarea" lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*. În: *Arhivele Securității,* București, Editura Nemira, 2006, p. 184-190.

5. Lavinia Betea, *Cum a obținut Ceaușescu diplomele de bacalaureat și licență în științe economice*. În: Historia, 26 aprilie 2012, *www.historia.ro/exclusiv_web* (accesat: 20 aprilie 2018).

6. *Scânteia*, 25.03.1965, p. 1.

7. Radu Ștefan Vergatti, *Anul 1965 în memoria și în istoria românilor*. În: *Opoziție și solidaritate în comunism* / Coord.: Florentin Olteanu, Daniela Sorea, Ana-Maria Bolborici, Elena Helerea, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 318.

8. Felician Velimirovici, *Istorie și istorici în România comunistă (1948–1989)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 164.

9. *Statutul Partidului Comunist Român*, București, Editura Politică, 1974, pp. 7-10.

10. Lavinia Betea (coord.), *Viața lui Ceaușescu. Vol. II: Fiul Poporului*, București, Editura Adevărul Holding, 2013, p. 152.

11. Mary Ellen Fisher, *Nicolae Ceaușescu. A study in political leadership*, Boulder& London, LynneRienerPublishers, 1989, p. 77.

12. Alina Pavelescu, Laura Dumitriu, *PCR și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965–1972)*, București, Arhivele Naționale ale României, 2007, p. 314.

13. *Interviu audio realizat de Ion Valer Xenofontov cu Horia C. Matei la 15 februarie 2018 la București*.

14. Thomas Kunze, *Nicolae Ceaușescu. O biografie*. Traducerea: Alexandru Teodorescu, București, Editura Vremea, 2002, p. 239.

15. Lavinia Betea, Artur Lakatos, *Frați vitregi în lagărul socialist. Percepțiile comuniștilor maghiari despre primii ani ai regimului Ceaușescu*. În: *Transilvania*, nr. 7, 2016, p. 64.

16. Traian Sandu, *Istoria Gărzii de Fier. Un fascism românesc*, Chișinău, Cartier, 2019, p. 436.

17. Diana-Ioana Manolache, *Primul deceniu ceaușist, între contestare și legitimare*. În: *Opoziție și solidaritate…*, p. 257.

18. Ștefan Pascu, *Istoricul Academiei Române. 125 de ani de la înființare*, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 290.

19. Mioara Anton, *„Ceaușescu și poporul!". Scrisori către „iubitul conducător" (1965–1989*), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016, p. 27.

20. Dana-Ioana Manolache, *Primul deceniu ceaușist…*, p. 263.

21. Victor Sebastyen, *op. cit.,* p. 22.

22. Elis Pleșa, *Gheorghe Gheorghiu-Dej: cultul personalității (1945–1965)*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2015, p. 11.

23. *Ibidem*, p. 12.

24. Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu, 1965–1989. Geniul Carpaților*, Iași, Editura Polirom, 2016.

25. Cristian Culiciu, *Cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu reflectat în marcarea unor sărbători naționale și internaționale*. În: *Plural*, vol. 4, nr. 2, 2016, pp. 145-146.

26. Traian Sandu, *op. cit.,* p. 448.

27. *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problema mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptate de Plenara lărgită a CC al PMR din aprilie 1964*, București, Editura Politică, 1964, 61 p.

28. Stan Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice și rigorile profesionale 1953–1965*, București, Editura Meronia, 2012, pp. 130-134.

29. Sintagmă utilizată în titlul cărții lui D. Floyd, *Romania: Russia's Dissident Ally*, London-New York, 1965.

30. Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, Editura Lider, 1994, p. 461.

31. Petre Opriș, *Colaborarea militară româno-vietnameză la sfârșitul anilor '60*. În: Revista Agero, www.agero-stuttgart.de/REVISTA-AGERO/ISTORIE (accesat: 23.02.2019).

32. Vezi Alexandru Popescu, *Istoria relațiilor culturale româno-germane. Între est și vest. Cronologie, antologie de texte și bibliografie*, București, Romania Pres, 1998, pp. 44-50; *România–Republica Federală Germania. Începutul relațiilor diplomatice. 1966–1967*, București, Editura Enciclopedică, 2009.

33. Vezi Mioara Anton, Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceaușescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*, București, INST, IRSI, 2003, p. 94.

34. Vezi Ion Xenofontov, *Războiul din Afghanistan în memoria participanților din Republica Moldova (1979–1989). Realitate istorică și imaginar social*, Iași, Editura Lumen, 2010, p. 80.

35. *Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova*, Fond 51, inv. 52, dos. 13, ff. 40-42.

36. Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, pp. 528-531.

37. *Istoria românilor. O sinteză cronologică* / Coord.: Valentina Bilcea, București, Editura Meronia, 2015, p. 277.

38. Vezi I. V. Xenofontov, *Intervenția Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia (1968)*. În: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie*. Ediția V, vineri, 28 aprilie 2018 /Editor: Aurel Zanoci. Program. Rezumatele comunicărilor, Chișinău, CEP USM, 2018, p. 67.

39. I. Bulei, *O istorie a românilor,* București, Editura Meronia, 2012, p. 201.

40. A. Dobrînin, *In Confidence,* New York, Random House, 1995, pp. 181-182.

41. Vezi Mihai Retegan, *1968. Din primăvară până în toamnă. Schiță de politică externă și politică militară românească*, București, Editura Rao, 2014.

42. Mioara Anton, *„Ceaușescu și poporul!"*…, p. 60.

43. *Ibidem*, p. 66.

44. I. Bulei, *op. cit.*, p. 201.

45. *Istoria românilor. O sinteză cronologică*…, p. 276.

46. Dean Rusk, secretar de stat în domeniul politicii externe (1961–1969).

47. *Ibidem*, p. 182.

48. *Lista statelor, orașelor, teritoriilor și perioadele acțiunilor de luptă la care au participat cetățenii Republicii Moldov. Legea nr. 190 din 8 mai 2003 cu privire la veterani (2003*). În: *Monitorul Oficial,* nr. 84-86, 16.04.2003.

49. Vezi I. Caşu, *Down with Revisionism and Irredentism': Soviet Moldavia and the Prague Spring, 1968–72*. În: Kevin McDermott, Matthew Stibbe, eds., *Eastern Europe in 1968. Responses to the Prague Spring and Warsaw Pact Invasion*, Palgrave-Macmillan, 2018, pp. 279-298; Ion Valer Xenofontov, *Intervenția sovietică în Cehoslovacia (1968). Din memoriile unui medic militar*. În: *The 1st Annual Kurultai of then Endangered Cultural Heritage*. AKECH 2018 5-8 July, Constanța, Anticus Press, 2018, pp. 100-113.

50. *„Prajskaia vesna" 1968 i vîvod voisk SSSR iz Cehoslvakii. Spravka*. În: *https://ria.ru/history_spravki/20101122/299452886.html* (accesat: 02 martie 2018).

51. Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni… Războiul clandestin al blocului sovietic cu România.* Traducere din limba engleză: Camelia Diaconescu, București, Editura RAO, 2011, pp. 368-369.

52. Stan Stoica, *op. cit.*, pp. 154-159.

53. K. Marx, Însemnări despre români (Manuscrise inedite), ed. acad. A. Oțetea, S. Schwann, București, Editura Academiei de Științe a Republicii Populare Române, 1964.

54. Mioara Anton, Ioan Chiper, *op. cit.,* p. 163.

55. *Ibidem*, p. 158.

56. K. Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and national Development: The Case of Romania, 1944–1965*, Los Angeles, University of California Press, 1971, p. 286.

57. Vasile Buga, *Dispute istoriografice româno-sovietice*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 2 (98), 2014, pp. 100-112; Mariana Bagrin, *Bessarabian question in the historiographical discourse of communist Romania*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1 (113), 2018, pp. 110-123.

58. Vezi Ion Valer Xenofontov, Vtalie Țurcanu, *Pantelemon (Pan) Halippa și Unirea Basarabiei*. Sesiunea științifică de comunicări „Țara Bârsei" – ediția a XVII-a, desfășurată în 24–25 mai 2018, cu genericul „50 de ani de la înființarea Muzeului Casa Mureșenilor" și „Centenarul României Mari". În: *Revista Țara Bârsei*. Serie nouă, nr. 17, Brașov, 2018, p. 276-285.

59. Vadim Guzun, *Pantelimon Halippa și problema Basarabiei în dosarele securității: documente, 1965–1979*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2018, 880 p.

60. Valeriu Graur, *De te voi uita, Basarabie*..., f.a.l.e, p. 12; Anatol Petrencu, *Un scurt popas necesar drumului*, Chișinău, s.n., 2014, p. 111.

61. Simion Gheorghiu, *Unirea Basarabiei cu România în 1989: interpretări istoriografice în perioada comunistă*. În: *Centenar Sfatul Țării, 1917–2017*, Chișinău, Lexon Prim, 2017, pp. 683-684.

62. Gheorghe Negru, *Disputa dintre URSS și RSR privind tratarea istoriei relațiilor ruso- și sovieto-române*, În: *Destin românesc*, nr. 3-4, 2010, pp. 171-207.

63. *Istoria românilor. O sinteză cronologică*…, p. 291.

64. Vezi: Elena Negru, Gheorghe Negru, *„Cursul deosebit" al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice ale PCM împotriva României (1965–1989). Studiu și documente*, vol. 1, 1965–1975, Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic USM, 2013, doc. 1, p. 61.

65. Ion Valer Xenofontov, *Anul 1918 în Basarabia reflectat în istoriografia din R.S.S. Moldovenească*. În: Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca, tom LVII, 2018, pp. 215-223.

66. Elena Negru, Gheorghe Negru, *„Cursul deosebit" al României și supărarea Moscovei*…, p. 596.

67. Артем Маркович Лазарев, Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос (Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană), Chișinău, Cartea Moldovenească, 1974, 909 p.

68. Larry L. Watts, *Războiul clandestin al blocului sovietic împotriva României*. În: *Destin românesc*, nr. 4 (74), 2011, pp. 30-31.

69. Emilia Tomescu, *Imnurile României – evoluție și simbol*. În: *Acta Tirrae Fogarasiensis*. VII, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2018, pp. 420-422.

70. Per Ronnas, *Urbanization in Romania. A Geography of Social and Economic Changesince Independence*, Stockholm, The Economic Reasearch Institute, 1984, pp. 61-62.

71. Mihai T. Oroveanu, *Organizarea administrativă și sistematizarea teritoriului Republicii Socialiste România,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, pp. 37-38.

72. Referitor la procesul de sistematizare a se vedea Mihai Marian Olteanu, *Legislație și sistematizare urbană în România socialistă (1965–1989)*. În: *Politică și societate în epoca Ceaușescu* (coord. Florin Soare), Iași, Polirom, 2013, pp. 17-34.

73. Nicoleta Șerban, *Manifestații organizate de românii din exil împotriva proiectului de sistematizare a satelor (1988–1989)*. În: *Opoziție și solidaritate*…, p. 285.

74. Stan Stoica, *op. cit.,* p. 164.

75. Carmen Ungur-Brehoi, *Cenzorul de presă – meserie privilegiată în comunism*. În: *Revista română de istorie a presei*, Cluj-Napoca, Anul VIII, nr. 1 (15), 2014, pp. 105-118.

76. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, mai 1971 – februarie 1972*, București, Editura Politică, 1972, pp. 21, 249.

77. Cezar Stanciu, *Documente fundamentale ale regimului comunist (1948–1989)*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2012, p. 216.

78. Flori Bălănescu, *Solidarizări și desolidarizări cu Mișcarea pentru Drepturile Omului din România (iarna–vara anului 1977)*. În: *Opoziție și solidaritate*…, p. 168.

79. Carmen Mușat, *Herta Muller și colecționarul de porțelanuri*, În: *Observator cultural*, nr. 551, 18–24 noiembrie 2010.

80. Felician Velimirovici, *op. cit.,* p. 181.

81. Jean Marie le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917 și 1990*. Traducere de Micaela Slăvescu, București, Editura Cavallioti, 1996, p. 222; Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri. Mărturii*, București, Editura Meronia, 2008, pp. 313, 323.

82. Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 324.

83. *Ibidem*, p. 315-316.

84. Mioara Anton, *„Ceaușescu și poporul!"*…, p. 276.

85. *Cuvântare de deschidere a Congresului rostită de tovarășul Nicolae Ceaușescu*. În: *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român. 19–24 iulie 1965*, București, Editura Politică, 1965, pp. 7-8.

86. Mioara Anton, *„Ceaușescu și poporul!”*…, p. 167, inclusiv Nota 220.

87. Emanuel Copilaș, *Cetățenii și Revoluția. Contradicții între partid și stat în Epoca de Aur*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2017, p. 83-84.

88. Emanuel Copilaș, *op. cit.*, p. 84.

89. *Congresul al XII-lea al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România, 16–18 mai 1985*, București, Editura Politică, 1985, pp. 197-198.

90. Valeriu Antonovici, *Munca patriotică: radiografia unui ideal falsificat*, București, Eikon; Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, pp. 13, 130-131, 187, 247-251.

91. Nicolai Ambrosi, Pavel Brădescu, *Sport: mică enciclopedie*, Ediția a doua revăzută și adăugită /Responsabil de ediție Ion Xenofontov, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2015, pp. 81-82; Ion Xenofontov, *Munca patriotică între mit și realitate*. În: *Akademos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, nr. 4 (43), 2016, p. 181.

92. Aurel Lup, *Agricultura socialistă a României 1949–1989. Mit și realitate*, Constanța, Ex Ponto, 2014, p. 354.

93. Ibidem, pp. 354-355.

94. *Ibidem*, pp. 236-237.

95. N. N. Constantinescu, *Noua Revoluție Agrară în România*, București, Editura Politică, 1982, pp. 44-45.

96. Aurel Lup, *op. cit.*, p. 23.

97. *Ibidem*, pp. 353-354.

98. *Ibidem*, pp. 476, 480.

99. D. Gavrilescu, Daniela Giurca (coord.), *Economie agroalimentară*, București, Ed. Expert, 2000, p. 127.

100. Ilarion Țin, Împrumuturile României comuniste de la Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare. În: *După 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul*, Iași, Editura Polirom, 2017, pp. 101-118.

101. Aurel Lup, *op. cit.*, p. 239.

102. V. Predescu, A. Nițurad, *Vârsta înaintată și sănătatea psihică. Șocul retragerii. Măsuri de reintegrare*. În: *Sănătatea mintală în lumea contemporană*, București, Editura Medicală, 1986, p. 103.

103. Dana-Ioana Manolache, *Prezența politicului în sfera vieții de familie în RSR*. În: *Prezentul comunismului. Memorie culturală și abordări istoriografice* /Ed. Claudia-Florentina Dobre, Valeriu Antonovici, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2016, p. 114.

104. Vezi *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. O perspectivă comparativ*ă, vol. 1-2, Iași, Polirom, 2010–2011.

105. Alexandru Zub, *Familia în ultima fază a regimului comunist din România între „obiectivele” de familie și proiectele oficiale*. În: *Anii 1973–1989: cronica unui sfârșit de sistem*, București, Fundația Academia Civică, 2003, pp. 341-345.

106. Mioara Anton, *„Ceaușescu și poporul!”*…, p. 75.

107. *Istoria românilor. O sinteză cronologică*…, p. 273.

108. Prin această defecțiune s-a dat cea mai mare lovitură serviciilor speciale din „Epoca Nicolae Ceaușescu”. Drept urmare, au avut loc mari reorganizări în instituția respectivă. Vezi Liviu Țăranu, *Câteva considerații pe marginea defecțiunii generalului Ion Mihai Pacepa*. În: Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (ed.), *Stat și viață privată în regimurile comuniste*, Iași, Polirom, 2009, pp. 369-385.

109. Victor Sebastyen, *op. cit.,* p. 162.

110. Vezi Liviu Țăranu, *Afacerea „Peregrinii”*. În: Constantin Moșincat, Dan Poinar (ed.), *Pietre de hotar*, Vol. 6, Oradea, Tipo MC, 2007, pp. 221-229.

111. Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pp. 191-193, 210.

112. Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Univers Enciclopedic, 1997, p. 524.

113. Aurel Lup, *op. cit.*, pp. 292-293.

114. Victor Sebastyen, *op. cit.,* p. 160.

115. Aurel Lup, *op. cit.*, p. 295.

116. *Ibidem*, p. 556.

117. Biscuiți cu puține ingrediente.

118. Aurel Lup, *op. cit.*, pp. 23, 556.

119. Lămâița Anii-Șerban, *Strategii de supraviețuire în anii '80 în Focșani*. În: *Trecutul de lângă noi. Istoria orală a comunităților locale* /Ed. Lavinia S. Stan și Iulia Pop, Cluj-Napoca, 2013, p. 176.

120. Vezi Zoltan Rostas, Antonio Momoc, *Bișnițari, descurcăreți, supraviețuitori*, București, Editura Curtea Veche, 2013.

121. Mioara Anton, *„Ceaușescu și poporul!"*…, p. 21.

122. Paul Goma, *Culoarea curcubeul '77 (cutremurul oamenilor)*, Chișinău, Tipografia PRAG-3, 2003, 272 p.

123. Doina Cornea, *Puterea fragilității*, Ediția a II-a revăzut, București, Humanitas, 2019, 360 p.

124. În anii 1980, cultul personalității ajunsese la cele mai înalte și ilariante forme. De exemplu, potrivit propagandei oficiale, cele 20 de titluri olimpice obținute de sportivii români la Jocurile Olimpice de la Los Angeles (1984) ar fi fost exclusiv o consecință fericită a faptului că la conducerea României se afla însuși Nicolae Ceaușescu. „Zecile de titluri și medalii olimpice dobândite de reprezentanții noștri constituie o reflectare strălucitoare a propășirii sportului în perioada cea mai fertilă de dezvoltare multilaterală a României: EPOCA NICOLAE CEAUȘESCU". Vezi *Scânteia*, 14.08.1984, p. 5.

125. Ion Xenofontov, „Societatea post-Cernobîl" sau „Gulagul atomic". În: *Prezentul comunismului. Memorie culturală și abordări istoriografice* /Ed. Claudia-Florentina Dobre, Valeriu Antonovici, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2016, p. 213.

126. Nicoleta Șerban, *op. cit.,* p. 296.

127. Vezi Miodrag Milin, *Timișoara, 15–21 decembrie '89*, Ediția a II-a, Timișoara, Editura SAOL, 2009, 159 p.

128. Vezi *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv: obiectivitate și subiectivitate, neutralitate și părtinire: studii* /Constantin Hlihor (coord.), Marin Badea, Gavriil Preda, Alexandru Purcăruș, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2014, p. 255.

129. Victor Sebastyen, *op. cit.,* pp. 22-25.

130. Vezi Ion Valer Xenofontov, *Execuția cuplului Ceaușescu*. În: *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, nr. 2 (18), 2017, pp. 148-151.

131. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române (1866–2010). Dicționar*. Ediția a IV-a revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. XXVIII.

132. *Analele Academiei RSR,* anul 123 (1989), seria XXXIX, București, 2001, p. 127.

133. Vladimir Bukovski, *Judecată la Moscova. Un disident în arhivele Kremlinului*, București, Editura Albatros, 1998. pp. 393, 417.

134. Victor Sebastyen, *op. cit.,* p. 190.

135. Alex Mihai Stoenescu, Virgil Măgureanu, *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Alex Mihai Stoenescu în dialog cu Virgil Măgureanu*, București, Editura RAO, 2009, p. 129; Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, materiale, atutudini*, Chișinău, „Cartdidact" SRL, 2011, p. 27.

136. Vezi Gheorghe Buzatu, *Paradigme ale tragediei Basarabiei*, Bacău, Editura Vicovia: Babel, 2011, p. 185; Adrian Kali, *Revoluționar, caut revoluție*, Timișoara, Excelsior Art, 2014, p. 7; *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv: obiectivitate și subiectivitate, neutralitate și părtinire, studii*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2014, 284 p.; Anatol Petrencu, *Un scurt popas*…, p. 182.

ANEXĂ. „EPOCA NICOLAE CEAUȘESCU" ÎN IMAGINI

Nicolae Ceaușescu (stânga), părinții (centru) și soția sa, Elena (dreapta), 1968.
Sursă: *https://www.thevintagenews.com/2018/08/21/elena-ceausescu/* (accesat: 02.03.2018)

Întâlnirea lui Nicolae Ceaușescu cu muncitorii de la șantierul naval din Shanghai, 1971.
Sursă: *https://www.academycologne.org/en/article/1446_*(accesat: 17.03.2019)

Cultul personalității cuplului Ceaușescu în plină amploare, 1986.
Sursă: *fototeca.iiccr.ro* (accesat: 23.07.2018)

O scenă din piesa „A fost odată în România", care face referință la „Epoca Nicolae Ceaușescu". Regia: Dragoș Huluba. Teatrul Național „Mihai Eminescu". Foto: IVX, 14 aprilie 2019

Dumitru Dorin Prunariu, primul și singurul român care a zburat în cosmos (14 mai 1981), la Academia de Științe a Moldovei: „Din cosmos Pământul se vede fără granițe". Foto: IVX, 27 septembrie 2018

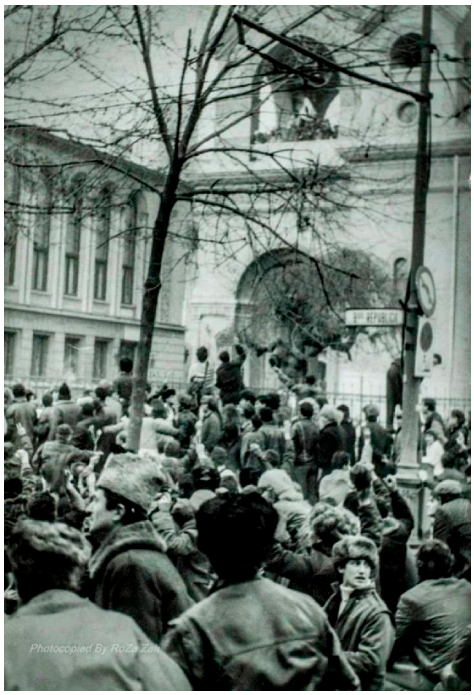

La 22 decembrie 1989, ora 12:30, la Catedrala Armeană „Sfinții Gavril și Mihail", pentru prima dată într-un lăcaș sfânt din București, arhimandritul Zareh Baronian a tras clopotele după fuga cuplului Ceaușescu. Foto: Ara Ghemigian. Din colecția foto a arhimandritului Zareh Baronian.

În clădirea care a adăpostit Școala de Cavalerie și Unitatea Militară 01417, la 25 decembrie 1989 a avut loc procesul Elenei și al lui Nicolae Ceaușescu.
Foto: IVX, 22 octombrie 2016

Sala în care cuplul Ceaușescu și-a petrecut ultimele patru zile din viață, până la punerea în aplicare a sentinței din 25 decembrie 1989.
Foto: IVX, 22 octombrie 2016

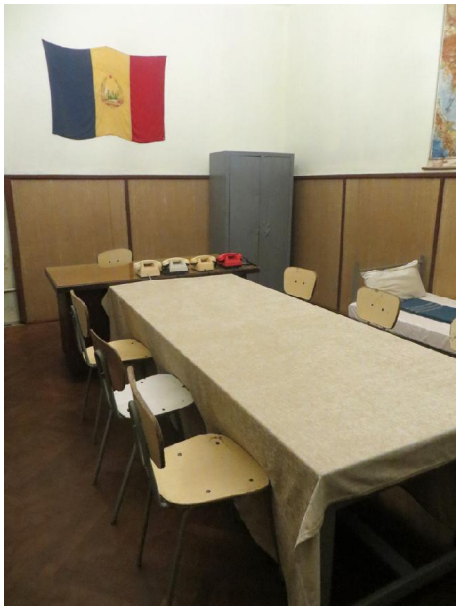

Biroul colonelului Andrei Kemenci, comandantul Unității Militare 01417, în dimineața zilei de 25 decembrie a servit drept loc pentru vizita medicală obligatorie, anterioară procedurilor judiciare care aveau să aibă loc în aceeași zi.
Foto: IVX, 22 octombrie 2016

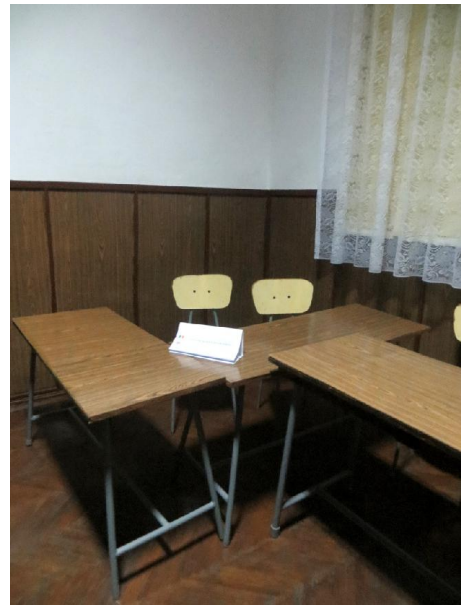

Masa unde au stat soții Ceaușeascu la judecata Tribunalului Militar Excepțional.
Foto: IVX, 22 octombrie 2016

Locul execuției cuplului Ceaușescu este un spațiu al topofobiei. Este indicată porțiunea unde au fost condamnați la moarte Elena și Nicolae Ceaușescu, iar zidul este „marcat" de urmele a peste 100 de gloanțe.
Foto: IVX, 22 octombrie 2016

FILE DIN DESTINUL ROMÂNULUI BASARABEAN EFIM VÎRȚAN

Ion VÂRȚANU[1]

FILES FROM THE DESTINY OF EFIM VÎRȚAN, BASARABEAN ROMANIAN

Răsfoind documentele fotografice și scrise de familie, am hotărât să creionez un mic crochiu despre tatăl meu, Efim al lui Vasile Vârţan. Născut la 24 martie 1911 în satul Ursoaia, jud. Tighina, autorităţile ţariste îi sortise să completeze rândurile românilor analfabeţi din ţinut, care constituiau cca 90 la sută printre populaţia băștinașă (Foto 1). Dar destinul i l-a schimbat unirea Basarabiei cu Patria mamă. Astfel, în 1924 a absolvit școala primară în limba maternă (Foto 2). În 1925, la vârsta de 14 ani, fără a plăti un bănuţ, a obţinut profesia de altoitor al viţei-de-vie (Foto 3). Ulterior, a sădit o vie altoită cu soiuri europene de masă pe suprafaţa unei desetine.

În 1927 a obținut certificatul de cetăţean al Regatului România (Foto 4).

După doi ani de studii, în 1932 a absolvit ca șef de promoţie Școala de Agricultură de iarnă din loc. Manzâr, jud. Tighina, fiind premiat cu un berbec de rasa Caracul.

În anii 1932–1933, timp de 12 luni, a fost un bun soldat cu termen redus în armata română (Foto 5). La încheierea serviciului militar s-a întors la vatra părintească cu gradul de sergent și un certificat de bună purtare (Foto 6).

Și biserica din satul Ursoaia l-a caracterizat ca un bun și exemplar creștin, la 7 noiembrie 1943, cu ocazia cununiei cu Nadejda ROGAI (Foto 7).

Ca adevărat patriot român, în 1942 a participat la acţiunile Armatei Române din stepele Donului. O poză l-a imortalizat pe sergentul basarabean Efim Vârţan (al doilea din dreapta) cu un grup de camarazi de luptă din Vechiul Regat pe front, la cotul Donului.

Iar în 1944 s-a aflat în armata română pe aliniamentul Botoșani–Iași, unde a și fost grav rănit. După 4 ani de muncă silnică în fundul Rusiei, la Combinatul Chimic din Solikamsk, „eliberatorii", la perfectarea livretului militar, i-au șters din biografie gradul de sergent, participarea la cel de al Doilea Război Mondial cu jertfă de sânge și faptul că a fost rănit în luptă. Și, culmea, fără să-l întrebe, l-au botezat de etnie „moldovean", cunoscător al limbilor moldovenească și română.

În pofida umilirilor îndurate pe timpul sovietic, ca participant de război în armata română, a trăit și a muncit în colhoz pentru familie, a crescut cu soţia Nadejda șase copii, iar la 26 iulie 1982, ca toți muritorii, și-a plătit datoria de obște față de Domnul.

Prin albumul familiei, am mai depistat niște poze memorabile de epocă.

Sfinţirea locului bisericii din satul Tănătari, jud. Tighina, și punerea pietrei de temelie la 13 iunie 1938 (Foto 8). Al doilea din dreapta din rândul întâi este primarul localităţii Macarie Rogai. Fotograful anonim a imortalizat consiliul de construcție: preot paroh al bisericuţei *Adormirea Maicii Domnului* din localitate Gh. Mihalache (ulterior, în 1940, exilat de regimul sovietic la Vorkuta, Siberia, pentru 25 de ani); cântăreţul la biserică Grigore Cebanu,

[1] *Ion VÂRȚANU, cercetător științific, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan".*

părintele consilier eparhial Burjacovschi, Lupu Trocin, Gheorghe Râncău, Ion A. Balan, Constantin Aftenii, Vasile Petru Berlinschi, Gheorghe Eftodii, Petru Moisei, Iosif Afteni, Andrei Luca, Miahil Osadcii, Vasile I. Aftenii.

Basarabenii participanţi la Primul Război Mondial: (de la stânga la dreapta) fraţii sergentul de artilerie Macarie Rogai şi locotenentul inferior la cavalerie Andrei Rogai, înainte de plecarea pe frontul românesc în anul 1915 (Foto 9). Ei au avut noroc şi s-au întors de la război, iar în 1922 au fost împroprietăriţi de statul român cu câte 6 destine de pământ din contul moşiilor marilor proprietari.

Locuitorul s. Ursoaia, jud. Tighina, Nichifor Vârţan, fratele lui Efim Vârţan, chemat la datorie ca soldat în Regimentul de Vânători de Munte din Bacău, la 12 decembrie anul 1939 (Foto 10).

Foto 1

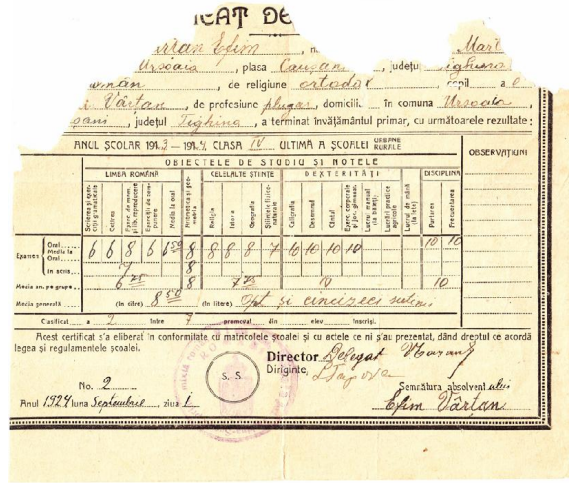

Foto 2

Ministerul de ... Tighina.

CERTIFICAT.

Se certifică prin aceasta că D-l Vartan Efim
din Ursoaia a terminat Cursurile de Viticultură şi altoire vîței de vie înfiinţate de către Serviciul Viticol a Zemstvei jud. Tighina în comuna Ursoaia
seria 4 care a durat de la 1/IX 1924 până la
1924 obţinând la teorie media 7 şi la practică 8

I-s-a eliberat prezentul în urma examenului depus în faţa Comisiunei Speciale, încheindu-se cuvenitul Proces-Verbal.

Preşedintele Zemstvei Stagani
Şeful Serviciului Viticol Specialist Principal
Preşedintele Comisiunei
Membrii
Conducatorul Cursurilor Viticultor-Regional Nosacenco

24 Martie 1925.

Foto 3

REGATUL ROMÂNIEI

Primaria comunei Tauatov, judeţul Tighina
No. 82.
Anul 1927 luna August, ziua 30.

CERTIFICAT DE NAŢIONALITATE.

Noi, primarul comunei Tauatov sat Ursoaia judeţul Tighina, atestăm că D. Efimii Vartanu
de profesiune Ţăran din Ursoaia judeţul Tighina,
fiul lui Vasile, precum şi Atica soţia
sa , născută la ,
în Ursoaia şi copii lor:
1. , născut la în
2. , " "
3. , " "
4. , " "
5. , " "
au naţionalitatea română, fiind înscrişi la No. , în registrul de naţionalitate întocmit în conformitate cu dispoziţiunile art. 53 şi următoarele din regulamentul privitor la constatarea naţionalităţii române.

Primarul Comunei M. Agapi
L. S. Notar. Vasile

ROMÂNIA 5 LEI TIMBRU MOBILIAR

Foto 4

ROMÂNIA COMPANIA 3

Foto 5

CERTIFICAT DE BUNĂ PURTARE

Comp. 3 Sanitară

Noi ... Comandantul ... Comp. 3 Sanitară

în puterea art. 93 din Regulamentul „Serviciului Interior".

Certificăm că ... născut în comuna ...

plasa ... județul ...

din mamă ... tată ... având talia ... părul

sprincenele ... ochii ... fruntea ...

nasul ... gura ... bărbia ... fața ...

semne particulare ...

bună conduită pe tot timpul aflării sale sub drapel și că a servit

noare și credincă.

Prezentul certificat s'a dat prin ordin de zi No. ...

comandantului ... și

... și numai după ce s'a examinat foa

Făcut la ...

Semnătura Comandantului Cor

Foto 6

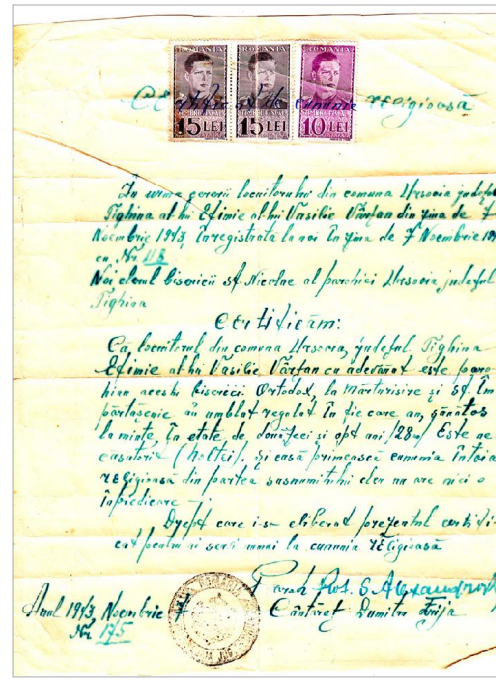

Foto 7

Foto 8

Foto 9

Foto 10

„TUDOR CASAPU – ETERNUL CAMPION”

Cristian BOLOTNICOV[1]

„TUDOR CASAPU – ETERNAL CHAMPION”

Lucrarea „Tudor Casapu – eternul campion” face parte din colecția *Legendele sportului moldovenesc* editată de Centrul de Cercetări Enciclopedice în colaborare cu Federația de Haltere din Republica Moldova, având două ediții.

Realizarea acestei lucrări a fost coordonată de dr. Elena Baban, responsabil de ediție fiind dr. Ion Valer Xenofontov. În cadrul acestei lucrări au fost utilizate surse din mass-media dar și din arhivele personale ale lui Tudor Casapu, Boris Harcenco, Alina Bivol, Eugenia Tofan ș.a. Volumul include repere biografice și o bibliografie selectivă despre protagonist.

Primul capitol al lucrării este dedicat primei părți din viața lui Tudor Casapu, denumirea acestuia fiind și ea sugestivă – „De acasă spre acasă”. Este realizată o istorie a neamului și comunei în care s-a născut (satul Mingir, în prezent raionul Hâncești), sunt publicate mărturii ale profesorilor săi, Rodion Țopa și Suzana Petru Borodac, care îl descriu pe viitorul campion ca fiind un împătimit al sportului și unul dintre cei mai buni elevi care, după dirigintele lui, „avea darul de a gândi înainte de a spune ceva”. Doamna Borodac nu ezită să menționeze faptul că în clasa a VII-a a strâns 6 kg de semințe când se cereau doar 50 g. Capitolul II al lucrării este unul cu caracter științific, axându-se pe o abordare psihologică și simbolistică a personalității și activității campionului olimpic. În acest capitol găsim un profil de personalitate realizat de dr. Angela Potâng, care îl descrie

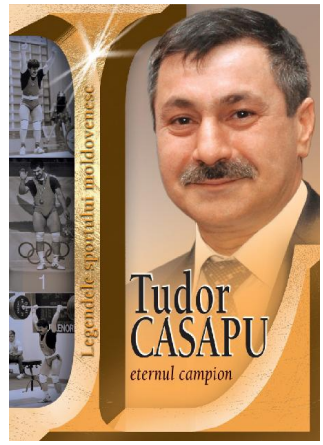

ca fiind „o persoană stabilă și rezistentă la schimbare, dar cu o nevoie de mândrie și apreciere din partea altora (...) (fapt – n.n.) ce îl orientează spre o exactitate minuțioasă în realizarea faptelor, manifestând în anumite cazuri o impulsivitate”. Un articol despre simbolurile naționale ale Republicii Moldova la Olimpiada de la Barcelona din 1992 este elaborat de cercetătorii Ion Valer Xenofontov și Silviu Andrieș-Tabac.

Tot aici găsim și articole semnate de academicianul Mihai Cimpoi, de jurnalistul Efim Josanu ș.a. Efim Josanu menționează că „practic halterele l-au tratat definitiv, antrenamentul regulat s-a dovedit cel mai bun medicament”, preluând afirmația lui Oleg Poleakov, primul antrenor al lui T. Casapu. Un episod interesant ce ilustrează personalitatea campionului olimpic, relatat de Josanu, este cel în care Casapu a fost scos din echipa URSS pentru Jocurile Olimpice din Seul, iar acesta nu a fost afectat - „a doua zi intră din nou în sala de haltere”.

[1] *Cristian BOLOTNICOV, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.*

Al treilea capitol reprezintă o culegere de interviuri cu Tudor Casapu, interviuri care au fost realizate de Ion Valer Xenofontov, Ilona Spătaru, Iulian Bogatu și Pavel Brădescu, Veronica Gorincioi, Lora Rucan și Lidia Benedicoscaia. Acest capitol relevă o imagine interioară a eternului campion, în cadrul interviurilor Casapu relevând principalele sale convingeri și principii de viață, depănând amintiri și afirmându-și opinia despre prezent și viitor.

Capitolul IV reprezintă o culegere de articole din presă, articole semnate de Asea Timuș, Ion Valer Xenofontov, Boris Grădinaru, Victor Lăcătuș, Serghei Rodicenko și V. Golcov. În cadrul acestui capitol este realizată o descriere multilaterală a activității lui Tudor Casapu, fiind analizat din diferite perspective, cum ar fi articolului „«11» considerente pentru campionul olimpic Tudor Casapu". Capitolul următor este unul mai special, fiind realizat de însuși Tudor Casapu, acesta numindu-se „Tudor Casapu prin el însuși", și conține informații despre propria activitate sportivă și diverse mărturii/percepții.

Al șaselea capitol are un aspect mai „internațional" și se numește „Mărturii, consemnări, evocări și dedicații. Ecouri de pe mapamond"; cuprinde o serie de evocări și scrisori trimise lui Casapu de către diverse personalități din lume. Lucrarea se încheie cu o „Bibliografie selectivă" despre Tudor Casapu, un album al vieții sale și un rezumat al lucrării în limbile rusă și franceză.

Revista Militară

Studii de securitate şi apărare. Publicaţie ştiinţifică. Nr. 1 (21)/2019

Fondator: Academia Militară a Forţelor Armate „Alexandru cel Bun”

Lectori: Vitalie ȚURCANU, Elena PISTRUI
Redactor tehnic: Nicoleta BOGDAN
Coperta, design, procesare computerizată și pre-press: Valeriu OPREA, Nicoleta BOGDAN